

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د تجارت حقوق
څانګه:	اداره او منجمنټ، بانکداري او د تجارت اقتصاد
راټولونکی:	عبدالحی ناصري
ژباړن:	محمد اشرف وحدت
د څار کمېټه:	
	<ul style="list-style-type: none">محمد آصف ننگ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معیندپیلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییسمحمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار
د علمي تصحیح کمېټه:	
	<ul style="list-style-type: none">عبدالجمیل ممتازنورالله حقمیل
د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول:	محمد جان علیرضایي
ګرافیک او ډیزاین:	عبدالله شاهي
چاپ کال:	۱۳۹۲ لمريز کال
تیراژ:	۹۰۰۰ ټوکه
چاپ ځل:	لومړی
وېب پاڼه:	www.dmtvet.gov.af
برېښنالیک:	info@dmtvet.gov.af
کډ ISBN:	۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۸۳-۵

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ور سره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل څلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر
دا عزت د هر افغان دی
هر بچی بی قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاوېدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزارت پېغام

گرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري متبې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه ښکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انساني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنگه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انسان نقش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کیږي او نه هم منقطع کیږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ستر او سپېڅلي هدف ته د رسېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداری او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیستی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ گران زده کوونکي، محصلان، درانه استادان او مریبون باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او ښکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، وینښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه شي. د دې نصاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرستو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیاوړو استادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د ښکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

مخ	سرلیکونه	خپرکي
۱	کليات	لومړی
۹	د تجارت د حقوقو تاريخي سير	دویم
۱۵	د تجارت د حقوقو منابع	درېیم
۲۳	تجارتی معاملات	څلورم
۳۵	سوداگر (تاجر)	پنځم
۵۵	تجارتی قراردادونه	شپږم
۶۹	سوداگریز اسناد	اووم
۷۹	دیوالي کېدل (افلاس)	اتم
۹۱	بانکوالي	نهم
۹۹	د سوداگریزو شخړو حل	لسم
۱۰۹	سرچینې او اخځلیکونه	

سریزه

د حقوقو د علم د هرې څانګې مطالعه علاوه پر دې چې د شخص علمي وړتیا لوړوي، له اجتماعي، حقوقي، اقتصادي سیاسي او قضایي مسایلو په اړه یې د سالم درک او استنباط ځواک هم زیاتوي، او طبعاً له دې لارې حقوقي او اجتماعي ستونزې راکموي او حقوقو ته د اجتماعي عدالت د تأمینونکو په سترګه ګوري.

حقوقی قواعدو د جرایمو او ارتباطاتو په زیاتېدو سره پراختیا موندلې چې په نتیجه کې په مختلفو څانګو وېشل شوې ده چې یوه له دغو څانګو څخه د تجارت حقوق دي، دغه څانګه په مختلفو هېوادونو کې په بیلابیلو نومونو سره یادېږي.

تجارت د هېوادونو په سوکالۍ کې اساسي ونډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو یوه له مهمو څانګو څخه ده، که د ماشینزۍ، ترانسپورتي، مخابراتي او نور معاصر اقتصادي تحولات وڅیړل شي، نو لیدل کېږي چې د یادو شویو اجتماعي او اقتصادي عواملو په نتیجه کې تر پخوا زیات پراخ شوي او وده کوي، دغه وده او انکشاف غوښتنه کوي څو د بشری ټولنې د مختلفو اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره یو لړ قوانین او مقررات رامنځ ته شي، چې د تجارت حقوق همدغه دنده په غاړه لري.

نن ورځ په زیاتره هیوادونو کې، مدني حقوقو د خصوصي حقوقو یوه برخه تشکیل کړې ده چې د تجارت د حقوقو، بحري حقوقو او قضایي حقوقو په څیر نورې څانګې یې په مستقل ډول تر خپلو خاصو مقرراتو لاندې عمل کوي.

د تجارت د حقوقو د اړونده مقرراتو په هکله پوهاوی د ادارې او حسابدارۍ د انستیتوتونو د محصلینو لپاره خورا زیات اهمیت لري، ځکه د تجارت حقوق لکه چې و به یې لولو د مدني حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د حقوقي اعمالو یوه معینه ساحه تنظیموي، له بله پلوه د محاکمو او خاصو تجارتي قوانینو موجودیت د دې غوښتنه کوي، څو د دغو مقرراتو د ځانګړتیاوو په برخه کې په جلا توګه تحقیق وشي، تر څو په یوه مدني او تجارتي قضیه کې د تطبیق کېدونکي قانون په تعیین کې د اشتباه له ارتکاب څه مخنیوی وشي او په دې توګه اجتماعي عدالت په ښه توګه عملي شي.

د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له څانګو څخه ده، او د دغې څانګې خاصو اړتیاوو ته په کتنې سره دغه څانګه له مدني حقوقو څخه په مستقل ډول تجارتي اعمال تنظیموي.

دې ته مو باید پام وي چې له مدني حقوقو څخه د دغو حقوقو جلا والی نسبي دی نه مطلق، ځکه مدني حقوقو ته په پام سره د تجارت د حقوقو ساحه کوچنۍ ده او مدني حقوق د افرادو تر منځ ټولو خصوصي روابطو لکه پیر او پلور، رهن، کرایه، ودیعت، طلاق، واده، مهر، نفقه او داسې

نور ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق تر يوې خاصې ډلې اشخاصو (تاجران او تجارتي شرکتونه) او خاصو تجارتي معاملاتو پورې اړوند قواعد او دساتير دي.

لکه چې مخکې يادونه وشوه د مدني حقوقو ساحه د تجارت د حقوقو ساحې ته په کتنې سره پراخه ده، نو له دې امله که چيرې د تجارت په حقوقو کې د کومې موضوع وړاندوينه نه وي شوې په دې صورت کې د موضوع د حل لپاره بايد مدني حقوقو ته مراجعه وشي او موضوع حل او فصل کړای شي.

په دغه کتاب کې لاندې مطالب شامل دي:

د تجارت د حقوقو تعريف، د تجارت د حقوقو منابع، د تجارت د حقوقو د مقرراتو د انکشاف تاريخي بهير، تجارتي معاملات، تاجر، د تاجر حقوق او مکلفيتونه، تر ديواليټوب (ورشکستگي) پورې اړوند مقررات، تجارتي اسناد، بانکداري، د تجارتي منازعاتو حل لارې او دېته ورته نور حقوقي موضوعات

په درناوی

عبدالحي ناصري

د کتاب ټوليزه موخه:

په تجارتي مسائلو کې د محصيلنو لازمي وړتياوې پيدا کول، د تجارتي او مدني چارو تفکيک او دغه راز د تجارت او نورو قوانينو د ارزښت، تطبيق او پيژندنې په برخه کې د هغوی وړتيا لوړول.

کلیات

ټولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو په اړه معلومات، په حقوقي پوهه کې یې ځای او له مدني حقوقو څخه یې د نسبي استقلال دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه فصل له لوستلو وروسته به محصلین و توانېږي چې:

- د تجارت د حقوقو په اړه عمومي پوهه حاصله کړي.
- په نورو علمي حوزو کې د حقوقو ځای وپېژني.
- په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت قاعده توضیح کړای شي.
- د تجارت په ساحه کې خاص اسناد بیان کړای شي.
- په تجارت کې د دولت په ونډه و پوهېږي.

تجارت د هیوادونو په وده او اقتصاد کې لویه ونډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له مهمو څانگو څخه ګڼل کېږي، که اقتصادي تحولات او د ماشین آلاتو توسعه وڅېړل شي، نو لیدل کېږي، چې د دغو علتونو له کبله د خلکو اجتماعي روابط زیات شوي دي او له کبله یې، له انگلستان، هالنډ، ایتالیا او سویس پرته، د نړۍ په زیات شمېر هیوادونو کې مدني حقوق د خصوصي حقوقو یوه برخه ګرځېدلې ده، چې د تجارت، بحري او فضايي حقوقو په څېر څانګې یې د خپلو مقرراتو تر سیوري لاندې په مستقله توګه عمل کوي.

د تجارت د حقوقو تعريف

تجارت له اقتصادي پلوه هغو عملياتو ته ويل کېږي شي چې د ثروت تر توزیع او د هغه ترکارولو او جريان پورې منحصر وي، خو د تجارت د حقوقو د علم دایره پراخه ده او صنعت اړوند عملیات هم په بر کې نيسي او یوازې تر منقولو اموالو پورې اړونده چارې، هغه هم د یو شمېر هیوادونو د قوانینو په موجب، ورڅخه مستثنی شوي دي.

د تجارت حقوق، د هغو قواعدو او اصولو ټولګه (مجموعه) ده چې د سوداګرو او سوداګریزو چارو ترمنځ حقيقي روابط او معاملات تعريف او تنظیموي، خو دغه موضوع په کلي ډول نه ده حل شوې چې آیا د تجارت حقوق، تر سوداګر (تاجر) پورې مربوط دي او که تر تجارتي اعمالو پورې، په دې برخه کې دوه متفاوت سیستمونه موجود دي چې دا دي دلته یې لولو.

د آفاقي يا موضوعي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعريف

د دغه سیستم په اساس لومړی تجارتي معاملات توصیف شوي او وروسته د تاجر او تجارتي شرکتونو اوصاف تعیین شوي دي، په بل عبارت په دغه سیستم کې تجارتي معاملات اساس او هدف دي او هر شخص چې دغه معاملات ترسره کوي، تاجر (سوداګر) ګڼل کېږي.

د دغه سیستم له مخې چې د فرانسې د تجارت له حقوقو څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق تر تجارتي معاملاتو پورې له اړوندو قواعدو څخه عبارت دي، په دې معنی چې په دغه سیستم کې لومړی تجارتي معاملات د قانون په واسطه تعیین او تشخیص کېږي او وروسته بیا تاجر یا سوداګر، بناءً هر هغه څوک چې دغه اعمال ترسره کوي، تجارتي اعمال بلل کېږي او څرنګه چې شخص د عمل تابع دی، نو تاجر بلل کېږي.

د انفيسي يا شخصي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعريف

په دغه سیستم کې د مخکني سیستم په خلاف لومړی تاجر تعريف شوی او تجارتي شخصیتونه یې معین کړي دي او وروسته ټول هغه معاملات چې د هغه د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره وي، چې په حقیقت کې تجارتي معاملات د اشخاصو تابع دي. د دغه سیستم په اساس چې د آلمان د تجارت د حقوقو له سیستم څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق د تاجر له حقوقو څخه عبارت دي.

د افغانستان د تجارت د حقوقو اساس که څه هم چې له دواړو یادو شویو سیستمونو څخه متأثر دی، خو زیاتره د آفاقي سیستم ښکارندويي کوي، په لنډه توګه ویلی شو چې د تجارت حقوق هغو ځانګړو خصوصیاتو ته په پام سره چې لري یې، هم تر ځانګړو اعمالو یعنې تجارتي معاملاتو پورې او هم تر معینو اشخاصو یعنې تاجر او تجارتي شرکتونو پورې مربوط دي، خو څرنګه چې

په ننی نړۍ کې دولتونه د افرادو، تولید او د ثروت پر توزیع باندې لږ او ډېره څارنه او نظارت کوي، نو تجارتي اشخاص مؤظف دي چې د عمومي حقوقو له مقرراتو څخه هم متابعت وکړي. د تجارت حقوق چې له پیل څخه د خصوصي حقوقو برخه ګڼل کېدل، له نن ورځ یې له عمومي حقوقو سره دوامداره روابط حاصل کړي دي.

د یادونې وړ ده چې مدني حقوق د ټولو افرادو حقوقي روابطو ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق له هغو خاصو قواعدو څخه عبارت دي چې د سوداګرو او سوداګریزو چارو لپاره په پام کې نیول شوي دي، په هغو مواردو کې چې د تجارت حقوقو د کومې موضوع په اړه د صریحو قواعدو وړاندوینه نه وي کړې، مدني حقوقو ته مراجعه کېږي، په عمومي ډول د تجارت د حقوقو او مدني حقوقو تر منځ کلي تفاوت شته چې په خپله د تجارت د حقوقو د استقلال او جلا والي ښکارندويي کوي.

د نورو علومو او حقوقو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای

د تجارت حقوق اساساً د خصوصي حقوقو له څانګو څخه دي او تر ډېره وخته د مدني حقوقو د یوې برخې په توګه پېژندل کېده، اقتصادي تحولات، د معاملاتي عمل سرعت او تجارتي فعالیتونه باعث شول څو دغه څانګه د خصوصي حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوق تر نامه لاندې را منځ ته شي، هغه علتونه چې د حقوقو دغه څانګه یې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړې ده په لاندې ډول دي:

په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت اصل

مدني ژوند د ثبات او استقرار خاصیت لري، د قانون موخه د دغه ثبات او استقرار ساتنه ده چې دا یو ډول مدني قانون دی، ځکه د هغه هدف هم د ثبات او استقرار تحقق دی، خو تجارتي ژوند داسې نه دی او داسې ملحوظات پرې واکمن دي چې په نتیجه کې یې له مدني ژوند سره توپیر پیدا کوي، دا ځکه چې د تجارت هدف د مفاد کسب او لاس ته راوړل دي او د مفاد د حصول وسیله د ثروت اړول را اړول او مکررې تجارتي معاملې ترسره کول دي، بناءً د عمل سرعت او چټکتیا د تجارت مهم رکن ګڼل کېږي، دا معقول کار نه دی چې سوداګر د هر کار لیکلو ته اړ ایستل شي، ځکه دا کار زیات وخت نیسي او له امله یې چارې له ځنډ سره مخ کېږي، له همدې کبله په مدني قانون کې ګڼ شمیر قواعد او مقررات لکه: د حوالې له نورو اجرااتو پرته په مجرد ظاهر لیکنې سره د تجارتي اوراقو د تداول د اثبات د آزادۍ اصل او یا د تجارت په اصول نامه کې د دې خبرې منل چې «تجارتي دفاتر د هغو د خاوندانو لپاره حجت (دلیل) دی».

د یادونې وړ ده چې تجارتي عقود او د هغوی اجراء سرعت ته اړتیا لري او په هره اندازه سره چې شتمنی چټک دوران کوي، په هماغه اندازه د شرکتونو فعالیتونه او تجارتي خدمات فعاله کیږي، له همدې کبله د تعهداتو د تحقق لپاره د تجارت په حقوقو کې د عمل آزادي زیاته ده او په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظه په لیکنه باندې متکي نه دی او تاجر کولای شي په شفاهي ډول یا هم له ارتباطي وسائلو څخه په استفادې سره قرارداد منعقد کړي.

د تجارت د اصول نامې ۶۰۸ ماده په دې اړه داسې وایي: د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او یا د نورو مراسمو پرځای کول لازمي نه دي.

د تجارت د حقوقو په ساحه کې اعتبار او اعتماد

دا موضوع له دې امله ضروري بلل کیږي چې د سرعت عنصر په یوازې توګه ډېرې تجارتي معاملې نشي ترسره کولی، ځکه نقدي اموالو ته د پیسو د اړتیا احتمال وجود لري او له هغو پرته تجارتي معاملات نشي ترسره کیدلی، بناءً د تجارتي معاملاتو له اساساتو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، ځکه تجارتي اشخاص خپلې ډېری معاملې د قرض او اعتماد په اساس سره کوي او د تجارت په ساحه کې د اعتبار د نه موجودیت په صورت کې دا ضرورت احساسیږي چې د تجارتي معاملاتو د انجام لپاره یو لړ تشریفات او خاص شکلیات په نظر کې ونیول شي او په هغه صورت کې چې سوداګر په مطلق ډول سره په خپل تعهد باندې عمل ونه کړي، عام له دې که دغه تعهد له داینینو سره وي یا په عمومي ډول له معامله لرونکو سره، نو د سوداګر اعتبار تر پوښتنې لاندې راځي، له همدې امله اعتبار او اعتماد دوهم او د سرعت د عنصر تکمیلوونکی عنصر دی.

د تجارت په ساحه کې د خاصو اسنادو موجودیت

د تجارت په حقوقو کې هغه تجارتي اسناد چې د مطالباتو، ملکیتونو او تجارتي توکو ښکارندوی دی، له ساده تشریفاتو څخه بلل کیږي، دغه اسناد عبارت دي له: برات، چک، د قرضې اسناد، تر تجارتي گدامونو پورې اړوند اسناد او داسې نور...

دغه خصوصیت د دې غوښتنه کوي چې د تجارتي اختصاصي محاکمو د اجرااتو سرعت یا لا اقل د تجارتي چارو شعبات د هغو خاوند ته لازيات تأمینات و رکړي، ځکه د دا ډول اسنادو خاوند کولای شي د خپل تجارت په دیوان کې په هماغه ټاکل شوي مهلت کې له مديون څخه خپل دین وغواړي او دا هم پرته له دې چې مديون د هغه د دین د اداء کولو لپاره د اضافي مهلت او وخت غوښتنه مطرح کړي.

په تجارتي چارو کې د دولت مداخله

په تجارتي چارو کې د تعهداتو پوره کول د عمل شدت ته اړتیا لري، د دې ترڅنګ د خلکو او داینينو د اعتماد لپاره په مختلفو هیوادونو کې د تجارتي امورو د کنټرول لپاره دولتي یا نیمه دولتي تشکیلات تاسیس شوي دي، ترڅو داین د اعتماد له مخې د پانګونې اقدام وکړي او په دې توګه د هیواد اقتصادي ژوند ته تحرک او بهبود ور وبخښي، مګر په مدني حقوقو کې د داینينو له حقوقو لږ حمایت شوی دی، په بل عبارت مدني حقوق د اخیرو اشخاصو په برخه کې ډېر محتاط او د مدیونینو په برخه کې ډېر سخت گیر نه وي، د دغه مطلب د ښه وضاحت لپاره ویلی شو چې د تجارت په حقوقو کې که چیرې یو تاجر و نشي کړلای خپل قرضونه اداء کړي، نو د افلاس یا ورشکستګۍ تر مقرراتو لاندې راځي.

ننۍ اقتصادي جامعه د عمل د چټکتیا او په اعتبار باندې د متکي تجارت تابع ده او د مدني قانون وچ او کلک قواعد د معاملې د طرفینو د تعهداتو د وړاندې کولو لپاره د چارو د رکود باعث ګرځي، له دې امله د تعهداتو د اثبات او د تجارت تر حقوقو پورې د اړوندو دلائلو لپاره د زیاتې آزادۍ او ځانګړو اصولو وړاندوینه شوې ده، لکه تجارتي دفاتر چې کولی شي د داینينو په پلوی سره د استناد وړ وګرځي.

د تجارت په حقوقو کې د مدني حقوقو په خلاف د تعهداتو د اثبات لپاره د عمل زیاته آزادي شتون لري، په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظه په لیکنه باندې متکي نه دی، تاجر کولی شي خپل قرارداد په شفاهي یا هم تیلیفوني ډول منعقد کړي او په مختلفو لارو (تجارتي دفاترو، مکاتباتو، مشهودو عواملو (فاکتورونو) او قراننو) سره یې ثابت کړي.

د تجارت حقوق د اقتصادي سیاست تابع دي او له هغو سره په یو وخت تحول مومي، دولت نن ورځ له ناسالم رقابت څخه د مخنیوي، له کارګرانو او دغه راز له سپمونکو او هغو مصرفوونکو څخه د حمایت او یا هم د عمومي منافعو د ساتنې لپاره د ناسالم رقابت پر ځای یو ډول خوښي لرونکی اقتصاد قایم مقام ګرځولی دی، په داسې حال کې چې مدني حقوق د کورنۍ او سازمان د حقوقو پر مبنا ولاړ او له آرام تحول څخه برخمن دي.

د تجارت حقوق د مدني حقوقو په خلاف د عمومي حقوقو تر تأثیر او د دولت تر مداخلې لاندې راځي، د حمل او نقل کنټرول، په خرڅوونو کې د مخنیوي لپاره د ځانګړو جزایي مجازاتو اعمال، په عامو سهامی شرکتونو کې د تجارت شغل ته په ورګډیدو باندې محدودیت، د جزایي محکومینو او مفلسانو منع کول، د قبول وړ اداء د مجوز ترلاسه کول، د حمل او نقل په شرکتونو کې د مقرراتو وضع کول، بیمه او داسې نور په تجارتي چارو کې د دولت د مداخلې ښکارندويي کوي.

په پای کې کیدلی شي دې ټکي ته اشاره وشي چې د ملي گټو له ساتلو سره د دولتونو له علاقې سره سره، زیاتره وخت د تجارت حقوق د نړیوال تجارت د اړتیاوو د فشار په نتیجه کې د یووالي لور ته میلان لري او په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ مختلف قراردادونه منعقد شوي دي، لکه په ۱۸۹۰ کال کې د اورگاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل قرارداد، د هوايي حمل او نقل په اړه د بروکسل قرارداد، د تجارتي اسنادو د برات او حجت په اړه د جینوا د ۱۹۳۰-۱۹۳۱ کلونو بین المللي کنوانسیون او د صنعتي، تجارتي، ادبي او هنري مالکیت په اړه د پاریس او برن (سویس) د ۱۹۷۹ کال د اکتوبر د ۲۰ قرارداد.

د لومړي څپرکي لنډيز

د تجارت حقوق د هغو قواعدو او اصولو ټولگه ده چې د سوداگرو او سوداگريزو چارو ترمنځ معاملات تعريف او تنظيموي.

د تجارت حقوق د فرانسې د آفاقي سيستم په اساس تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند حقوق دي، يعنې شخص د عمل تابع دی.

د تجارت حقوق د آلمان د انفيسي سيستم په اساس د تجار له حقوقو څخه عبارت دي، يعنې په دغه سيستم کې د تاجر حقوق معيار دی، او معاملات د تاجر تابع دي.

د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو يوه څانگه ده او تر ډېر وخت د مدني حقوقو يوه برخه گڼل کيده، اقتصادي تحولات، د تجارتي فعاليتونو او معاملاتو سرعت، په تجارت کې د اعتبار او اعتماد اهميت او په تجارتي چارو کې قرض ونډه هغه علتونه دي، چې دغه څانگه يې د خصوصي حقوقو د يوې مستقلې څانگې په توگه د تجارت د حقوقو تر نامه لاندې د خصوصي حقوقو له نورو څانگو څخه جلا کړه.

بايد وويل شي چې افغانستان له دواړو حقوقي سيستمونو يعنې هم د فرانسې له آفاقي سيستم څخه او هم د آلمان له انفيسي سيستم څخه استفاده کړې ده او منځنۍ لاره يې غوره کړې ده.

د لومړي څپرکي پوښتنې

- ۱- د تجارت حقوق کوم دي؟
- ۲- د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای څه دی؟
- ۳- د تجارت حقوق له کومو مسایلو څخه بحث کوي؟
- ۴- له مدني حقوقو څخه د تجارت د حقوقو د استقلال ضرورت څه دی؟
- ۵- د تجارتي اعمالو ځانګړتیاوې څه دي؟

د تجارت د حقوقو تاریخي سیر

ټولیزه موخه:

د تاریخ په اوږدو کې د تجارت د حقوقو تحولات.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانېږي چې:

- په پخوانیو زمانو کې د تجارت د حقوقو په وضعیت پوه شي.
- په منځنیو پیړیو کې د تجارت د حقوقو په اهمیت پوه شي.
- په نوې او معاصره اداره کې د تجارت د حقوقو د تحولاتو په بهیر پوه شي.

د تجارت د حقوقو تاریخي بهیر

د تجارت حقوق د مختلفو اقوامو تر منځ د متداولو رسومو او عاداتو نتیجه ده. د دغې څانګې مطالعه د هغې د تکاملي بهیر ښوودنه کوي، ځکه د هرې دورې د اړتیاوو په را برسېره کېدو سره د یو لړ خاصو اصولو او قواعدو پیروي ضرور بلل کېږي، د دغو اصولو او قواعدو مطالعه چې په اصل کې د تجارتي عرف او عاداتو تابع دي، ستونزمنه ده، ځکه د تجارت د حقوقو اصول د مدني حقوقو د اصولو په څیر ښکاره او واضح نه دي او د بېلابېلو آثارو او لیکنو له منځه باید د هغوی کیفیت معلوم کړل شي، دغه تحولات دلته په مختصره توګه تر بحث او څیړنې لاندې نیسو.

پخوانۍ زمانې

په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کېږي. د پخواني مصر

اقتصاد په زراعت ولاړ وو او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کیدو د بهرنيانو لکه يهودانو او يا د بابل د اوسيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي امالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کيږي، هغو کسانو چې په شرقي مديترانه کې يې بحري تجارت کاوه له هغو قواعدو څخه يې پيروي کوله چې په وروستيو پيړيو کې هم له دغو قواعدو څخه پيروي ادامه درلوده.

يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې يې د مديترانې بحري تجارت په لاس کې اخيستی و، د تجارت په اړه قواعد يې نه دي ترلاسه شوي او داسې ښکاري چې د تجارت د حقوقو اصول او قواعد يې عادي مقررات او مدني حقوق وو. د يونانيانو د زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي، لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د امالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي امال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ گټه ورکوي، له دې پرته قرض اخيستونکی د قرض يا دين د اداء مسؤل نه و، په همدې توگه د حوالې او برات په اړه هم له يونانيانو څخه ځينې آثار تر سترگو کيږي، لنډه دا چې د يونانيانو تر منځ تجارتي کړو وړو يو منظم شکل درلود.

منځنۍ پېړۍ

په اروپا کې د ۵ قرن له حملو او گډوډيو وروسته تر ۱۰ ميلادي پېړۍ پورې تجارت کومه د پام وړ وده نه درلوده، تجارت له يوولسمې ميلادي پېړۍ څخه تر پنځلسمې هغې پورې ښه وده وکړه چې دغه دوره د تجارت د ښه‌رازیۍ دوره ده او ويلي شو چې د تجارت د نړيوال کېدو دوره هم ده، د دغې وضعې د منځته راتگ عوامل له سياسي، مذهبي او صنفي عواملو څخه عبارت دي. يادو شويو عواملو ته په پام سره دغه مرحله د گڼ شمير حقوقي تاسيساتو د ايجاد دوره ده چې نن ورځ هم د تجارت په حقوقو کې موجود دی، لنډه دا هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه ياديږي په ديارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې خپلې لورې مرتبې ته رسيدلي وو.

له دغه تاريخ وروسته په ځانگړي ډول له شپاړسمې پېړۍ را پدېخوا د تجارت حقوق خپل نزولي سير پيلوي او داسې يوه دوره پيل کيږي چې د تجارت د حقوقو د ملي کيدو عصر يې بللی شو او دولتونه د دغو حقوقو په تدوين کې دخالت کوي، دغې دورې د وروستۍ پېړۍ تر پايه يعنې تر هغه وخت ادامه پيدا کړه چې د تجارت د حقوقو د نړيوال کيدو لپاره د هيوادونو علاقې تبارز وکړ.

نوې دوره

دغه دوره له پنځلسمې پېړۍ څخه پيليږي، د دغې دورې د تجارت حقوق د منځنيو پېړيو د تجارت له حقوقو سره توپير لري، په دغه دوره کې د تجارت حقوق چې په منځنيو پېړيو کې د سوداگرو د عمل د آزادي محصول گڼل کيدل او په تجارتي چارو کې د ښکېلو اشخاصو د اړتياوو

په اساس جوړ شوي وو، دولتي کيږي، چې د تجارت د حقوقو د دولتي کيدو په نتيجه کې يې د نړيوال کيدو خصوصيت هم له منځه ځي او د تجارتي قواعدو په تکوين کې د دولت دخالت د تجارت د حقوقو د آزاد تحول لپاره په يوه له حد او مرز پرته آزاده فضاء کې ځای نه پرېږدي. د تجارت حقوق په دغه دوره کې په انگلستان کې خپل وجودي استقلال له لاسه ورکوي او کاملاً منحل کيږي.

په فرانسه کې د تجارانو لخوا جوړ شوي او رامنځ ته شوي د تجارت حقوق د پاچا تر نظم لاندې راځي، چې په پايله کې په ۱۸۰۷ کال کې د فرانسې د دولت له لوري تر يوه قانون لاندې د تجارتي عرف او عاداتو د راوستلو لپاره هڅې زور نيسي او دغه هڅې د تجارت د لومړنۍ اصول نامې د منځته راتگ سبب کيږي، چې بالاخره د فرانسې د لوی انقلاب په برياليتوب سره تجارت او صنعت آزاد شو او طبقاتي نظام چې انقلابيانو ورته په ښه سترگه نه کتل له منځه يوړل شو، د تجارت حقوق يا د تجارانو حقوق د تجارتي اعمالو په حقوقو واوښتل، البته تجارتي محاکم په خپل ځای پاتې شول چې غړي به يې د تجارانو لخوا انتخابېدل.

په ۱۸مه پېړۍ کې له نوې دنيا سره د تجارتي روابطو پراختيا، د صنعت ترقي، د حمل او نقل پراختيا او هغه نور تغييرات چې په ترڅ کې يې د پيسو ارزښت رامنځ ته شو له يوه لوري، د بانکي او صرافي چارو پراختيا او د نويو دولتونو تشکيل له بل لوري د دې باعث کيږي چې هر هيواد خپل ملي قواعد او اصول په ملي چوکاټ کې جوړ کړي او له نړيوال توب څخه يې را وباسي.

معاصره دوره

صنعتي انقلاب او د حمل او نقل پراختيا په اقتصاد او تجارت کې د لوی تحول باعث شول، په پيل کې د بيروکراتانو د عقايدو تر نفوذ لاندې زياتره دولتونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع و. دولتونو هڅه کوله چې د تجارت اصول او قواعد تر خاصو قوانينو لاندې منظور کړي، په دې ترتيب په زياتره هغو کې د ورځې اړتياوو ته په پام سره تجارتي قوانين تدوين شول چې د وخت په تېرېدو سره په هغو کې تغييرات راغلل او حتی هغو دولتونو چې جلا تجارتي مقررات يې نه درلودل مجبور شول تر څو په خپلو قوانينو کې د تجارت تر حقوقو پورې اړوند قواعد ځای کړي، حتی په انگلستان کې د ځينو تجارتي چارو لکه شرکتونو او ديواليټوب (ورشکستگي) په اړه قوانين وضع شول.

په دغه دوره کې بانکي کاروبار، بيمې، بورس او حمل او نقل زياته پراختيا ومونده. د ۱۹ پېړۍ په پای کې په خاصه توگه په ۲۰ پېړۍ کې د تجارت د آزادۍ په اصولو باندې يو لړ محدوديتونه ولگېدل، ځکه يو شمېر دولتونو هڅه کوله چې اصلي صنايع ملي کړي او د ټولو چارو په برخه کې خپل نظارت او څارنه تقويه کړي.

په افغانستان کې هغه لوابح او اصول نامې چې مخکې د تجارت د حقوقو په برخه کې تدوین شوې وې، عمدتاً یې په ډېر ابتدایي شکل سره د تجارت د حقوقو موضوعات تر څېړنې لاندې نیول، چې د دلالي له لايحې، د شرکتونو د ثبت له لايحې، د تجارتي اسنادو او علایمو د ثبت له اصول نامې، د تجارتي دفاترو له لايحې او د افلاس او ورشکستګۍ له اصولنامې څخه د مثال په توګه یادونه کولای شو. په ۱۳۲۴ ل کال کې د تجارت د اصول نامې په نوم د افغانستان د تجارت د حقوقو په برخه کې یو تر ټولو نسبتاً کامل قانون تدوین شو، چې د دغې اصول نامې په انفاذ سره پخوانۍ اصول نامې او لوابح منسوخ شول او دغه قانون له هماغه وخت څخه تر اوسه پورې د افغانستان تجارتي اړتیاوو او غوښتنو ته تقریباً ځواب وایي. دغې اصولنامې په څلورو بابونو او ۹۴۰ مادو کې تجارت، تجارتي اهلیت، تجارتي معاملاتو، د تجارت د ثبت، تجارتي عنوان، د تجارتي دفاترو، د ناقانونه سیالي، د تجارانو د استازو، د ګرځنده تجارتي استازو، د خرڅلاو د مامورانو، په تجارت کې د دلالي، برات، حجت، چک، د تجارتي اسنادو د ضیاع، تجارتي عقودو، تجارتي بیعې، تجارتي قرض، تجارتي رهن او دغه راز د بیمې د انتقالاتو او کمیشن کاري او تجارتي شرکتونو په اړه بحث کړی دی.

سربېره په دې د وخت او زمان اړتیاوو ته په کتنې سره یو لړ نور قوانین هم په پام کې نیول شوي دي چې له دې جملې څخه د کوپراتیفونو، تصدیو، د بانکونو د بیمې او بهرنۍ پانګونې له قوانینو او دغه راز د تجارتي محاکماتو له اصولو څخه یادونه کولای شو.

د تجارتي شرکتونو، تضامني شرکتونو، تضامني مختلفو شرکتونو، سهامی شرکتونو او محدودالمسؤولیت یا لمیتید شرکتونو چارې د نوي قانون له مخې چې د جمهور رییس په تقنیني فرمان باندې وضع شوی دی، تنظیم شوې دي، د دغه بحث په پای کې د دغې خبرې یادونه لازمه ده چې نن ورځ د ډېری هیوادونو تر تجارتي چارو پورې اړوند قوانین یو له بل سره اختلاف لري چې دغه هیوادونه لاندې دريو څانګو ته ویشلی شو:

۱- هغه هیوادونه چې د تجارت مستقل حقوق نه لري، په دغو هیوادونو کې د مدني حقوقو په ترڅ کې د تجارت د حقوقو او د هغو اصولو او قواعدو وړاندوینه شوې ده او د تجارتي چارو لپاره ځانګړي قانون وجود نه لري، لکه ایټالیا، انګلستان او د امریکا متحده ایالات.

۲- لاتین هیوادونه چې لږ او ډېر د فرانسې د تجارت د حقوقو له اصولو او قواعدو څخه استفاده کوي، له بلجیم، هسپانیې او د جنوبي همکارۍ متحده دولتونه، دغه هیوادونه د تجارت مستقل حقوق نه لري او په زیاتره هغو کې د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ځانګړي محاکم موجود دي.

۳- د امن د ډلې هیوادونه، دغه هیوادونه هم د تجارت مستقل حقوق نه لري او د آلمان د تجارت د حقوقو له قواعدو او اصولو څخه پېروي کوي، لکه د اسکنډیناوي هیوادونه.

د دویم څپرکي لنډيز

۱- پخوانۍ زمانې: په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترگو کېږي، د پخواني مصر اقتصاد په زراعت ولاړ و او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کېدو د بهرنيانو لکه يهودانو او يا د بابل د اوسيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کېږي. يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې يې د مديترانې د بحري تجارت په لاس کې اخیستی و، د هغې زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکونکي ته به د پام وړ گټه ورکوي.

۲- منځنۍ پېړۍ: په اروپا کې تر لسمې ميلادي پېړۍ پورې تجارت چندانې د پراختيا په حال کې نه و؛ خو له يوولسمې پېړۍ څخه تر ۱۵ پېړۍ پورې تجارت ښه پراختيا ومونده او لنډه دا چې هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه يادېږي په ديارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته ورسيدل او په څوارلسمه پېړۍ کې تجارت نزولي سير درلود چې دغه دوره د تجارت د حقوقو د ملي کېدو او د دغو حقوقو په تدوين کې د دولت د مداخلې په دوره سره يادېږي.

۳- نوې دوره: دغه دوره له ۱۵ ميلادي پېړۍ څخه پيلېږي، په دغه دوره کې په انگلستان کې د تجارت حقوق هماغه د منځنيو پېړيو د تجارت حقوق وو، په دغه دوره کې په انگلستان کې د تجارت حقوق خپل استقلال له لاسه ورکوي او په مدني حقوقو کې منحل کېږي. په فرانسه کې د دولت د بې درېغه هڅو په نتيجه کې د تجارت لومړنۍ اصولنامه منځ ته راځي.

۴- معاصره دوره: صنعتي انقلاب او د حمل او نقل توسعه په اقتصاد او تجارت کې د لوی بدلون او تحول باعث شول او زياتره هيوادونو له آزاد رژيم څخه پېروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع شو.

د دویم څپرکي پوښتنې

- ۱- آیا د تجارت ننیو حقوقو په آني او تصادفي ډول دغه بڼه خپله کړې ده؟
- ۲- په پخوانیو زمانو کې د تجارت کوم حقوق موجود وو؟
- ۳- په منځنیو پېړیو کې د تجارت د حقوقو وده څه ډول وه؟
- ۴- د تجارت د حقوقو په برخه کې د نوې دورې پرمختګونه کوم دي؟
- ۵- په معاصره نړۍ کې د تجارت حقوق په څه ډول رامنځته کیږي؟

د تجارت د حقوقو منابع

ټوليزه موخه:

د تجارت د حقوقو د منابعو درک او پېژندنه او د تجارتي منازعاتو د حل و فصل په وخت کې د هغوی رجحان.

د زدکړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین په دې پوه شي چې:

- د تجارت د حقوقو منابع کومې دي.
- د حقوقو له نورو څانگو سره د تجارت د حقوقو د منابعو د مراتبو د سلسلې توپیر څه دی.
- د تجارتي قضایاوو د حل و فصل په برخه کې د تجارت د حقوقو کومو منابعو ته ترجیح ورکول کېږي.

د حقوقو هره څانګه د خپلو منابعو درلودونکې ده، دغه منابع د هرې څانګې د خصوصیت په اساس یو له بل سره تفاوت لري، کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کېږي مقصد دا دی چې د تجارت د حقوقو دساتیر له کومې منبع څخه سرچینه اخلي او آیا دغه منابع یو پر بل باندې برتري لري او ګڼه.

د تجارت حقوق مختلفې منابع لري چې په عمومي ډول دغه منابع له قانون، تجارتي مقاولاتو، تجارتي عرف او عاداتو، قضایي رویې او دکتورین څخه عبارت دي.

قانون

قانون له هغه صریح او معقول تجویز څخه عبارت دی چې د واکمن هیئت لخوا د فرد او

ټولنې د تنظيم په موخه وضعه شوی وي او تطبيق يې له اجبار سره مل وي. په دې اساس قانون د مراتبو د سلسلې په لحاظ په دوو څانگو ویشل کېږي.

اساسي قانون او عادي قوانين چې البته عادي قوانين او نور تقنيني اسناد له اساسي قانون سره په ټکر کې نشي واقع کېدلای، واقع شي، د افغانستان اساسي قانون د تجارتي فعاليتونو د مشروعيت تضمین کړي دی، د دغه قانون ۱۱ ماده داسې صراحت کوي: تر داخلي او بهرني تجارت پورې اړوندې چارې د هيواد او د خلکو له غوښتنو سره سم د قانون له لارې تنظيمېږي.

په افغانستان کې اقتصادي تجارتي فعاليتونه د بازار د اقتصاد په نظام باندې ولاړ دي، د اساسي قانون لسمه ماده په دې اړه داسې وايي: دولت د قانون له احکامو سره مطابق د بازار د اقتصاد پر نظام باندې بناء، خصوصي سرمايه گذارۍ او تشبثات تشويق او حمايت کوي او مصونيت يې تضمینوي. د افغانستان د اساسي قانون صراحت ته په پام سره لاندې قوانين د افغانستان د تجارت د حقوقو له منابعو څخه شمېرل کېږي:

د افغانستان د تجارت اصول نامه د انفاذ کال ۱۳۴۳ د ۹۴۵ مادو درلودونکې، د تجارتي محاکماتو د اصولو قانون، د ۳۲۴ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۴۳ د حوت میاشت، د افلاس او ورشکستګۍ اصولنامه د ۱۰۱ مادو لرونکې، د انفاذ کال ۱۳۲۱ قوس، د بانکدارۍ قانون د ۱۰۱ مادو درلودونکي، د انفاذ کال ۱۳۸۲ د دلوې ۳۰ مه، د تجارتي علایمو د ثبت اصولنامه، د خصوصي سرمايه گذارۍ قانون د ۳۳ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۸۴ د عقرب ۳۰ مه.

تجارتي مقاولات

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل کېږي، دغه کار د حقوقو د نورو څانگو بالعکس د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو طرفين په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قائل شوي دي خو په دې توګه د هغوی د شخړو او دعووو د حل او فصل لپاره لومړنۍ مرجع وي. همدغه ټکي ته په پام سره د افغانستان د تجارت اصولنامه په خپله دوهمه ماده کې د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د مقاولاتو د اهميت او قدرت په اړه داسې صراحت کوي: تجارتي مسائل د معتبرو قانوني مقاولاتو په ذريعه حل او فصل کېږي او که دا ډول مقاولات نه وي موجود نو د قانون په موجب او صراحت سره حل او فصل کېږي.

لکه چې د دوهمې مادې له متن څخه معلومېږي، د افغانستان د تجارت اصولنامې مقاولات د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د لومړنۍ منبع په توګه پيژندلي دي، مقاولات عمدتاً په دوه ډوله دي. الف- داخلي مقاولات ب- نړيوال مقاولات.

الف- داخلي مقاولات

د دغو مقاولاتو مفهوم دا دی چې د یوه هیواد د افرادو او اشخاصو تر منځ د یوې تجارتي موضوع په اړه یو قرارداد منعقد کیږي او د قرارداد په متن کې یو داسې تفاهم کیږي چې د شخړې د رامنځ ته کیدو یا د عقد د یوه لوري لخوا د وجیبي د نه پوره کېدو په صورت کې به قضیه په هغه ډول حل او فصل کیږي چې دوی یې وړاندوینه کړې ده او یا دا چې په دغه صورت کې به فلاني قانون د تطبیق وړ وي.

دغه موضوع د دې سبب کیږي چې په محاکمو کې د قضایاوو گڼه گڼه او تراکم راکم شي او موضوعات په هماغه لومړنۍ مرحله کې د طرفینو په خوښه حل او فصل شي، په دې اساس مقاولات د تجارت د حقوقو د دوهمې منبع په توگه د اهمیت درلودنکي دي.

ب- بین المللي مقاولات

دغه نوعه مقاولات هم په خپل وار سره په دوه ډوله دي:

۱- هغه نړیوال مقاولات چې د ذی‌علاقه اشخاصو تر منځ منعقد کیږي:

په دغه ډول مقاولاتو کې سوداگر او سوداگریز شرکتونه د خپلو پام وړ موضوعاتو په اړه را ټولېږي او نړیوال کنفرانسونه دایروي او داسې پرېکړه کوي چې هر یوه چې په دغه کنفرانس کې برخه اخیستې ده، خپل مقاولات به د فیصله شوې نمونې په بڼه ترتیبوي، د موافقت نامې له تصویب او لاسلیک وروسته سوداگر او د هیوادونو سوداگریز شرکتونه مکلف دي چې له هغو سره سم عمل وکړي.

ځینې سوداگر او د مختلفو هیوادونو سوداگریز شخصیتونه د یوه واحد اقتصادي سیاست د غوراوي لپاره را ټولېږي او د یوه مشترک کاري پلان او واحدې ستراتیژۍ د غوره کولو په اساس تفاهم کوي چې که په راتلونکي کې د دغو اشخاصو تر منځ کوم اختلاف راکي؛ نو د حل او فصل لپاره به یې درېیمې مرجع یا حتی په ځینو مواردو کې نړیوال حکمیت (International Arbitration) ته مراجعه کیږي.

۲- نړیوال دولتي مقاولات:

دا هغه مقاولات دي چې ذی‌علاقه دولتونه د یوه متحدالشکل تجارتي قانون د رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د مقرراتو په رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د قوانینو د تنازع د له منځه وړلو په موخه په مقاولاتو او بین المللي قراردادونو لاس پورې کوي او گډون کوونکي هیوادونه له هغه قانون څخه پیروي کوي. د مثال په توگه په د

هوايي حمل او نقل په اړه ۱۹۲۹م کال کې د اسلو کنفرانس، د تجارتي اسنادو په هکله په ۱۹۳۰م کې د جينووا نړيوال ميثاق، د اورگاډي د پټلۍ له لارې د اموالو د انتقال په اړه په ۱۸۹۰م کال کې د برلين معاهده او دغه راز د قوانينو د تنازع د حل او فصل په برخه کې په ۱۹۳۱ کال کې يو ميثاق تدوين شو چې له مخې يې هيوادونه کولی شي خپل تجارتي اختلافات حل او فصل کړي. په همدې ترتيب نړيوال کنفرانسونه او سمینارونه هم کيدلی شي چې په نړيواله کچه د بېلابېلو هيوادونو تر منځ د تجارتي همغږۍ او توحيد په برخه کې گټور پرېوځي.

نړيوال معاهدات: نړيوال معاهدات له هغو قراردادونو څخه عبارت دي چې يو دولت له هغو سره الحاق کولی شي او د تجارتي حقوقو د منبع په توگه پېژندل کېږي.

تجارتی عرف

له حقوقي پلوه تجارتي عرف او عادات له هغو قواعدو او دساتيرو څخه عبارت دي چې د خلکو د اجتماعي ژوند په نتيجه کې رامنځ ته شوي وي او د هغوی د مکرر استعمال او قبول له امله واجب التعمیل گرځېدلي وي، په بل عبارت تجارتي عرف او عادات له هغو تعاملي قواعدو او رسومو څخه عبارت دي چې د سوداگرو په منځ کې معمول وي او عمل ورباندې کېږي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې په خپله دوهمه ماده کې د تجارتي عرف په هکله داسې ليکلي دي:

کله چې تجارتي مسايل د تجارتي قوانينو په ذريعه حل او فصل نه شي نو تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کېږي، د عرف او عاداتو د نه موجوديت په صورت کې د هغو قوانينو احکام ورباندې تطبيق کېږي چې استناد پرې کېږي، په عمومي عرف او عاداتو باندې د محلي عرف او عاداتو د ترجيح وجه دا ده چې هر ځای د خپلې محلي حوزې د عرف او تعاملاتو تابع دی نه د نورو سيمو د عرف او عاداتو، کله چې په يوه سيمه کې داسې عرف او عادات نه وي موجود چې د تجارتي معاملاتو په حل او فصل کې اغيزمن واقع شي، نو د نژدې سيمې په عرف او عاداتو باندې استناد کيدلی شي.

د عرف او عاداتو ثبوت د مدعي دنده ده، يعنې مدعي دنده لري چې که عرف وجود ولري هغه د محکمې په وړاندې ثابت کړي او محکمه هم بايد د حکم له اصدار وړاندې له دې خبرې څخه ځان ډاډه کړي چې آیا دغې موضوع هغه بڼه خپله کړې ده کومه چې د عرف او عاداتو له مخې حل او فصل کېږي، محکمه کولی شي د دغې موضوع په اړه په تجارتي مسايلو کې له اهل خبره اشخاصو يا هم د تجارت او صنايعو له اتاقونو څخه پوښتنه وکړي او په دې توگه ځان باوري کړي.

په کلي توگه تجارتي عرف او عادات د منحصره يا تکميلي قواعدو له جملې څخه دي چې په موجب سره يې ښکېل اشخاص کولای شي د يوه او بل په وړاندې رضایت وښيي، ځکه عرفي حل لارې د معامله کونکو د گټو د ساتنې لپاره دي، که د عقد طرفین یاد شوي مقررات په صريح ډول فسخه نه کړي؛ نو اټکل په دې دی چې موجود عرف او عادت يې منلي دي.

د تجارت د حقوقو په برخه کې په عرف او عاداتو سربېره يوه بله اصطلاح او مفهوم هم تر يوه حده کارول کېږي چې هغه له رسومو څخه عبارت ده، رسوم له هغې روپې څخه عبارت دي چې د تجارت تر يوې نوعې يا يوه محل پورې محدود وي او کله چې د عقد طرفينو په خپله مقاوله کې د کوم قانون د تطبيق يادونه نه وې کړې، داسې انگيرل کېږي چې په رسومو باندې تکیه شوې ده، په دې ترتيب سره رسوم د مقاولې د طرفينو په اراده باندې بناء دي، د افغانستان د تجارت اصولنامې رسوم د عرف او عاداتو په نامه سره یاد کړي دي، خو هغه يې په جلا توگه نه دي څېړلي، په هغو هيوادونو کې چې تجارتي محاکم انتخابي وي، د رسومو ثبوت د هغه قاضي له لوري تر سره کېږي چې پخپله تاجر وي، که د محاکمو د اعضاوو تر منځ د کوم رسم په اړه اختلاف رامنځ ته شي؛ نو د تصديق مرجع يې د تجارت اتاقونه، اهل خبره او تجارتي اصناف دي.

قضايي رویه: قضايي رویه د محاکمو ټولې هغه پرېکړې دي چې د تجارت د حقوقو په ساحو کې د يوې معينې قضیې په باره کې د الزامي اعتبار درلودونکې وي. له دې امله چې د تجارت حقوق له مدني حقوقو سره نږدې رابطه لري، بناءً کله چې په کومه تجارتي ساحه کې قضايي رویه وجود و نه لري، معمولاً په مدني ساحه کې موجودې قضايي روپې ته مراجعه کېږي. بايد هيره نه شي چې د قضاء رویه د تجارت د حقوقو د منبع په توگه د حقوقو د دغې څانگې په وده کې اساسي ونډه لري او په عمل کې هغه ټولې خلاوې چې د تجارت په ساحه کې په قوانينو کې شتون لري د قضايي روپې په واسطه تکميلېږي.

دکتورين: دکتورين يا د حقوقپوهانو نظريات د تجارت د حقوقو يوه بله منبع گڼل کېږي. د حقوقو په تدوين او تحول کې د حقوقپوهانو د نظرياتو له اغيز څخه انکار نه شي کيدلی، هغوی هم قوانين او هم موضوعه مقررات تفسیروي او هم کولای شي د قوانينو د اصلاح لپاره وړاندیز وکړي، البته دا خبره نشو کولای چې د هغوی عقايد د حقوقو مستقیمه منبع ده، بلکې غير الزامي او مشورتي بڼه لري او تر همدې حده پورې په حقوقو باندې په غير مستقیمه توگه اغيز پرې باسي. هغه څه مو چې وويل د تجارت د حقوقو په برخه کې هم صدق کوي، يعنې د حقوقو د علماوو او حقوقپوهانو نظريات الزامي نه دي؛ خو داسې ښکاري چې د تجارت نړيوال حقوق او د اروپايي هيوادونو د تجارت حقوق د حقوقو د استاذانو له نظرياتو څخه استفاده کوي او د هغوی په نظرياتو تاکيد کوي.

د درېم څپرکي لنډيز

کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کېږي. مقصد دا دی چې دغه دساتير د تجارت د حقوقو له کومو منابعو څخه سرچينه اخلي او آیا دغه منابع په يوه او بل باندې کومه برتري لري او کنه؟ په عمومي توگه د تجارت د حقوقو منابع په لاندې ډول دي:

۱- قانون.

۲- تجارتي مقاولات.

۳- تجارتي عرف او عادات.

۴- د تجارتي قضاء رويه.

۵- دکتورين.

تجارتي مقاولات يا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنيو او اساسي منابعو څخه شمېرل کېږي، دغه کار د تجارتي اعمالو له هغه خصوصيت څخه سرچينه اخلي چې د معاملاتو دواړه لوري په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهميت باندې قايل شوي دي، خو د هغوی د دعووو په حل او فصل کې لومړنۍ مرجع وي.

تجارتي عرف او عادات هغه تعاملي قواعد او رسوم دي چې د سوداگرو په منځ کې معمول وي، هر کله چې تجارتي مسايل د مقاولاتو او قانون په ذريعه حل او فصل نه شي، تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کېږي. قضايي رويه د محاکمو د هغو پرېکړو مجموعه ده چې د يوې معينې قضیې په باره کې شوې وي او د نهايي محکمې د تاييد وړ گرځېدلې وي، قضايي رويه د تجارتي مسايلو د حل لپاره څلورمه منبع ده.

دکتورين د تجارتي مسايلو د حل او فصل پنځمه منبع ده، دکتورين يا د حقوقو د علماوو نظريات د تجارت د حقوقو په تحول او تدوين کې د پام وړ نقش لري.

د درېم څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت د حقوقو منابع او مصادر څه مفهوم رسوي؟

۲- د تجارت د حقوقو منابع کوم دي او د حقوقو د نورو څانگو له منابعو سره څه توپير لري؟

۳- په عمل او تيوري کې د دغو منابعو د رجحان درجې ته په کتنې سره څه ډول ترتيب لري؟

۴- د دې خبرې دليل په څه کې دی چې د تجارتي مسايلو د حل او فصل لپاره له قانون وروسته له مقاولاتو څخه استفاده کېږي؟

۵- د تجارت د حقوقو د منبع په توگه د دکتورين ونډه څه ده؟

تجارتی معاملات

ټولیزه موخه:

د تجارتی معاملاتو پېژندنه، له غیر تجارتی معاملاتو څخه جلاوالی او د هغو د وېش دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانېږي چې:

- تجارتی معاملات و پېژني.
- د تجارتی معاملاتو انواع او ډولونه و پېژني.
- تجارتی معاملات له غیر تجارتی معاملاتو څخه بېل کړای شي.

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، تجارتی معاملات د حقوقي سیستمونو له نظره په متفاوت ډول تعریف شوي دي، لکه په انښي یا شخصي سیستم کې چې تجارتی شخصیتونه معیار دي په داسې حال کې چې په آفاقي سیستم کې تجارتی معاملات معیار ګرځېدلي دي، تجارتی قوانینو تجارتی عملیات په تفصیل سره بیان کړي دي، څرنگه چې تجارتی فعالیتونه په عمومي ډول د توسعې او تحول په حال کې دي او همېشه داسې نوي تجارتی عملیات رامنځ ته کېږي چې د تجارتی قوانینو د تدوین پرمهال یې د وړاندوینې امکان و، بناءً د تجارت د حقوقو پوهان د دې لپاره چې د تجارتی عملیاتو د تشخیص لپاره دلیل راوړي، هڅه کړې تر څو د تجارتی معاملاتو یو کلي تعریف وړاندې کړي. د دغې موضوع د ښه درک لپاره لازمه ده چې تجارتی معاملات له جزئیاتو سره وپېژنو تر څو د هغوی په رڼا کې وکولای شو د تجارتی معاملاتو او نا تجارتی معاملاتو تفکیک وکړو.

د تجارتي معاملاتو تعريف

د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ او ۱۵ موادو کې تجارتي معاملات داسې تعريف کړي دي:

سوداگر يا غير سوداگر اشخاص چې منقول اموال د خرڅلاو يا اجارې ورکولو په مقصد سره د نورو لپاره رانيسي او هغه منقول اموال په اصلي يا کوم بل حالت باندې اړوي او خرڅوي يې يا يې په اجاره ورکوي نو دغه ډول خرڅلاو او اجاره له تجارتي معاملاتو څخه شمېرل کېږي، يا دا چې تاجر يا غير تاجر اشخاص چې بل چا ته د اجارې ورکولو په نيت يو شی په اجاره واخلي؛ نو د داسې اموالو په اجاره اخیستل او ورکول له تجارتي معاملاتو څخه گڼل کېږي.

سربېره په دې د تجارتي اموالو د پير او پلور د مقررې دوهمې فقرې تجارتي معاملات داسې تعريف کړي دي «تجارتي معاملات د عادلانه منفعت د لاس ته راوړلو په موخه په عمده او پرچون ډول د تجارتي اموالو د پير او پلور عمل ته ويل کېږي».

له پورتنیو تعريفونو څخه داسې استنباط کېږي چې تجارتي معاملات په خاصه معنی سره عبارت دي: د منفعت او گټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شيانو له پير او پلور څخه او يا هم د اشياوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه.

د توکو د پير (رانيولو) شرط

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۱۴ مادې سره سم د دې لپاره چې يوه معامله تجارتي وگڼل شي؛ نو هغه منقول شی چې پلورل کېږي مخکې بايد رانيول شوي وي، له هغې څخه پرته تجارتي معامله نشي گڼل کېدای، په همدې اساس د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۱۸ مادې په اساس که د ځمکې خاوند يا بزگر خپلو زراعتي محصولاتو ته د يوې صنعتي دستگاه په وسيله شکلي تغيير ورکړي او يا يو صنعت کار خپله او يا هم د خپلو مستخدمينو په واسطه خپل صنعتي توکي خرڅ کړي دغه ډول فعاليتونه، دغه ټول عادي امور بلل کېږي، ځکه شی مخکې نه دی خريداري شوی، بلکې پخپله (د مال يا توکو خاوند) هغه توليد کړي دي، خو که دغه عمل په دوامداره توگه د يوې مؤسسې په دننه کې خپل شغل او کسب وگرځوي په دغه صورت کې ياد شوي اعمال تجارتي بلل کېږي.

د توکو د خرڅلاو شرط

د دې لپاره چې يوه معامله تجارتي وگڼل شي، رانيول شوی شی بايد له وړاندې نه د خرڅلاو لپاره تيار شوی وي، د تجارتي معاملې په منځ کې بايد نه وي او که داسې وي نو ياده شوې معامله به يوه مدني معامله وي او د مدني قانون د احکامو په رڼا کې به څېړل کېږي، د مثال په توگه يو

نفر یوه اندازه غنم د خپلې کورنۍ لپاره رانیسي، خو وروسته د ور بېښو اقتصادي ستونزو له امله رانیول شوي غنم پلوري، دغه ډول معامله تجارتي معامله نه بلل کیږي، ځکه د دغو غنمو له رانیولو څخه موخه په راتلونکې کې د هغوی پلورل نه دي، بلکې د اخیستلو پر مهال یې هدف د خپل ځان او فامیل د اړتیاوو پوره کول وو، که څه هم چې یوه اندازه غنم بیا وروسته پلوري.

په هر صورت د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وگڼل شي نو باید چې د رانیولو پر مهال یې له شخص سره د خرڅلاو قصد وي، البته دغه دوه شرطونه یعنې د پیر او پلور شرطونه تر ډېره د تابع تجارتي اعمالو په برخه کې صدق کوي، نه اصلي تجارتي معامله، ځکه لکه وروسته به چې ولیدل شي اصلي تجارتي اعمال د شخص تابع نه دي بلکې دغه اعمال ذاتاً تجارتي وي، که له عامل سره د خرید او فروش قصد شتون ولري یا یې ونه لري، د پلورلو لپاره د پیلو (رانیولو) شرط د دې موجب کیږي چې زیاتره فعالیتونه له تجارتي قلمرو څخه خارج شي، لکه د کروندگرو په واسطه د زراعتي محصولاتو خرڅلاو، کروندگر تولیدوونکي دي نه اخیستونکي او تر ځمکه لاندې نور مواد او یا د فکري ابداعاتو حاصل لکه د مخترع د اختراع حق او داسې نور.

د گټې تر لاسه کولو شرط

له تجارتي قوانینو سره سم په یو زیات شمیر هیوادونو خصوصاً فرانسه کې، پیر (رانیول) او پلور (خرڅول) باید د منفعت د کسب په موخه ترسره شي. دلته هدف گټه او تاوان دواړه دي نه یوازې گټه، بناءً که څوک یو شی را ونیسي او هغه شی کاملاً فاسد کیږي او یا دغه رانیول شوی شی د گټې په ځای د تاوان سبب کیږي، په دې ټولو حالاتو کې تر سره شوې معامله بیا هم تجارتي ده، ځکه د خریدارۍ پر مهال هدف دا و، چې له هغه شي څخه منفعت حاصل کړای شي او په عین حال کې یې د تاوان خطر هم منلی دی؛ خو د دې په عکس که د منقولو اشیاءو د رانیولو پر مهال د منفعت لاس ته روارل او د زیان قبول نه وي، سره له دې چې وروسته هغه شیان د مختلفو اهدافو لپاره خرڅ شي او له دغه خرڅلاو څخه زیاته گټه ترلاسه شي دغه معامله تجارتي نه ده، ځکه د فرانسې د تجارت له قانون سره سم هغه معاملات چې هدف او منظور یې د منفعت ترلاسه کول نه دي لکه د تجارتي استهلاکي کوپراتیفونو معاملات، دا ډول معاملات تجارتي نه بلل کیږي، خو د افغانستان د تجارت د قانون له مخې د منفعت کسب شرط نه دی او د تجارتي استهلاکي شرکتونو معاملات تجارتي بلل کیږي.

د توکو د لېږدېدو شرط

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له ۱۴ مادې سره سم، د شیانو لېږدېدل د تجارتي معاملاتو له شروطو څخه گڼل کیږي. په دې ترتیب سره د غیر منقولو اموالو پیر او پلور که څه هم چې د

منفعت د کسب په مقصد ترسره کيږي بيا هم تجارتي نشي بلل کيدای، ځکه په تجارتي معاملاتو کې شرط دا دی چې په منقولو اموالو کې ترسره شي، لکه چې پورته يادونه وشوه يو له هغو مواردو څخه چې تجارتي معاملات له غير تجارتي معاملاتو څخه بېلوي هغه د شيانو منقول والی دی، بناءً د منفعت د کسب په موخه پير او پلور هغه مهال تجارت بلل کيږي چې مبيعه د منقولاتو له جملې څخه وي، خو د يو شمېر هيوادونو د قوانينو په اساس غير منقول اموال هم تجارتي معاملاتو ته شاملېدلی شي، د مثال په توګه که په هسپانيا او آلمان کې يو شخص غير منقول اموال واخلي يا يې خرڅ کړي او له دې لارې منفعت تر لاسه کړي نو دغه معامله تجارتي ده او د تجارت د اصولنامې تابع بلل کيږي.

په معاملاتو کې تداوم او استمرار

د تجارتي معاملاتو بل شرط په دغو معاملاتو کې تداوم او استمرار دی، ځکه د هغه شخص لپاره چې د تجار عنوان خپلوي يو له خصوصياتو څخه په تجارتي معاملاتو کې د تداوم خصوصيت دی، چې بايد په تکراري توګه ترسره شي، په همدغه اصل باندې په استناد سره چې د تصديو معاملاتو د تداوم او تکرار د مشخصې درلودونکي وي، تجارتي بلل کيږي، بناءً که يو څوک د کسب د منفعت په هدف منقول شی را ونيسي او وروسته يې په تصادفي ډول خرڅ کړي، څرنگه چې په دغه معامله کې د تکرار او تداوم مشخصه شتون نه لري، نو دغه معامله تجارتي نه گڼل کيږي.

پاتې دې نه وي چې د تکرار او تداوم په خصوصيت سر بېره د يوې معاملې لپاره ځينې نور شکليات هم ضروري بلل کيږي، دغه شکليات عبارت دي له: د تجارتي جواز اخيستل، په دولتي ادارو کې د تجارتي اسنادو ثبت او يو لړ نور هغه مقررات چې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې يې وړاندوينه شوې ده.

د تجارتي معاملو د تمیز اهميت

له نا تجارتي معاملاتو سره د تجارتي معاملاتو تمیز (جلاوالی) لاندې اهميتونه لري:

۱- د تجارتي معاملاتو دعوې د تجارتي محاکمو صلاحيت دی، پرته له دې چې ترسره کوونکی يې تاجر او که غير تاجر دی.

۲- د تجارتي معاملاتو په اثبات کې کتابت شرط نه دی، تاجر د خاصو تعهداتو او التزاماتو درلودونکی دی.

۳- که چيرته په تجارتي تعهداتو کې بل ډول تفاهم نه وی شوی، تاجران په متضامن شکل سره مسؤول دي، په داسې حال کې چې په مدني تعهداتو کې تضمين له کوم صراحت او موافقې پرته امکان نه لري.

۴- د دېوالیتوب (ورشکستگۍ) قواعد یوازې په سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو باندې تطبیقېږي.

د تجارتي معاملو انواع: په عمومي توګه تجارتي معاملات په لاندې دريو برخو وېشل کېږي:

۱- اصلي يا ذاتي تجارتي معاملات.

۲- تبعي تجارتي معاملات.

۳- مختلط تجارتي معاملات.

اصلي تجارتي معاملات

دغه معاملات لکه چې له نامه څخه یې معلومېږي په خپل اصل او ذات کې تجارتي دي او د تاجر يا ترسره کوونکي تر عمل پورې نه دي محدود. دغه معاملات چې د هر شخص لخوا ترسره شي تجارتي ګڼل کېږي، دغه معاملات د هغې ځانګړتیا له مخې چې لري یې له واسطې پرته په قوانینو کې پیشیني کېږي او پرته له دې چې فاعلین یې په نظر کې ونیول شي تجارتي ګڼل کېږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹ موادو کې د دا ډول معاملاتو په اړه یادونې کړې دي.

د ۱۴ او ۱۵ مادو په اړه چې د منقولو او غیر منقولو اموالو د پیدا او پلور یابل چا ته د اجاری ورکولو په اساس د تاجر او غیر تاجر اشخاصو د فعالیتونو په اړه وي، په مخکنیو مباحثو کې په تفصیل سره خبرې کړې دي، په دې سربېره په ۱۶ ماده کې یې تأکید کړی دی، چې هغه څوک (تاجر یا غیر تاجر) چې بل چا ته د اجارې ورکولو په مقصد مستخدم نیسي، د هغه مستخدم د کار په اجاره ورکول هم تجارتي معاملات بلل کېږي، چې د همدغه هدف لپاره استخدام شوی دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۸ ماده د تجارتي معاملاتو په هکله داسې وايي.

۱- د منقولو اموالو هر ډول تهیه او تعهد او د هر ډول اعمالو په غاړه اخیستل.

۲- د تياتر، سينما، نندارتونونو پرانيستل او د عمومي ځايونو لکه هوتلونو، سرايونو، مطعمونو او داسې نورو خلاصول او د کارگرانو د تهیې دفتر او ليلام خونې.

۳- په وچه، انهارو او هوا کې د مسافرینو، حیواناتو او نورو شیانو انتقالات.

۴- د اوبو، گاز او برش توزیع او د تيلفوني شبکو تأسیس.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۹مه ماده دغه راز د تجارتي معاملاتو په اړه داسې وايي:

« لاندې معاملات د طرفینو له رضایت پرته تجارتي نشي ګڼل کېدای.»

- ۱- کمیشن کاري.
- ۲- دلالي.
- ۳- د برات، حجت او چک معاملات.
- ۴- د صرافي معاملات.
- ۵- د جاري حساب معاملات او تر هغو پورې اړوند مقاولات.
- ۶- د خصوصي او دولتي بانکونو معاملات.
- ۷- د گروه او رسيداتو د هغو اسنادو اړوند معاملات چې د موضوعه اموالو په بدل کې په عمومي تجارتي گدامونو کې موجود شوي وي.
- ۸- د اسهامو (ونډو) د پير او پلور او تجارتي شرکتونو تشکیل.
- ۹- د مخاطراتو په مقابل کې د هر ډول بيمې عقد که هغه په اجرت سره عقد شي يا د متقابلو شرايطو په بدل کې.

تبعي تجارتي معاملات

دا ډول معاملات لکه چې له نوم څخه يې معلوميږي په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بيولو په منظور تر سره شي تجارتي گڼل کېږي. لکه چې مخکې توضیح شوه اصلي يا بالذات تجارتي معاملات هغه دي چې د فاعل د وصف (تاجر) له په پام کې نيولو پرته تجارتي گڼل کېږي، خو د دې بالعکس تبعي تجارتي معاملات اساساً تجارتي نه وي، خو که د تاجر لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره ترسره شي تجارتي گڼل کېږي او که داسې نه وي نو عادي معاملات بلل کېږي.

په دا ډول معاملاتو کې د (معاملې اجراء) د فاعل (تاجر) تابع ده، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې له تبعي تجارتي معاملاتو څخه يادونه نه ده شوې، مگر د دغې اصولنامې ۲۰ ماده ټينگار کوي چې د يوه تاجر ټول معاملات د تجارتي معاملاتو په توگه دي، مگر دا چې ثابت شي چې دغه يا هغه معامله عادي وه.

په دې ترتيب سره که د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده و خپرل شي داسې استنباط کېږي چې دغه معاملات د تابعيت د مفکورې په اساس ولاړ دي، خو ځينې وخت له دې ستونزې سره مخ کېږو چې څرنگه کولای شو تابع معاملات تجارتي ونوموو. لکه څرنگه مو چې مخکې يادونه وکړه چې د تجارت د اصولنامې له مخې د يوه تاجر معاملات تجارتي دي مگر دا چې خپله تاجر ثابتې کړې چې معامله يې تجارتي نه ده، په دې ترتيب که په محکمه کې کومه موضوع مطرح کېږي او معلومه نه وي چې آیا دغه معامله د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره ترسره شوې او کنه، د

افغانستان د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده په پیل کې داسې فرض کوي چې یاده شوې معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې ده، مگر دا چې ثابت شي چې معامله د تجارتي امورو لپاره نه ده، بلکې د هغه د شخصي یا خصوصي امورو لپاره ترسره شوې ده، په نتیجه کې د تجارت د حقوقو په برخه کې ځینې معاملات شتون لري چې ذاتاً مدني وي، خو که د تجارتي اشخاصو لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوي وي، تجارتي بلل کېږي. دلته چې کوم سوال مطرح کېږي دا دی چې څه ډول ثابتولای شو چې معاملات د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوي دي یا بالعکس د مدني چارو لپاره، په ځواب کې باید وویل شي چې د تجارت له اصولنامې سره سم د یوه تاجر ټول معاملات په لومړۍ مرحله کې تجارتي ګڼل کېږي، نو دا د تاجر وظیفه ده چې ثابت کړي چې د هغه معامله تجارتي وه او که مدني، له هغې پرته د تجارت د اصولنامې احکام په ټولو هغو معاملاتو باندې چې پورته ذکر شوي که څه هم چې ذاتاً تجارتي نه وي خو له دې کبله چې یاد شوي معاملات د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ترسره کېږي، د تجارت د حقوقو تابع دي.

مختلط تجارتي معاملات

کله یوه معامله د دواړو لوریو لپاره تجارتي ګڼل کېږي یا په بل عبارت د معاملې دواړه لوري تجارتي شخصیتونه تشکیلوي، په داسې حالت کې د هغې منازعې د حل او فصل لپاره چې د دواړو لوریو ترمنځ رامنځ ته کېږي د تجارت د اصولنامې د تطبیق له امله له هیڅ ستونزې سره نه مخ کېږو، ځکه د معاملې دواړه لوري د یوه قانون تابع دي، خو همپشه داسې نه وي او ممکنه ده چې یو لوری تاجر او بل لوری غیر تاجر شخص وي چې په دغه صورت کې موږ له مختلفو تجارتي معاملاتو سره مخ کېږو، بناءً مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کېدلی شي چې د یوه لوري لپاره تجارتي او د بل لپاره غیر تجارتي وي، یا دا چې مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کېږي چې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشخاص نه وي، بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي او د مدني حقوقو د مقرراتو تابع وي، نه تجارتي مقرراتو او بل لوری د تجارتي شخصیت درلودونکی وي. فرض کوو چې یو تاجر له بزګر څخه زراعتي محصولات رانیسي، دلته لیدل کېږي چې د بزګر لپاره چې خرڅوونکی دی دغه معامله مدني ده، خو د تاجر لپاره چې محصولات یې د خرڅلاو او منفعت د کسب په موخه رانیولي دي تجارتي ده.

د فرانسې د تجارت د حقوقو په اساس د محاکمو اصولو او صلاحیتونو ته په پام سره په دې برخه کې ځانګړي تدابیر په پام کې نیول شوي دي، یعنې دا چې که دواړه لوري مدعي او مدعي علیه وګرځي په دغه صورت کې تاجر چې مدعي دی، کولای شي په مدني محاکمو کې هم خپله دعوا تعقیب کړي، خو د دې بالعکس بزګر ته د محکمې د انتخاب حق ورکول کېږي، په دې معنی چې د مدعي لپاره د محکمې د انتخاب حق محفوظ دی او مدعي کولای شي په خپله مورد

نظر محکمه کې اقامه د دعوي وکړي، په هر ترتيب که دعوه مدني محاکمو ته راجع شي د مدني محاکماتو اصول په دې برخه کې مرعي الاجراء گرځي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۲۱ مادې په اساس د فرانسې د تجارت د حقوقو په خلاف بزگر ته د محکمې د انتخاب حق نه دی ورکړل شوی، بلکې دا ډول دعوایي په تجارتي محاکمو کې حل او فصل کېږي، پورتنۍ ماده صراحت کوي چې که عقد یوازې د یوه لوري لپاره تجارتي وي او د تجارت په اصولنامه کې د هغه په خلاف صراحت وجود ولري، په دغه صورت کې له یاد شوي عقد څخه د راتوکیدلې دعوي په برخه کې د تجارت د اصولنامې احکام تطبیقيږي.

د اصلي تجارتي معاملاتو څو بېلګې

د کمیشن کاري معاملات: د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۱۹ مادې لومړۍ فقرې کمیشن کاري هم نه تجارتي معاملاتو څخه بللې ده، هغه هم د طرفینو د نیت له رعایتولو پرته، د تجارت د اصولنامې ۷۸۳ مادې کمیشن کاري داسې تعریف کړې ده: هغه څوک چې تجارتي معاملات په خپل نوم او د نورو په حساب یا د معاملې د صاحب (آمر) په نامه سره د مفاد د کسب په موخه د یوې معلومې اجرې په بدل کې ترسره کوي، کمیشن کار بلل کېږي.

بناءً کمیشن کاري د معینې اجرې په مقابل کې په خپل نوم سره د نورو په حساب باندې د یوې معاملې اجراء کولو ته ویل کېږي، په دې اساس هر کله چې د معاملې اصلي خاوند په صراحت سره په خپل نوم سره د معاملې د اجراء کولو شرط ایښی وي، په دغه صورت کې دغه عقد کمیشن کاري نه ده، بلکې یو تجارتي وکالت دی او ضرور ده چې کمیشن کار د معاملې د خاوند (آمر) له ارادې سره سم رفتار وکړي او هر کله چې د کار او معاملې په جریان کې له کوم داسې مانع او خنډ سره مخ کېږي، چې د کمیشن کار او معاملې د خاوند تر منځ د شوې مقاولې خلاف وي؛ نو ژر تر ژره یې باید د معاملې خاوند ته ابلاغ کړي.

له دې امله کمیشن کار له قانون سره سم یو لږ وجایب په غاړه لري، له هغې جملې څخه کمیشن کار مکلف دی چې ورسپارل شوې دندې په ښه توګه سرته ورسوي، لکه څرنګه چې د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۷۸۶ ماده په دې اړه لیکي: کمیشن کار چې له قانوني اسنادو پرته ورسپارل شوې چارې نه تر سره کوي مجبور دی چې د آمر (د معاملې د خاوند) خسارات جبران کړي.

دغه راز کمیشن کار مکلف دی څو د هغو معاملاتو په اجراء کې چې تعهد یې کوي له داسې لازم دقت او بصیرت څخه کار واخلي لکه په خپلو شخصي چارو کې یې چې ورڅخه اخلي. د معاملې د خاوند د ګټو ساتنه، د هغه اوامرو پرځای کول، په خپل وخت او زمان سره آمر ته د مقتضي مطالبو په اړه اطلاع ورکول، د اسنادو سپارل او یا له ځنډ څخه پرته هغه ته د ترلاسه

شوي مفاد ور استول د کمیشن کار له اصلي او لویو دندو څخه شمېرل کېږي، بناءً که کمیشن کار منقول اموال له معین قیمت څخه په کمه بیه و پلورې او یا یې له معین قیمت څخه لوړ واخلي او د معاملي خاوند دغه معامله قبوله نه کړي. په دغه صورت کې آمر مکلف دی چې د خبر له ترلاسه کولو سره سم خپل قبول یا رد ځواب کمیشن کار ته ابلاغ کړی او که د خبر له ترلاسه کولو سره سره بیا هم په داسې کار باندې اقدام و نه کړي، داسې گڼل کېږي چې گواکي د معاملي خاوند دغه معامله قبوله کړې ده، او که د کمیشن کار د خرڅلاو موضوع قبوله نه کړي او له دې لارې زیانمن شي په دغه صورت کې آمر کولای شي له کمیشن کار څخه د رامنځ ته شوې خسارې د جبران یا معاملي د عدم اعتبار مطالبه وکړي.

کمیشن کار مکلف دی څو په خپل نامه سره یو شخصي دفتر ولري او هر کله چې معامله کوي په خپل ورځني دفتر کې یې ثبت کړي او هر کله چې د معاملي خاوند غوښتي وي، کولای شي یاد شوی دفتر مطالعه کړي او له خپل دفتر سره مطابقت ورکړي او که د کمیشن کار د دفتر په برخه کې له کومې اشتباه یا عدم مصونیت څخه خبرېږي، کولی شي دغه موضوع له کمیشن کار څخه وپوښتي.

هر کله چې یو کمیشن کار د معاملي خاوند ته د حقیقت په خلاف د حساب کومه پاڼه ورکړي وي او په دغه پاڼه کې د شیانو نرخ او د منعقد شویو مقاولاتو شرایط په مصونیت سره تغیر کړي او غیر واقعي مصارف او یا تر حقیقي مقدار زیات مخارج پکې قید کړي، د اجرت د حق مطالبه یې ساقطېږي او د ترسره شویو معاملاتو د نتایجو په وړاندې شخصي مسؤلیت لري.

د کمیشن کار د اجرت اندازه معمولاً په هغه مقاله نامه کې تعیین کېږي چې د کمیشن کار او معاملي د خاوند تر منځ منعقد شوي وي، خو که په منعقد شوي مقاله کې د اجرت اندازه نه وي تعیین شوې، د کمیشن کار اجرت د تجارتي محل د مروج عرف او عاداتو له مخې تعیینېږي.

د دلالي معاملات

د افغانستان د تجارت په ۹۹ ماده کې د دلالي د معاملاتو په اړه داسې ویل شوي دي: هغه شخص چې د مقاولې په اساس د معاملي د هیڅ لوري خاص اجیر نه وي او د مروجو تجارتي مقاولاتو په عقد کې یوازې د اجرت په مقابل کې د عاقدینو تر مابین منځگړي توب کوي او په دې توگه یې د تجارتي معاملاتو د عقودو آسانه کول خپل کسب گرځولی وي، دلال بلل کېږي. دلال یو لږ مکلفیتونه لري چې له هغې جملې څخه هغه باید د یوه مدبر او ریښتوني تاجر په توگه عمل وکړي، له دې امله دلال د معاملي د طرفینو په وړاندې د ټولو هغو خساراتو مسؤل دی، چې د هغه د غفلت په نتیجه کې رامنځ ته کېږي.

د بیمې مؤسسات

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۹ او ۱۹ مادې له مخې ټول هغه معاملات چې د بیمې د مؤسسې په واسطه ترسره کېږي، تجارتي گڼل کېږي. که څه هم چې دغه چارې په اجرت سره عقد شي یا په متقابلو شرایطو سره. د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸۶۶ مادې په اساس، بیمه هغه عقد دی، چې د بیمې مؤسسه د اجرت په مقابل کې د افرادو د هغو ضایعاتو او خساراتو د جبران تعهد کوي، چې د معینو حوادثو او مجرېه اسبابو په نتیجه کې رامنځ ته شوي وي. په همدې توگه د بیمې د قانون د ۱۳۳۵ کال د نشر شوې رسمي جريدې ۳۸ مادې د بیمې د دعووو په اړه داسې ويلي دي: تر بیمې پورې د اړوندو دعووو خپرل د قرارداد د مندرجاتو په رڼا کې خپرل کېږي او که په قرارداد کې کومه یادونه نه وي شوې؛ نو د دا ډول دعووو خپرنه د دغه قانون او د تجارت د اصولنامې له مخې د هغې تجارتي محکمې صلاحیت دی، چې د بیمې نمایندگي یا شرکت په هغه حوزه کې واقع دی. په محکمه کې د دعو له اقامې د مخه طرفین کولای شي د حکمیت یا منځگریټوب له لارې خپل اختلاف حل کړي، په هیواد کې دننه د حکمیت مرجع د تجارت او صنایعو اتاقونه دي.

د بیمې د عقد څلور گوني شرطونه

د بیمې عقد له حقوقي اعمالو څخه شمېرل کېږي او حقوقي اعمال هغه دي چې حقوقي نتایجو ته د رسیدلو په هدف د افرادو په اراده سره رامنځ ته شوي وي. د بیمې عقد د نورو قراردادونو په څېر د مدني حقوقو د عمومي قواعدو تابع دی او له څلور گونو شرایطو یعنې د طرفینو د قصد او رضایت، د طرفینوله اهلیت، معین والي او د معاملې د صحت له مشروع والي څخه تشکیل شوي دي، د پوهانو په نظر بیمه هغه عقد دی چې په موجب سره یې یو لوری له بل لوري څخه د وجهې یا جوهر د تادیې په مقابل کې تعهد کوي، چې د حادثې د وقوع یا بروز په صورت کې هغه ته ور اوسنې خساره جبران کړي او یا معینه وجه ورکړي. متعهد شخص ته بیمه کوونکی، د تعهد طرف ته بیمه شوی او هغه وجه چې بیمه کوونکی یې بیمه شوي ته ورکوي د بیمې حق او هغه څه چې بیمه کېږي، هغې ته د بیمې موضوع ویل کېږي.

د بیمې د عقد حقوقي ماهیت

بیمه د یوه احتمالي خطر په هکله هغه قرارداد دی چې د طرفینو لپاره یې د گټې او تاوان آثار تر هغې حادثې پورې تړاو لري، چې د وقوع د تاریخ وړاندوینه یې نشي کیدلی. بناءً کله چې د حادثې د رامنځ ته کېدو په اړه اطمینان وجود و نه لري، خطر د بیمې وړ دی، بیمه د معینو عقودو له جملې څخه ده یعنې د قرارداد په کلي اصولو سر بهر د ځانگړتیاوو درلودونکې هم ده.

د څلورم څپرکي لنډيز

تجارتی معاملات په خاصه معنی سره د منفعت او گټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاءو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه عبارت دي.

په عمومي توګه تجارتی معاملات په دريو برخو ویشل کېږي.

۱- اصلي تجارتی معاملات: هغه دي چې مخکې یې په قوانینو کې وړاندوینه شوې ده او په خپل اصل او ذات کې تجارتی دي، دغه معاملات چې د هر شخص لخوا ترسره شي، تجارتی ګڼل کېږي، لکه کمیشن کاري، دلالي، صرافي، بانکداري د تجارتی معاملاتو اسناد او نور.

۲- تبعي تجارتی معاملات: دا ډول معاملات په خپل ذات کې تجارتی نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتی چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتی ګڼل کېږي، له هغې پرته به عادي معاملات وي لکه د تجارتی امورو د پرمخ بیولو لپاره د مدني معاملاتو اجراء کول.

۳- مختلط تجارتی معاملات: هغو معاملاتو ته ویل کېږي چې معامله یوه لوري ته تجارتی او بل لوري ته غیر تجارتی وي، یعنې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتی اشخاص نه وي بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي، لکه د تاجر په واسطه له بزګر څخه د زراعتي محصولاتو اخیستل.

د څلورم څپرکي پوښتنې

- ۱- تجارتي معاملات څه دي او کوم شرایط ورته لازم دي؟
- ۲- د تجارتي معاملاتو نومونه واخلي؟
- ۳- د اصلي او تبعي تجارتي معاملاتو فرق واضح کړئ؟
- ۴- کمیشن کاري کوم ډول تجارتي معامله ده، توضیح یې کړئ؟
- ۵- د تجارتي معاملاتو د شناخت او تمیز د اهمیت په هکله توضیحات ورکړئ؟

سوداگر (تاجر)

ټوليزه موخه:

د تاجر پېژندل، د هغه حقوق او وجايب او دغه راز له عادي افرادو سره د تاجر توپير.

د زده کړې موخې: محصلين به ددې څپرکې په پای کې وتوانېږي چې:

- د سوداگر کېدو شرايط درک کړي.
- د سوداگر حقوق او وجايب و پېژني.
- الزامي او اختياري تجارتي دفاتر و پېژني.

وروسته له دې چې د تجارتي معاملاتو په هکله مو معلومات حاصل کړل، دلته لازمه ده خو د تجارتي شخصيتونو، په ځانگړي ډول د حقيقي تجارتي شخصيتونو (سوداگرو) په اړه تفصيلي بحث وکړو او د هغوی په رڼا کې و کولای شو تجارتي اهليت، حقوقي شخصيت او د هغوی حقوق او وجايب و پېژنو.

د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې د سوداگر تعريف

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۸ مادې تاجر داسې تعريف کړی دی: هر شخص که هغه افراد وي يا شرکتونه خو په دې شرط چې د تجارتي اهليت درلودونکي وي او په خپل نوم سره په يوه يا څو تجارتي معاملاتو باندې لاس پورې کړي او دغه شغل د خپل مفاد او گټې اساس وگرځوي تاجر پېژندل کېږي.

دغه راز د يادې شوې مادې د نهمې مادې په اساس هغه شخص چې په تجارتي معاملاتو باندې د لگيا کېدو لپاره کوم ځای انتخاب کړي او د متحدالمال، جرايدو او دېته ورته وسايلو له لارې يې د هغه ځای اوسيدونکو ته اعلان وکړي، که تجارت د خپل ځان لپاره دايمي کسب په توگه هم انتخاب نه کړي تاجر گڼل کېږي. هغه شخص چې په تصادفي توگه يوه تجارتي معامله ترسره کړي د تاجر صفت نه خپلوي، ليکن اجراء شوې معامله د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع گرځي. (د افغانستان د تجارت د اصولنامې لسمه ماده).

دولت او ښاروالۍ کولی شي تجارت وکړي، خو د تاجر صفت نشي خپلولی، خو تجارتي معاملات يې د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع دي. (د افغانستان د تجارت اصولنامه يوولسمه ماده).

کوچني سوداگر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲ ماده: کوچنی تاجر هغه څوک دی چې لاندې دوي ځانگړتياوې ولري.

- ۱- د سرمايي په تکوين (جوړولو) کې په بدني هڅه او کوشن سره اعتماد کوي.
- ۲- د کار ثمره يې دومره لږ وي چې يوازې د ژوند لپاره يې کفايت کوي، که هغه خوځنده وي او يا په يوه ثابت محل کې وي.

د تجارت د اصولنامې د ۱۳ مادې له مخې کوچني تاجران له خاصو امتيازاتو څخه برخمن دي، د مثال په توگه دغه سوداگر د تجارتي آدرس په لرلو نه دي مکلف او دغه راز د تجارتي دفاترو او هغو موضوعاتو د ثبت په برخه کې چې د تجارت د قانون له مخې يې ثبت لازم بلل کېږي، عدم التزام، او د افلاس د قانون تر قواعدو لاندې نه راتلل هم له دغو امتيازاتو څخه دي.

تجارتي اهليت

د تجارتي اشخاصو په ځانگړي ډول د حقيقي شخصيتونو لپاره د تجارتي اهليت درلودل حتمي او ضروري کار دی، ځکه د همدغه اهليت په استناد سره هر شخص که هغه فرد وي يا شرکت، د تجارتي معاملاتو د ترسره کولو صلاحيت لاس ته راوړي او د دغه اهليت د نه شتون يا فقدان په حالت کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو صلاحيت له لاسه ورکوي، دلته وينو چې اشخاص په څه ډول تجارتي اهليت خپلوي، په کلي ډول تجارتي اهليت د تجارتي عمل د اجراء لپاره د شخص يا تاجر له صلاحيت څخه عبارت دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له مخې تجارتي اهليت

د تجارت او تجارتي اهليت په اړه د تجارت د اصولنامې دريځ په دوهم فصل او څلورمه ماده کې داسې دی: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سن يې تکميل کړی وي، کولی شي د خپلو حقوقي

تصرفاتو لپاره تجارت وکړي، يعنې شخص بايد اتلس کلنۍ ته رسيدلی وي. له پورتنیو مطالبو څخه داسې معلومېږي چې ليونیان او نور عديم الاهليت اشخاص تجارتي معاملات نشي ترسره کولی.

د تاجر حقوق او وجایب

۱- د تاجر حقوق: لکه چې معلومه ده سوداگر او سوداگريز شرکتونه د يو لړ داسې حقوقو او وجایبو درلودونکي دي، چې عادي اشخاص نه دي ترې برخمن. سوداگر کولای شي له يو لړ ځانگړو امتیازاتو څخه استفاده وکړي. دغه حقوق عمدتاً په لاندې ډول دي:

د تجارت خونې د تاسیس حق

تجارت خونه هغه ځای دی چې تاجر خپل تجارتي فعالیتونو په هغه ځای کې پرمخ بيايي او له یاد شوي ځای څخه خپل تجارتي فعالیتونه اداره، رهبري او تنظیموي. دغه راز په یاد شوي ځای کې د شرکت مامورین او کارکوونکي ورسپارل شوي کارونه ترسره کوي. بناءً تجارت خونه له مادي او غیر مادي عناصرو څخه تشکیل شوې ده.

- د تجارت خونې مادي عناصر: مادي عناصر هغو ته ویل کېږي چې خارجي وجود ولري او دغه عناصر له هغو مقولو شيانو څخه عبارت دي، چې د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره تهیه شوي وي لکه د کار وسایل (هغه وسایل چې د هغو په واسطه د تجارت اموال جوړېږي)، اثاثیه (مېز، چوکۍ، الماری او نور)، مال التجاره (خام مواد، نیمه خام مواد، تکمیل شوي مواد، خرڅلاو ته وړاندې شوي توکي او داسې نور). د تجارت خونې مادي عناصر تر ډېره د تجارتي چارو په پرمخ بيولو کې ونډه لري او د دغه مامول لاس ته راوړل د سوداگرو لپاره د خورا اهمیت درلودونکي دي او دغه عناصر د يوه تاجر يا تجارتي شرکت د معاملاتو اصلي محور تشکیلوي. يوه تجارت خونه نشي کولای د دغو عناصرو له موجودیت پرته حقيقي وجود پیدا کړای شي.

- د تجارت خونې غیر مادي عناصر: دا ډول عناصر په تجارت خونه کې خارجي وجود نه لري خو ارزښت يې زیات دی. د افغانستان د تجارت د اصولنامې له ۱۲۰ مادې سره سم غیر مادي (معنوي) عناصر له نوم، تجارتي عنوان، د کرایې د تمديد له حق، د اختراع له حق، تجارتي نښې او ماډل او نورو هغو مواردو څخه عبارت دي، چې د صنعت او تجارت لپاره استفاده ترې کېږي. ذکر شوې مادې دغه موارد د تجارت خونې د عناصرو په توگه پېژندلې دي او د تجارت خونې مادي عناصرو ته يې اشاره نه ده کړې، خو دا په دې معنی نه ده چې گواکي د افغانستان د تجارت اصولنامې د تجارت خونې مادي عناصر نه پېژني، بلکې په يقين سره به په دې معنی وي چې زموږ

مقننو هغه دومره ساده گڼلي دي چې د هغو يادونه يې لازمي نه ده گڼلې، خو عملاً هم مادي عناصر او هم معنوي يا غير مادي عناصر په تجارت خونه کې وجود لري، د دې لپاره چې غير مادي عناصر مو په ښه او واضح ډول پېژندلي وي لازمه ده، چې دغه عناصر مطالعه کړو.

د کرایې د تمديد حق

کله کله داسې واقع کېږي چې هغه عمارت او محل چې تاجر پکې تجارتي چارې پرمخ وړي د ده خپل نه وي او د بل چا ملکیت وي، خو تاجر له دغه محل څخه د استفادې په بدل کې د هغه مالک ته کرایه ورکوي، که چيرې تاجر په دغه ځای کې شهرت تر لاسه کړي او دغه محل يې د توکو د خرڅلاو يا نور تجارتي کاروبار لپاره اهميت پيدا کړي او نوموړی په دغه محل کې له خاص شهرت او اعتبار څخه برخمن شوی وي او ټول خلک يې په ښه نامه سره پېژني او له هغه سره ډېرې معاملې کوي، په دغه صورت کې په ياد شوي ځای کې د تاجر د حقوقو او اعتبار د ساتنې لپاره قانون د کرایې د تمديد حق وضع کړی، چې د دغه حق په اساس د تعمير او محل مالک نشي کولای تاجر له خپل دغه حق څخه چې د قانون په وسيله حمايه شوی دی، محروم کړي او له دغه محل څخه يې وباسي او له محل څخه د خپل ځان يا درېيم شخص لپاره گټه واخلي. لکه چې مخکې وويل شول د کرایې د تمديد حق په زياتره قوانينو کې حمايت شوی دی. د مثال په توگه د فرانسې له حقوقو سره سم که چيرې د عمارت مالک له يوه تاجر سره په عقد کې شرط کېږدي چې تاجر د کرایې د تمديد حق نه لري، په دغه صورت کې عقد صحيح دی او شرط يې داسې گڼل کېږي لکه له سره چې ليکل شوی نه وي، دغه راز د قرارداد د اختتام په صورت کې د عمارت خاوند نشي کولای هغه شخص چې خپل محل يې په کرایه ورکړی له ودانۍ څخه وباسي؛ خو د خسارې د جبران غوښتنه ترې کولی شي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د کرایې د تمديد حق په رسميت پېژندلی دی او د دغې موضوع او نورو اړونده مسایلو فصل د صفایۍ د روپې غوښتنه کوي، څو د هغو په رڼا کې مالکان د تجارتي شخصیتونو په وړاندې له خپلو وجايبو څخه خبر اوسي او هم سوداگر له خپلو تضمین شويو حقوقو څخه مطلع وي او په دې توگه د هغوی د حقوقو د تلف موجبات له منځه ولاړ شي.

د تجارت خونې د عنوان درلودل

د تجارت خونې عنوان هم د تاجر له هغو حقوقو څخه شمېرل کېږي چې په موجب سره يې کيدلی شي عنوان ته په پام سره خپل د پام وړ او مورد نظر شخص انتخاب کړي. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۴۰ ماده تاجر ته حق ورکوي چې تر خپلې تجارت خونې پورې اړوند اوراق او معاملات تر يوه عيني نوم لاندې چې عنوان بلل کېږي اجراء او لاسلیک کړي، دغه راز لکه چې

مخکې وویل شول ۱۲۰ مادې د تجارت خونې عنوان د غیر مادي عنصر په توگه پېژندلي دي. د تجارت خونې عنوان کیدلی شي خپله د تاجر له نامه یا له مستعار نامه څخه او یا هم معمولاً د تجارت له موضوعاتو څخه جوړ شي، چې د تجارت د اصولنامې د ۴۴ مادې په واسطه یې داسې حمایت شوی دی «په هغه صورت کې چې یو تاجر د خپل تجارت عنوان اصولاً په یوه محل کې ثبت کړی وي، بل تاجر که څه هم چې د داسې نوم درلودونکی وی چې همدغه عنوان تشکیل کړي تر څو چې په دغه نامه کې له ثبت شوي عنوان څخه د توپیر په موخه تزییدات او تغییرات را نه ولي په هماغه محل کې نشي کولی چې هغه اسم د خپل تجارت د عنوان په توگه وکاروي او یا یې د یوه تجارتي مقصد په مقصد استعمال کړي»، دغه راز که یو تاجر یا تجارتي شرکت وغواړي له هغه ځای څخه د باندې چې د خپل تجارت عنوان یې هلته ثبت کړی دی، کومه بله څانگه پرانيزي؛ نو که په هغه محل کې کوم تاجر یا تجارتي شرکت تر هماغه عنوان لاندې په هماغه محل کې ثبت شوی وي او فعالیت کوي، د نوې څانگې مؤسسین مجبور دي چې په خپل تجارتي عنوان کې زیاتونې راوړي ترڅو په دغه محل کې له ثبت شوي عنوان سره یې توپیر وشي.

دغه راز د تجارت د اصولنامې ۵۴ ماده په هغه تاجر باندې د دعوي په اړه چې د بل چا له تجارتي عنوان څخه ناقانونه استفاده کوي، داسې احکام مقرر کړی دي: «یو تجارتي عنوان چې په هر ډول سره د دغه فصل د مندرجو احکامو په خلاف استعمال شوی وي، علاقمندان کولای شي د هغوی د استعمال د منع کولو او که چیرته ثبت شوي وي، د ابطال تقاضا وکړي» سربېره په دې که د دا ډول استعمال له امله که هغه سهواً وي یا قصداً، اشخاص متضرر شوي وي، د خسارې د جبران ادعا کولی شي، محکمه کولای شي د غوښتنې په صورت کې له اهل خبره څخه له نظر غوښتنې وروسته د حادثې احوال او کیفیت وڅېړي او د خسارې د مقدار په برخه کې له خپل قناعت سره سم حکم وکړي. علاوه پر دې که چیرې زیانمن شوی شخص خواهش وکړي، په رسمي جرائدو کې د حکم په نشر باندې هم اقدام کولی شي، په دې شرط چې مصارف یې په خپله غاړه واخلي.

د اختراع حق

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲۰ مادې د اختراع حق د غیر مادي عناصرو له جملې څخه پېژندلی دی، خو باید پوه شو چې دغه حق له کومه ځایه نشأت کوي او قانون د هغه ملاتړ کړی دی.

په دې اړه باید وویل شي چې د اختراع د حق په واسطه هغه څوک چې نوې وسیله رامنځ ته کوي باید له خپل زحمت او زیار څخه منفعت ترلاسه کړي، خو اختراع باید د هغې په انحصاري شکل سره عمومیت ولري او که انحصار پیدا نه کړي، استفاده ورڅخه عمومیت پیدا کوي، چې

په دې صورت کې مخترع له خپل فکري زحمت څخه زیاته گټه نشي ترلاسه کولی، له بله پلوه د مخترع له فکر څخه له کوم زحمت پرته به د نورو استفاده د مخترع په حق کې بې انصافي وي، په همدې اساس د ډېری پرمختللو هیوادونو په قوانینو کې له اختراع څخه د انحصاري استفادې وخت ۲۰ کاله معمول دی.

د دغه حق د ایجاد څرنګوالی داسې دی چې کیدای شي یو پوه شخص نوې اختراع رامنځ ته کړي او کوم تاجر حاضر شي چې هغه د معین قیمت په بدل کې را ونیسي او خپل تولیدات له دغې اختراع سره سم عیار کړی او وروسته یې بازار ته وړاندې کړي، په دغه صورت کې هر کله چې تاجر د کوم شخص اختراع د پیسو په بدل کې را ونیسي او د اختراعاتو په دفتر، د تجارتي ثبت په دفتر او یا یې هم د تجارت او صنایعو په اتاقونو کې ثبت کړي له هغې وروسته هیڅ بل تاجر حق نه لري چې دغه اختراع په زیات یا کم قیمت سره واخلي او وروسته د هغې له مخې خپل تولیدات عیار کړي.

په همدې توګه فابریکې او نور شرکتونه نشي کولای چې د هغوی د شکل او فورم سره سم تولیدات وکړي او که د کومې کمپنۍ یا شرکت له لوري داسې کار ترسره شي قانون د لومړني تجار د ادعاء او خسارې د جبران حق محفوظ کړی دی او نوموړی تاجر کولای شي محکمې ته مراجعه وکړي. سربېره په دې چې د اختراع دوهم پیروونکی (خریدار) د (بالمثل تولید) له فعالیت څخه منع کولای شي د هغه ضرر مطالبه هم کولی شي چې د ده له اجازې پرته د دوهم پیروونکي د تجارتي اموالو د عرضې له امله ورسره مخ شوی دی.

تجارتی نښه (مارک او موډل)

د دې لپاره چې د هرې تجارت خونې او تولیدي شرکت تجارتي محصولات او تجارتي مالونه مشخص او معلوم وي، سوداګر او سوداګریز شرکتونه معمولاً د خپلو اجناسو لپاره ځانګړې نښه غوره کوي او تر هغې لاندې خپل اجناس معرفي کوي، په دې توګه مشتري د هماغه نښې له موندلو سره سم پوهیږي چې دغه محصول په هغې تجارت خونې یا کار خونې سره تړاو لري چې د ده د علاقې او اعتماد وړ ده.

پورتنیو مراتبو ته په پام سره لیدل کیږي چې تجارتي (مارک او موډل) د تجارتي اموالو او اجناسو د پېژندګلوی په برخه کې خورا اهمیت لري، بناءً بل څوک نشي کولی هغه مارک او موډل د خپلو محصولاتو او تجارتي مالونو لپاره انتخاب کړي، چې مخکې کارول شوی وي، ځکه په دې توګه امکان لري یو څوک خپل بې کیفیته محصولات او تجارتي اموال تر یوې پېژندل شوې معتبرې نښې لاندې بازار ته وړاندې کړي او د خپل ځان لپاره منفعت جلب کړي او د پخوانۍ تجارت خونې لپاره بې اعتمادې پیدا کړي او د هغې اعتماد او حیثیت ته زیان ورسوي او د خلکو په منځ کې

بې شهرت راکم کړي.

تجارتی نښه هم لکه د اختراع حق، په اړوندو دفاترو کې ثبت کېږي، د مارک او موډل په برخه کې په نړیواله کچه دوه عمده کنوانسیونونه ترسره شوي دي، چې یو یې په ۱۸۸۳م کال کې د پاریس نړیوال کنوانسیون او بل یې د مادرید د ۱۸۹۱ م کنوانسیون دی.

د تجارت خونې رهن (گروي)

تاجر کله کله د خپلو تجارتي اړتیاوو د پوره کولو لپاره یوه اندازه پیسو ته اړتیا پیدا کوي، چې په دې صورت کې بله چاره او علاج نه لري، مگر دا چې خپله تجارت خونه د داینینو د اعتماد د جلب لپاره په گروي ورکړي او خپله د پیسو اړتیا له دې لارې پوره کړي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د خپل دوهم فصل له ۶۹۷ څخه تر ۷۰۴ پورې موادو کې د تجارت د رهن وړاندوینه کړې ده ۶۹۷ ماده د تجارتي رهن په اړه داسې لیکي «د دې لپاره چې رهن تجارتي وگنل شي لازمه ده، چې د تجارت په مقصد ترسره شوي وي».

د تجارت خونې رهن له هغه رهن څخه عبارت دی چې د مالک (راهن) او گرو اخیستونکی (مرتهن) تر منځ له انتقال او تصرف څخه پرته صورت ونیسي او تجارت خونه په حقیقت کې د دینو تضمین وي، په دې اساس باید تجارتي او غیر تجارتي رهن یا گروي سره یو شان ونه گنل شي. په همدې ترتیب رهن باید له هیپوتیک څخه چې یوازې د غیر منقولو اموالو لپاره ترسره کېږي تفکیک کړای شي، ځکه په دواړو رهنونو (د تجارتي او هیپوتیک) د مالک د تصرف حق انتقال نه مومي او پخوانی مالک په هماغه ډول مرهونه شی په واک کې لري.

د تجارتي رهن له تجارتي مال څخه پرته د تجارتي رهن د نورو ټولو عناصرو درلودونکی دی، د تجارتي خونې په رهن کې د تحریر د سند شتون، رسمي او یا عرفي وثیقه شرط دي، له بل لوري د دې لپاره چې دریم شخص چې له تجارتي خونې سره له معاملې خبر وي او هم یاد شوی رهن له نورو رهنونو څخه تشخیص او معلوم شي باید نشر او اعلان شي.

د تجارتي رهن پایله دا ده چې که څه هم چې په دغه رهن کې تصرف او انتقال نه ترسره کېږي خو مرتهن کولی شي د تجارتي خونې روش او تگلاره د خپل دین تر حصول پورې معطل کړي او د مهلت د انقضاء او د تجارتي خونې د مالک له لوري د دین (قرض) د نه اداء په صورت کې کولای شي د تفوق له حق څخه استفاده وکړي.

د تفوق حق

د تفوق حق له هغه حق څخه عبارت دی چې هر کله مدیون د مهلت له انقضاء وروسته خپله دین اداء نه کړی، داین یا مرتهن کولای شي چې محکمې ته مراجعه وکړي او له محکمې څخه د

تجارتخونې د خرڅلاو غوښتنه وکړي او په دې توګه د تجارتخونې له مالک څخه چې تجارتخونې يې تر رهن لاندې ده، خپل دين ترلاسه کړي.

يا دا چې خپله مالک د تجارتخونې په خرڅلاو لاس پورې کوي او له هغه وروسته مرتهن د هغو افرادو او اشخاصو له جملې څخه ګرځي چې په اول قدم کې د تجارتخونې له مالک او خاوند څخه خپلې پيسې اخلي او يا هم مرتهن د خپل هغه تفوقي حق په اساس چې په تجارتخونه باندې يې لري کولای شي د تجارتخونې له شريکانو نه تر اخيستلو وروسته د معين قيمت په بدل کې تجارتخونه واخلي او خپلې پيسې د هغې په اخيستلو (خرید) کې مجرا کړي.

د تاجر وځايې

په تجارتي دایره کې ثبت: د سوداګر له وځاييو څخه يوه وځاييه هم په تجارتي دایره کې ثبت کيدل دی، دغه ثبت له دوو اړخونو څخه د اهميت وړ دی:

۱- دا چې په دغه دفتر کې د ثبت په واسطه دولتونه کولی شي سوداګر تشخيص کړي او د تجارتي وضعیت او په هغو پورې د نورو اړونده موضوعاتو په هکله دقيق اطلاعات لاس ته راوړي او په دې توګه له هغو څخه حمايت وکړای شي.

۲- که يو شمير ذيعلاقه اشخاصو غوښتي وي چې د سوداګرو، د تجارت وړ موضوعاتو او د هغو د امکاناتو په اړه ځان خبر کړي، کولای شي د تجارتي ثبت دائرې ته مراجعه وکړي او ورځني معلومات ترلاسه کړي.

د افغانستان د تجارت اصولنامې په تجارتي دایره کې د ثبت موضوع په خپله ۲۴ ماده کې بيان کړې او داسې تصريح يې کړې ده «د هغو محاکمو تر نظارت لاندې چې د تجارتي دعواوو د حل او فصل مکلفيت لري د تجارت د ثبت په نامه سره يوه دایره موجوده ده» په همدې توګه ۲۵ ماده په دې اړه وايي: «د تجارتي ثبت دایره د اړوندې محکمې د رييس تر نظارت لاندې يوه مسؤول او مکلف مامور ته ورسپارل کيږي» دغه راز ۲۶ ماده زياتوي «په يوه موضوع کې د تجارتي محاکمو د تعدد په صورت کې د تجارتي ثبت دایره د واکمن مقام په امر سره تر يوه د ذکر شويو محاکمو پورې مربوط کيږي».

د ثبت د اجرااتو ځای

د تجارتي ثبت دایره د هغو محاکمو تر نظر لاندې ترسره کيږي چې د تجارتي منازعاتو په حل او فصل مکلف وي. کوم مطالب چې سوداګر او سوداګريز شرکتونه يې په ثبت باندې مکلف دي د تجارت د اصولنامې په ۲۸ ماده کې ذکر دي (د يادونې ده چې د نوي قانون له مخې کوم چې

د تجارتي شرکتونو په برخه کې د افغانستان د جمهور ریس د تقنیني فرمان په اساس نافذ شوی د مرکزي ثبت یوه دایره ایجاد شي).

که د ثبت خواهش او غوښتنه که تر څو اشخاصو پورې اړه ولري او تسجیل یې د هغوی د یوه په خوښه ترسره شي نو دغه تسجیل د ټولو په خوښه بلل کېږي.

میعاد: د تسجیل خواهش د هغه میعاد او نیتې سره سم ترسره کېږي چې د قانون لخوا تعیین شوې ده، که په قانون کې یې په یوه معلومه نېټه باندې تصریح نه وي شوې، په دې صورت کې یې مدت د وراثتو له تکمیل څخه وروسته یوه میاشت دی.

د ثبت نشر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۳۲ مادې د ثبت د نشر په برخه کې چې د دغې مادې په اساس هغه ثبت چې د اعلان وړ وي تر څو چې د قانوني اعلاناتو لپاره کومه ځانگړې جریده نه ده تاسیس شوې د ثبت د محل په رسمي یا خصوصي جرائدو کې نشر کېږي، مگر نن تر تجارتي شرکتونو پورې اړوند اعلانات په هغه جریده کې خپرېږي چې د عدلیې وزارت لخوا خپرېږي.

د تجارتي دفاترو درلودل

د تجارتي دفاترو درلودل د تاجر د مکلفیتونو له جملې څخه یو بل مکلفیت دی، تر دغو دفاترو پورې اړوند احکام د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۵-۸۴ موادو بیان کړی دي، په تجارتي دفتر کې د اشخاصو یا شرکتونو ثبت، د تجارت د اصولنامې د ۲۴-۳۹ په واسطه تنظیم شوی دی.

د تجارتي دفاترو تعریف

تجارتي دفاترو له هغو مرقومو (نښانه شویو) پانوَ څخه عبارت دی چې تاجر یې د خپلې مالي شتمنۍ د توضیح لپاره د قانون له حکم سره سمې ساتي.

د تجارتي دفاترو اهمیت

تجارتي دفاتر له یوې خوا تاجر ته د خپلې مالي شتمنۍ په اړه د دقیقو معلوماتو په ورکولو کې مرسته کوي او له بل لوري د قانون له مخې دغه دفاتر یو ډول اثبات دی. نو له یادو شویو دفاترو څخه معلومات درلول او د لزوم په صورت کې د هغو وړاندې کول د اهمیت وړ دي له همدې امله د تاجر لپاره دغه دفاتر ډېر مهم دي او هغه کولای شي د دعوی په صورت کې خپل دفاتر په نورو تاجرانو یا غیر تاجر افرادو باندې د دلیل د اثبات په توگه وړاندې کړي، په همدې توگه تاجر کولی شي له افلاس سره د مخ کېدو په صورت کې د نیک نیتي د بیان او د دیونو په اداء کې

د فریب نه کولو لپاره له خپلو دفاترو څخه د مدرک په توګه کار واخلي.

د غیر تاجر لپاره

تجارتی دفاتر د تاجر لپاره یوه بارزه قرینه او قوی دلیل دی چې نور خلک له هغه سره معاملې ته تشویقوي او د هغوی له ذهن څخه شک او تردید له منځه وړي، نور خلک کولی شي د منازعې او شخړې په صورت کې له تجارتي دفاترو څخه په تاجر باندې د دلیل او سند په توګه استفاده وکړي ځکه په هغو کې مندرج معلومات د تاجر د معاملاتو په وقوع باندې اقرار ګڼل کېږي، د افغانستان د تجارت اصولنامه تاجر د تجارتي دفاترو په درلودلو باندې مکلفوي، د دغې اصولنامې ۷۳ ماده د تاجر او د هغه د خلف لپاره په دغو دفاتر کې د قید کیدونکو موضوعاتو د آخري قید له لومړۍ نیتې څخه تر ۱۵ کلونو پورې د حفظ او ساتنې حکم کوي.

د تجارتي دفاترو درلودل له څو اړخونو څخه د تاجر او تجارتي شرکتونو لپاره د اهمیت وړ دي:

- ۱- تاجر د خپلو تجارتي دفاترو په اساس خپله ګټه او زیان ارزوي.
- ۲- تجارتي دفاتر په محاکمو کې د ثبوت ښه وسیله ده، دغه موضوع د تجارت د اصولنامې په ۷۹ ماده کې داسې راغلې ده «په هغو اختلافاتو کې چې د سوداګرو تر منځ د تجارتي معاملاتو په اړه رامنځ ته کېږي، تجارتي قوانین کیدلی شي د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي، د ثبوت د وسائلو په توګه قبول کړای شي».
- ۳- د افلاس او د یووالیتوب په برخه کې هم تجارتي دفاتر د اهمیت وړ دي، په هغه صورت کې چې تجارتي دفاتر له قانون سره سم تنظیم شوي وي، نو تر افلاس او ورشکستګۍ پورې اړوند اصول په عادی توګه تطبیق کېږي او که داسې نه وي جزایي بڼه خپلوي.
- ۴- تجارتي دفاتر دغه راز د دولتي مالیاتو د اخیستلو په برخه کې هم ونډه لري، یعنې د مالیاتو اخیستل د اصولی دفاترو له مخې ترسره کېږي، له هغې پرته به په تاجر باندې بیمه او نور مؤیدات تطبیقېږي.
- ۵- د دغو دفاترو درلودل له تاجر سره مرسته کوي چې خپل ورځني معاملات په دغو دفاترو کې ثبت کړي او په نتیجه کې د خپلو معاملاتو د انجام له څرنګوالي څخه خبر شي او خپل بیلانس و پیژني.

د تجارتي دفاترو ډولونه

د تجارتي معاملاتو لپاره دوه ډوله دفاتر وجود لري:

الف- اجباري تجارتي دفاتر ب- اختیاري تجارتي دفاتر.

الف- اجباری یا ضروري تجارتي دفاتر: دغه دفاتر له هغو دفاترو څخه عبارت دي چې قانون تاجر د هغو په درلودلو سره مجبوروي، لکه چې د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰ ماده په دې اړه وايي:

هر تاجر مکلف دی چې درې ډوله دفاتر ولري، ورځنی دفتر، د دارايۍ او شتمنۍ دفتر او لوی دفتر، سربيره په دې تاجر مکلف دی چې د ټولو صادرېدونکو او وارد کېدونکو مکتوبونو او تلگرافونو اصل او د تاديې پاڼې په منظم ډول له ځان سره وساتي.

۱- ورځنی دفتر: له هغه دفتر څخه عبارت دی چې تاجر پکې خپل ټول ورځني معاملات د تاريخ په اساس ليکي، په دغه صورت کې کومې پاڼې چې په ورځني دفتر کې درج کېږي بايد وساتلې شي، ځکه تاجر په څو ورځو کې د خپلو ټولو معاملاتو ټولگه په ورځني دفتر کې قيد کوي. دافغانستان د تجارت د اصولنامې ۷۰ ماده د ورځني دفتر د مندرجاتو په اړه داسې ليکي «د تجارت په پيل کې وروسته له دې چې د ۶۹ مادې په موجب سره د تاجر اصلي سرمايه تعيين کيږي او په ورځني دفتر کې قيد شي، نو د راکړې ورکړې ټول کلي او جزئي معاملاتو که هغه تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند وي يا تر عادي معاملاتو پورې، په جلا جلا توگه د تاريخ په ترتيب سره معامله کيږي او دغه راز يې شخصي مصارف قيد کيږي، په دغه صورت کې په ورځني دفتر کې د يوه تاجر ټول معاملات له هره اړخه چې وي درج کيږي او وروسته د همدغه دفتر له مخې تصنيف کيږي او هر صنف او ډله په خپل حساب سره معامله کيږي».

۲- د شتمنۍ دفتر: د هغو دفاترو له جملې څخه چې په اساس يې تاجر خپل معاملات تنظيموي يو هم د دارايۍ دفتر دی، تاجر مکلف دی چې د هر کال په پای کې د خپلې ټولې شتمنۍ موجودې، د دارايۍ په دفتر کې درج کړي او دغه دفتر ته په مراجعې سره خپل بيلانس چې په حقيقت کې د همدغه دفتر نچور او خلاصه گڼل کيږي په لاس راوړي او له مخې يې خپله گڼه او تاوان معلوم کړي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۶۹ مادې له حکم سره سم د دارايۍ په دفتر کې لاندې چارې درج کيږي:

a. هغه نقود (پيسې) چې د منقولو او غير منقولو اموالو له اټکلي قيمتونو سره يې د فعاليت د پيل په ورځ خپل تجارت ته ځانگړې کوي، د هغو اسهامو او اسنادو د نشر قيمتونه چې د هغو د جاري قيمت په اعتبار سره په دغه نيټه اخیستل کيږي يا پلورل کيږي او ټول هغه ديون (قرضونه) چې د حصول وړ وي، که هغه د اسنادو له مخې وي يا پرته له اسنادو څخه وي.

b. ټوله هغه ديون چې د بل چا په ذريعه او د هغوی له تعهداتو څخه لاس ته راځي.

c. د خالصې دارايۍ له تعيين وروسته (چې د ديونو له وضعه كولو وروسته د دارايۍ له اندازې څخه عبارت ده)، تاجر مجبور دی چې د هر حسابي كال په پای كې يو داسې بيلانس ترتيب او په دغه دفتر كې يې درج كړي چې د هغه تر تجارت پورې د مخصوصې دارايۍ او ديونو اندازه پكې څرگنده شوې وي، بيلانس بايد لږ تر لږه په كال كې يو وار ترتيب شي.

۳- لوی دفتر (دفترکل): د افغانستان د تجارت اصولنامې د لوی دفتر په برخه كې يوازې د هغه نوم ذكر كړی، خو د دغه دفتر د استفادې او ساتنې په اړه يې څه نه دي ويلي، په دې توگه ويلاى شو چې عملاً دوه ډوله دفاتر چې مخكې يې يادونه وشوه وجود لري، ځكه هغه دفتر اجباري نشو بللاى چې د استفادې څرنگوالى يې د افغانستان د تجارت په اصولنامه كې نه وي بيان شوي، خو د دغه دفتر محتويات له ټولو هغو معاملاتو څخه عبارت دي چې لومړى په ورځني دفتر كې ثبت شوي وي او وروسته په دغه دفتر كې درج كېږي، له دې امله ويلاى شو چې په دغه دفتر كې ټول هغه معاملات موندل كيدلى شي چې د تاجر له لوري په يوه كال كې ترسره شوي دي.

ب- اختياري تجارتي دفاتر:

په هغو تجارتي دفترونو سربيره چې د قانون له مخې سوداگر د هغه په لرلو مجبورېږي، تاجر او تجارتي شركتونه كولى شى د خپلو معاملو د خاصو اړتياوو او غوښتنو پر اساس د خپلې خوښې سره سم د اختياري تجارتي دفترونو په تاسيس لاس پورې كړي، دغه دفترونه كيداى شي په مختلفو ډولونو او شكلونو رامنځته شي.

د اختياري تجارتي دفترونو د ايجاد او تاسيس په اړه د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۶ ماده داسې وايي: «هر سوداگر د خپلې تجارتي معاملې د احتياج او لزوم پر اساس كولاى شي په يادو شويو دفترونو سربيره نور دفترونه هم ترتيب كړي، خو دغه دفترونه د مخكينيو دفترونو په برخه كې د ذكر شويو شرايطو تابع نه دي».

د اختياري تجارتي دفترونو له ډلې څخه يو هم لوی دفتر دی چې په دغه دفتر كې تجارتي معاملې د سهم او ورځې په ډول نه درج كېږي، بلكې د هر مشتري لپاره ځانگړې پاڼې په پام كې نيول كېږي. په دغو پاڼو كې له يوه مشتري سره ټولې ترسره كيدونكې معاملې درج كېږي. دغه راز په دغو دفترونو كې پاڼې په مجلد (د ټوك په بڼه) يا غير مجلد ډول يعنې د كار په ډول ساتلى كېږي او هر كله چې له مشتري سره نوې معامله ترسره كېږي، كارتن ته نوې پاڼې ور اضافه كېږي.

د اجباري او اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت قدرت:

اجباري تجارتي دفاتر هغه مهال د ثبوت د بنسې وسيلې په توگه كارول كېږي چې په هغو كې سوليدنه، قلم وهنه او نور شكمن آثار تر سترگو نه شي. خو له دې سره سره بياهم محكمه كولاى

شي هغه دفتر چې اصولي نه وي د هغه په خاوند يعنې هغه چا باندې چې په غلطه يې ترتيب كړی دی استعمال كړي او په دغه دفتر باندې تكيه وكړي، د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۸۰ ماده د تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په اړه داسې ليكي:

۱- تجارتي دفاتر په غير تاجر باندې دليل نه شي كيدلی، مگر هغه اظهارات چې په يادو شويو دفاترو كې ثبت شوي وي، د محكمې لپاره يو د طرفينو ته د قسم د متوجه كولو اساس كيدلی شي، هغه هم په هغو مواردو كې چې اثبات يې په شهادت سره جواز ولري.

۲- هغه تجارتي دفاتر چې په منظم ډول ترتيب شوي وي په تاجر باندې دليل كيدلی شي، هغه څوك چې په دغو دفاترو باندې تمسك كوي نشي كولای يوازې په هغه څه باندې استدلال وكړي چې د هغه گټه ثابته وي او هغه څه چې د ده دعوي له نقص سره مخامخ كوي هغه رد كړي، د افغانستان د تجارت په اصولنامه كې د تجارتي دفاترونو د ثبوت د قدرت موضوع په صريح او واضح ډول نه ده ذكر كړې، خو د افغانستان د مدني قانون د ۹۹۸ مادې د حكم له مخې په دغه ځای كې دوه حالتونه تر سترگو كېږي.

لومړی حالت: كه چيرته د دعوی دواړه لوري سوداگر وي او د منازعې وړ موضوعات هم تر تجارتي فعاليتونو پورې اړوند وي، په دغه صورت كې تجارتي دفاتر د تاجر په گټه او دغه راز په هغه باندې د ثبوت د وسيلې په توگه استعماليدلی شي، ځكه دواړه لوري د تجارتي دفاترو په درلودلو سره مكلف دي.

دويم حالت: هغه دعوی چې د يوه تاجر او بل غير تاجر تر منځ وي په دغه صورت كې دفتر په تاجر باندې د ثبوت د وسيلې په توگه استعماليدلی شي نه په غير تاجر باندې، ځكه كه داسې شي نو تاجر په خپلو دفاترو باندې عام او تام تسلط لري او هركله يې چې غوښتي وي كيدلی شي خپل دفاتر په خپله گټه تغيير كړي په داسې حال كې چې مقابل لوري دا ډول لاس رسۍ نه لري، په هر حال تجارتي دفاتر د تجزيې وړ نه دي يعنې كه يو غير تاجر فرد په تاجر باندې د هغه تجارتي دفتر د ثبوت د وسيلې په توگه استعمال كړي، نو نشي ويلی چې يوه برخه يې چې ده اتكاء ورباندې كړې ده او خپله گټه پكې ويني قبول او پاتې نور يې رد كړي.

د اختياري تجارتي دفاترو د قدرت د ثبوت په برخه كې بايد وويل شي چې دا ډول دفاتر د ثبوت ښه وسيله گڼل كېږي او يوازې د يوې « حقوقی قرينې » په توگه د ادعاء د صدق لپاره كارول كيدلی شي، البته دغه قرينه نسبي ده او تر هغه چې خلاف يې ثابت نه شي حقيقت گڼل كېږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په برخه كې كوم مشخص حكم نه لري، خو د دغې اصولنامې د ۷۹ مادې له مطالعې څخه داسې استنباط كېږي

چې اختیاري تجارتي دفاتر اصلاً د ثبوت صلاحیت او قدرت نه لري، ځکه یاده شوې ماده وايي: « د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي دي، قانوني تجارتي دفاتر کیدلی شي چې د سوداګرو ترمنځ د تجارتي معاملاتو له امله په رامنځ ته کیدونکو اختلافاتو کې د ثبوت د وسائلو په توګه و منل شي».

نو لیدل کېږي چې په یاده شوې ماده کې یوازې له قانوني تجارتي دفاترو څخه یادونه شوې ده او له اختیاري تجارتي دفاترو څخه هیڅ یادونه نه ده شوې، بناءً د تجارت د اصولنامې له نظره که څه هم له اختیاري تجارتي دفاترو څخه یادونه نه ده شوې خو دغه دفاتر د اهل خبره اشخاصو لخوا یوازې د هغه دعوې په برخه کې مطالعه کېږي چې په اساس یې دغه دعوې رامنځ ته شوې ده او مقابل لوري ته په لاس نه ورکول کېږي، ځکه مقابل لوري چې د تاجر رقیب او سیال دی کیدلی شي د هغه د دفاترو له مخې د هغه د تجارت ټول اسرار کشف کړي او د هغه تجارتي چارو ته صدمه ورسوي.

د همدغه دلیل له امله تجارتي دفاتر په ډېرو استثنايي حالاتو کې مثلاً په هغو حالاتو کې چې تاجر له دیوالیتوب سره مخ دی او یا یې د تجارت له شغل څخه ځان ګوښه کړی وی او د تجارتي راز پټول اهمیت ورته و نه لري مقابل لوري (د تاجر سیال) ته په لاس ورکول کېږي.

تجارتی سیالی

د سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو تر منځ د سیالیو د رامنځ ته کولو، او د دې لپاره چې تجارتي مؤسسات و توانېږي په اقتصادي تبادلاتو کې خپله تنظیموونکې ونډه اداء کړي نو ضرور ده چې لاندې غوښتنو ته ځواب ووايي:

– رقابت او سیالی باید سالمه وي

– رقابت باید آزاد وي، په دې معنی چې د سوداګرو لخوا باید د سالم رقابت د اصولو د رعایت په برخه کې موانع ایجاد نه شي، سالم تجارتي رقابتونه د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې هم بیان شوي دي، د نړۍ د زیاتره هیوادونو په قوانینو کې، د سالم رقابت تعریف نه تر سترګو کېږي خو د یو شمیر هیوادونو په قوانینو کې سالم رقابت تعریف شوی دی چې په لاندې توګه یې ذکر کوو. غیر سالم رقابت هغه دی چې له تجارتي عرف سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د نا سالمو طرزالعملونو زیږنده وی، دغه نا سالم طرزالعملونه په څلورو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له:

۱- د بدګومانی، یا سوء تفاهم په هدف د تاجر په خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو او سیالانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- د مشتریانو یا مستهلکینو په نزد تردید رامنځ ته کول

خلاف تبلیغات

د هغو نا سمو معلوماتو خپرول چې د رقیبانو او سیالانو د زیانمنیدو باعث و گرځي، د نا سالم رقابت اساس جوړوي، حتی که انتقادات په واقعیت هم ولاړ وی تاجر حق نه لري چې د نورو په وړاندې خلاف تبلیغات وکړي او باید مسؤل مقاماتو ته یې په اړه اطلاع ورکړل شي. د خلاف تبلیغاتو ممانعت د مقایسه وي (پرتله ایز) اشتهار مشروعیت مطرح کوي، ځکه مقایسه وي اشتهار د خلاف تبلیغاتو له وسائلو څخه گرځیدلی شي، د دې لپاره چې مقایسه وي اشتهار په سالم ډول او له فریب څخه خالي وي، لازمه ده چې د هماغه شي، یا هغو خدماتو په برخه کې ترسره شي چې د همدغو اړتیاوو پوره کوونکي وي، کومه مقایسه چې رامنځ ته کیږي په واقعیت ولاړه وي او هغه څرگندونې چې کیږي د ارزونې وړ وي.

صداقت، حقیقت او واقعیت د قانوني مقایسوي اشتهار له عمده شرایطو څخه شمیرل کیږي.

د رقیبانو د داخلي نظم گډوډول

د یوه شرکت یا یوې تجارتي مؤسسې د داخلي نظم د گډوډولو یوه ښه بیلگه د هغو د کارکوونکو استخدام دی، په دې معنی چې تاجر هغه شخص چې د هغه د سیال او رقیب له شرکت سره د قرارداد په اساس په کار لگیا دی جلبوي، او په دې ترتیب سره هود لري چې د خپل سیال شرکت یو مهم عنصر له هغه څخه جلا او دغه شرکت زیانمن کړي.

دغه راز تاجر چې دغه عمل ترسره کوي هدف یې دا دی چې په دې توگه د خپل رقیب تاجر په لاس کې شته معلومات تر لاسه کړي، د هغه مشتریان ځان ته راجلب کړي او یا د هغه له مسلکي تجارو څخه استفاده وکړي.

دغه راز د وسائلو هر ډول تصاحب چې د هغه په سیالو شرکتونو کې د فعالیتونو د ښه پرمختگ لپاره کارول کیږي، د نا سالم رقابت یو عمل گڼل کیږي، د بیلگې په توگه صنعتی جاسوسي یا د سیالو شرکتونو د مشتریانو لیست ته لاس غځونه او یا هم د سیالو شرکتونو د نظم گډوډول.

تقلید

تقلید هم د نا سالم رقابت له وسائلو څخه شمیرل کیږي، او په ډېرو زیاتو او مختلفو اعمالو کې شاملیږي، د مثال په توگه د رقیب له اشتهاري اسنادو څخه تقلید کول، یا د عطرو له هغه بوتل څخه استفاده چې د نوموړي د رقیب د عطرو له بوتلونو سره ورته والی لري، ځکه مشتري د دغو عطرو د رانیولو پرمهال نشي کولی څو باوري شي چې دا هماغه عطر دی چې مخکې یې کارول او کله دا هغه عطر دی چې د تقلید او ناسالم رقابت په هدف تولید او بازار ته عرضه شوی دی.

د مشتریانو یا کاروونکو په وړاندې تردید پیدا کول

دا ټولو هغو اعمالو ته وايي چې د مشتری په روحیه کې اختلال رامنځ ته کوي، او په دې توګه یې ځان ته جلبوي، باید ووايو چې د ناسالم رقابت پر هغو اعمالو سربیره چې یادونه یې وشوه، د دغه تعریف په اساس چې، د رقابت خلاف فعالیتونه له هغو فعالیتونو څخه عبارت دي چې د هغو په اساس تاجر نه غواړي آزاد رقابت ته ځای پرېږدي، کیدلی شي ډېرو نورو اعمالو ته هم شامل شي.

د دا ډول اعمالو له ممنوع ګرځولو څخه د حقوقي قواعدو موخه دا ده څو د هغو کسانو ګرځولې چې د آزاد رقابت په لاره کې مانع ایجادوي مجازات کړي، ځکه د دغو فعالیتونو هدف د آزاد رقابت مختل کول او هغو ته صدمه رسول دي.

د آزاد رقابت خلاف فعالیتونه په دوو برخو ویشل شوي دي:

– پر بازار باندې د حاکمیت له موقف څخه ناوړه استفاده

– د ناوړه سیالۍ او رقابت لپاره د سوداګرو ترمنځ تفاهم

په لومړي حالت کې: یو یا څو تجارتي شرکتونه په ګډه د یوه داسې شرکت په توګه فعالیت کوي چې په بازار باندې حاکمیت لري او داسې عمل کوي چې له مخې یې و کولای شي د آزاد رقابت په خلاف کړنو سره خپل دغه حاکمیت دوامدار وساتي او یا هغه تقویه کړي.

دویم حالت: څو تجارتي شرکتونه یا شرکتونه موافقه کوي، څو رقابت په خپل منځ کې محدود کړي او یا یې په کلي توګه له منځه یوسي. په دغه حالت کې د رقابت خلاف فعالیتونه کیدلی شي تر یوه تجارتي شرکت یا څو خاصو هغو پورې منحصر وي.

په تجارتي شرکتونو یا شرکت پورې اړوند، د رقابت خلاف فعالیتونه

کله چې یوه تجارتي شرکتونه پر بازار باندې قدرت ولري، د دې زمینه مساعده کېږي چې دغه تجارتي شرکتونه په بازار کې آزادانه کار وکړي چې پر بازار باندې دغه استقلال د تجارتي شرکت یا شرکت د واکمنۍ څرګندوی دی، دغه موقف د یوه استعماري قدرت په توګه راڅرګندېږي او د تجارتي شرکت لپاره د ازاد رقابت په لاره کې د خنډ پیدا کولو زمینه برابره وي، دغه راز تجارتي شرکتونه د خپلو سیالانو په مقابل کې له خپلو پراخو امکاناتو څخه استفاده کوي چې له دغو امکاناتو څخه د مشتریانو او کاروونکو په مقابل کې هم کار اخلي.

د نړۍ په زیاتره هیوادونو کې حقوقي قواعدو دا ډول کړه وړه منع کړي دي، ځکه د دغو قواعدو هدف د لویو سوداګرو په مقابل کې له کوچنیو تجارتي شرکتونو څخه دفاع ده، نو د دغه هدف

د تأمین لپاره یو له حقوقي قواعدو څخه په دې باندې بناء دي چې پر بازار باندې له واکمنۍ او حاکمیت څخه مخنیوی وکړي او لوی شرکتونه و نه توانیږي چې پر تجارتي بازارونو باندې عام او تام حاکمیت ترلاسه کړي.

پر بازار باندې د حاکمیت د ارزونې معیارونه

پر بازار باندې حاکمیت اصولاً نا مشروع دی. او له دغه حاکمیت څخه ناوړه استفاده هم نا مشروع عمل دی، دغه ناوړه استفاده د هغو کسانو لخوا کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، په بازار باندې د حاکمیت د تشخیص لپاره په لومړي قدم کې لازمه ده څو یو مورد نظر او د پام وړ بازار تشخیص شي، په دوهمه مرحله کې باید هغه سلنه او فیصدي اټکل شي چې یو تجارتي شرکت یې په دغه بازار کې لري، خو په دغه بازار کې دغه موجوده فیصدي د ناوړه استفادې د اتهام لپاره کافي نه ده، بلکې لازمه ده چې د نورو عناصرو په واسطه تقویه شوې وي او بیا په دې توګه په بازار باندې د حاکمیت له ناوړه استفادې څخه خبره وکړو.

کله چې تجارتي شرکت د بازار یوه محدوده برخه په لاس کې لري، د مثال په توګه له شپږو څخه تر لسو فیصديو پورې په یوه بازار باندې د شرکت له حاکمیت څخه نه شو ګڼلای، خو د دې په خلاف کې د یوه بازار یوه مهمه او لویه برخه، د مثال په توګه که ۵۰ په سلکو کې برخه د یوه شرکت په لاس کې وي نو دلته په بازار باندې د حاکمیت موضوع مطرح او څیړل کیدلی شي.

پر بازار باندې د حاکمیت مکمل معیارونه

پر بازار باندې د حاکمیت له مکملو معیارونو څخه یوهم بازار ته د ورننوتلو له موانعو څخه عبارت دی، د مثال په توګه په بازار کې د د کواکولا ښه شهرت همدغه بازار ته د نورو د ور داخلیدو یو مانع دی، له بل لوري د یوه مشهور مارک او نښانې درلودل هم بازار ته د ور داخلیدو یو مانع جوړوي، دغه راز تخنیکي او تکنالوژیکي مخکې والی او سبقت هم بازار ته د داخلیدو له موانعو څخه دي.

د تجارتخوني (شرکت) طرزالعمل

دغه طرزالعمل یوازې د هغو تجارتخانو (شرکتونو) په برخه کې کارول کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، د مثال په توګه یو شرکت پرته له دې چې بل تجارتي شرکت ورسره په رقابت کې وي د خښتو بیه لوړه ساتي. دغه راز په ډېر ټیټ نرخ سره د یوه جنس عرضه کول یوازې د هغه شرکت لخوا ترسره کیدلی شي چې په بازار باندې حاکمیت ولري او په دې توګه د رقیبانو د امکاناتو د سلولو باعث ګرځي. ځکه هغوی له دا ډول امکاناتو څخه نه دي برخمن او نشي کولای

چې همدغه اجناس په دومره ټیټ قیمت سره بازار ته وړاندې کړي.

د سوداگرو او د توکو برابروونکو تر منځ په اړیکو کې د خپلواکۍ نه موجودیت

د خپلواکۍ نه موجودیت کیدلی شي دوه اړخیز وي، په دې معنی چې تاجر د توکو برابروونکي د مقرراتو تابع وي او یا بالعکس برابروونکی د تاجر د مقرراتو. د اقتصادي خپلواکۍ نه موجودیت هغه مهال د آزاد رقابت په مخکې خنډ گرځي چې له یوه لوري تاجر یا برابروونکی و نه توانيږي له باملته (ورته) لارې څخه استفاده وکړي او له بل لوري د تاجر یا توکو د برابروونکي طرزالعمل د آزاد رقابت په لاره کې مانع رامنځ ته کړي، بناءً حقوقي قواعد د یوه شرکت یا یوې ډلې سوداگرو له لوري د هغو کسانو په برخه کې سوء استفاده ممنوع گرځوي چې د دوی تر اقتصادي حاکمیت لاندې وي.

د څو شرکتونو لخوا ډله ایز اقدام

دا هغه عمل دی چې څو تجارتي شرکتونه د یوې موضوع په اړه موافقه کړې وي او په دې توگه په بازار کې د آزاد رقابت مانع گرځي، په دغه حالت کې کولای شو پر بازار باندې له ډله ایز حاکمیت څخه خبره وشي، په دغه صورت کې د دوو یا زیاتو اقتصادي شرکتونو د ملگرۍ په نتیجه کې په بازار باندې حاکمیت رامنځ ته کيږي چې له حقوقي پلوه له یوه او بل څخه جلا دی، خو په گډه کار کوي او یا را څرگند شوي دي.

د پنځم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸ مادې له مخې تاجر داسې تعريف شوی دی:

- ټول اشخاص که هغه افراد وي او يا تجارتي شرکتونه خو چې تجارتي اهليت ولري او په خپل نم سره په يوه يا څو تجارتي معاملاتو ځان مشغول کړي او دغه کار خپل دوامداره شغل وگرځوي.
- تجارتي اهليت: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سن يې تکميل کړی وي او د خپلو حقوقي تصرفاتو لپاره يې د شخصيت او تجارت د ډول له امله کوم قانوني موانع نه وي موجودې، کولای شي تجارت وکړي.

- تاجر د لاندې حقوقو درلودونکی دی.

۱- د تجارتي شرکت د تاسيس حق ۲- د کرايې د تمديد حق ۳- د تجارتي عنوان د درلودلو حق
۴- د اختراع حق ۵- د تجارتي نښې او موډل حق ۶- په گروهۍ کې د تجارتي شرکت د ايسودلو حق.
- تاجر لاندې وچائب لري:

۱- د تجارتي جواز اخيستل ۲- د تجارتي ثبت په دايره کې ثبتول ۳- د اجباري تجارتي دفاترو درلودل (ورځنی دفتر، د دارايۍ دفتر او لوی دفتر).

- تجارتي رقابت: تجارتي رقابت بايد سالم او آزاد وي، د زياتره هيوادونه په قوانينو کې د سالم آزاد رقابت تعريف نه تر سترگو کيږي، خو د يو شمير هيوادونو قوانين د نا سالم رقابت په اړه داسې نظر لري:

- ناسالم رقابت له هغه رقابت څخه عبارت دی چې له تجارتي عرف او عاداتو سره مطابق نه وي او په عمومي توگه د ناسالم طرزالعمل زيږنده وي، دغه نا سالم طرزالعمل په لاندې څلورو برخو ويشل شوی دی:

۱- د بدگوماني يا سوء تفاهم د پيدا کولو په هدف د تاجر خلاف تبليغات

۲- د رقيبانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم گډوډول

۳- تقليد

۴- له مشتريانو او کاروونکو سره ترديد او شک پيدا کول

د پنځم څپرکي پوښتنې

- ۱- تاجر څوک دی او یو فرد څه وخت د تاجر صفت خپلوي؟
- ۲- تاجر د کومو حقوقو درلودونکی دی؟
- ۳- د تاجر وجائب څه دی؟
- ۴- تاجر ته د اجباري او اختیاري دفاترو د درلودلو اړتیا څه ده؟
- ۵- د اجباري او اختیاري دفاترو د ثبوت قدرت توضیح کړئ؟
- ۶- تجارتي رقابت څه دی؟
- ۷- سالم او نا سالم رقابت څه ډول له یوه او بل سره جلا کولای شو؟

تجارتی قراردادونه

ټولیزه موخه:

د تجارتی قراردادونو پیژندل، د قراردادونو عمومي شرایط او د هغو ډولونه.

د

زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- د قراردادونو عمومي شرایط و پیژني.
- د تجارتی قراردادونو او نورو هغو تر منځ تفکیک وکړای شي.
- ملي او نړیوال قراردادونه و پیژني.
- د حمل و نقل، بیه او سرقفلي په قراردادونو پوه شي.

د تجارت په ساحه کې یوازې هغه قراردادونه مطرح کیږي او د تجارتی قراردادونو تر نامه لاندې مطالعه کیږي چې د قراردادونو د عمومي شرایطو په حفظ سره په مدني حقوقو کې ترې یادونه شوې وي.

تعریف: د افغانستان مدني قانون تر عقودو او قراردادونو پورې اړوند کلي اصول تعریف کړي او د تجارت په اصولنامه کې د قراردادونو تعریف شتون لري. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتی عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد د تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

د یاد شوي قانون ۶۰۹ ماده دغه راز په دې برخه کې وايي چې:

که د يوه عقد لپاره قانوناً د يوه مخصوص شکل رعايت په ليکلي ډول لازم وي او عقد يې تر ځينې مراسمو لکه مقاولې پورې موقوف کړی وي، نو تر هغه چې دغه شکل مراعات نه شي او يا ټاکل شوي مراسم اجراء نه شي عقد نه شي منعقد کيدلی.

په هغه صورت کې چې دواړو لوريو د قرارداد په تنظيم سره موافقه کړې وي، داسې بلل کيږي چې گواکي د عقد تړون يې د قرارداد تر تمديد پورې تړلی دی، خو د يادې شوې مادې وروستي بند زياته کړې ده چې «که قرارداد تنظيم شوی هم نه وي، خو ثابته شي چې دواړو لوريو عقد منعقد کښلی دی، د قرارداد نه تنظيم او سمون د عقد د عدم انعقاد سبب نه گڼل کيږي، مثلاً مشتري يا (اخيستونکي) ته ټول مال يا د هغه يوه برخه تسليم شوی او بايع (خرڅوونکي) د خرڅ شوي مال ټول قيمت يا يوه برخه ترلاسه کړې ده، په دغه صورت کې که څه هم چې قرارداد نه دی تنظيم شوی، مگر عقد منعقد شوی بلل کيږي.

د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې د ټولو تجارتي قراردادونو په برخه کې داسې احکام شتون لري چې په اساس يې د بيمې قرارداد، کاري حق العمل، د حمل او نقل قرارداد، دلالي، د بيه لرونکو بورسيو او پانو کاروبار، تجارتي رهن، تجارتي ضمان، بانکداري او دغه راز د سرقفلي قرارداد، خاص قراردادونه بلل کيږي.

که د نورو هيوادونو د تجارت حقوق مطالعه کړو نو ليدل کيږي چې د يو شمير قراردادونه په اړه يې د ځانگړو قراردادونو په توگه بحث کړی دی، د مثال په توگه د فرانسې په مدني کود کې د تجارتي قراردادونو په ساحه کې په ځانگړي ډول له تجارتي تبادلې څخه د تجارتي قرارداد په توگه يادونه شوې ده، د فرانسې د مدني کود ۱۷۰۲ ماده د تجارتي تبادلې په اړه وايي: تجارتي تبادلې هغه قرارداد دی چې په اساس يې يو جنس د بل جنس په مقابل کې تبادلې کيږي.

د فرانسې مدني کود تبادلې د يوه تفاهمي قرارداد په توگه پيژندلې ده، له هغو ټولو خصوصياتو سره سره چې تجارتي تبادلې يې لري بيا هم د قراردادونو تر عمومي شرايطو لاندې راځي، خو دغه ټکی بايد له پامه و نه غورځول شي چې هيڅ کله نشو کولای قراردادونه په کلي ډول د تدوين شويو او تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې يو له بل سره تفکيک کړو. د هر قرارداد تجارتي يا مدني خصوصيت تر دې پورې تړلی دی چې د سوداگرو اشخاصو ترمنځ منعقد شوی دی او که د غير تاجرو اشخاصو تر منځ خو حالاتو ته په پام سره کيدلی شي مدني يا تجارتي وگڼل شي، په هغه حالت کې چې قرارداد تجارتي وي نو د اموالو او د تجارت د حقوقو ټول هغه مقررات چې د محاکمو د صلاحيت، د څيړنې د څرنکوالي، د اثباتو د دلائلو، تضامني ضمانت او نورو لپاره يې وړاندوينه شوې ده، د تطبيق وړ دي.

نړيوال تجارتي قراردادونه

په نړيوال تجارت کې سازمانونه او بنسټونه زياتره وخت، لکه د لندن د غلاتو د تجارتي اتحاديې (London Contrade Association) د قراردادونو په څير د معاملاتو او غلاتو د پير او پلور لپاره نمونه قراردادونه (Contracts Types) تهيه کوي. د ملگرو ملتونو سازمان، د تجارت نړيواله مؤسسه او د اروپايي اتحاديې غړي دغه راز هڅه کوي چې متحدالشکل قراردادونه تهيه کړي. په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کېږي چې کيدای شي وروسته يې تفسير او تعبير د اختلاف وړ وگرځي لکه د F.O.B فرخلاو، د C.E.F، فرخلاو او د C and F فرخلاو، له همدې امله د تجارت نړيوال اتاق چې په ۱۹۱۹ م کال کې تاسيس شوی دی، د حقوقو د علماؤو، سوداگرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخيلو او متخصصينو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعريف لپاره يو کميسيون تشکيل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې يې په دې برخه کې د انکوټيرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړيوال تجارت کې يې د عرف ځای خپل کړی او په هغو مواردو کې چې د پلورونکي او پيرودونکي تر منځ اختلاف رامنځ ته کېږي دغه کتاب ته مراجعه کوي. په دغه ساحه کې درې ډول فرخلاو ترسره کېږي چې له F.O.B او C.E.F او C and F څخه عبارت دی.

FOB فرخلاو

د دغه فرخلاو لنډيز له (Free on Board) څخه اخيستل شوی چې معنی يې په بيړۍ باندې يا د بيړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه فرخلاو (پلور) کې قيمت او بيه د ټولو هغو توکيو او اړونده مخارجو قيمت ته شامله ده چې د فرخلاو له ځای څخه بيا تر بيړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی موظف دی پلورل شوي توکي په خپل لگښت سره د فرخلاو له ځای نه د بيړيو تر بندر پورې يوسي او په بيړۍ کې يې ځای پرځای کړي، له دې سره سم د بيړۍ بندر د توکيو د حمل مبدأ گڼل کېږي او له هغه نيتې چې توکي بيړۍ ته ور بارېږي تر اخيستونکي (مشترې) پورې تعلق پيدا کوي او د سمندري حمل، بیمې، له گمرک څخه د تخليپ او ترخيص او دغه راز تر خپله ځايه د رسولو ټول مصارف يې په هغه باندې دي، نو له همدې امله ټول هغه خسارات چې د بارېدو له نيتې څخه توکيو ته متوجه کېږي د اخيستونکي (مشترې) په غاړه دي.

C&F فرخلاو

د دغه فرخلاو لنډيز له (Cost and Freight) څخه اخيستل شوی دی، يعنې بيه او د حمل کرایه. دا هغه فرخلاو دی چې له مخې يې پلورونکی د توکيو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د فرخلاو قيمت تر مقصود بندر پورې د توکيو ټولو اړونده لگښتونو او انتقال ته شامل وي، له همدې امله زياتره وخت له C&F څخه وروسته د بندر نوم ذکر کېږي.

دغه ډول قراردادونه له ۱۹مې پېړۍ څخه را وروسته رواج شوي دي. د C&F په خرڅلاو کې اخیستونکی د توکیو او اجناسو له باریدو وروسته مالک گڼل کېږي، بناءً ویلای شو کوم توکي چې تر اوسه ځای ته نه دي رسیدلي او په سمندر کې دي و پلورل شي او پلورونکي خپلې پیسې ترلاسه کړي نو هغه مشکل چې په دې برخه کې رامنځ ته کیدلی شي دادی چې اخیستونکي (مشرتي) توکي له رانیولو وړاندې نه دي کتلي نو که چېرې د توکیو په تعیین شوي مقدار کې کمبود راځي د پلورونکي او اخیستونکي تر منځ د شخړې د را پیدا کیدو سبب کېږي، د دا ډول اختلافاتو د له منځه وړلو لپاره د ۱۹مې پېړۍ په اواخرو کې په دا ډول قراردادونو کې یو لړ ځانگړي شرایط اضافه شول چې د هغو له ماهیت سره یې تناقض درلود، مگر نن د (C&F) په خرڅلاو کې دوې موضوعاگانې باید په پام کې و نیولې شي، یوه داچې د توکیو د تحویلی له ورځې د توکیو مالکیت اخیستونکي (مشرتي) ته انتقال شوی او ټول هغه خطرات چې توکیو او اجناسو ته متوجه کېږي د اخیستونکي په غاړه دي، دوهم دا چې پلورونکي (بایع) د توکیو او اجناسو د حمل او انتقال مسؤل دی او دغه مسؤلیت یې د قرارداد په اساس دی.

CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توری دی، یعنی بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د (CIF) خرڅلاو د C&F خرڅلاو د مقرراتو تابع دی، په دومره توپیر سره چې په دغه خرڅلاو کې تعیین شوې بیه، د توکیو په قیمت او د هغو د انتقال په کرایه سره بیه د هغو د سمندري حمل او نقل بیمې ته هم شامله ده، خو باید په پام کې ولرو چې د پلورونکي له لوري د توکیو بیمه کول هغه د بارولو په وخت کې د واردیدونکو خساراتو مسؤل نه گرځوي، بلکې د بارولو له نیتې وروسته ټول هغه خطرات چې توکیو ته متوجه کېږي د اخیستونکي په غاړه دي، له همدې امله کومه بیمه نامه چې تنظیمېږي د انتقال وړ ده او د اخیستونکي په وجه کې ظاهر نویسي کېږي، او یا هم اصولاً د حامل په وجه کې صادرېږي.

په دې ترتیب سره اخیستونکی حق لري چې له بیمه کوونکي څخه مستقیماً د وارډو شویو خساراتو په اندازه پیسې ترلاسه کړي او که بیمه کوونکی وارډ شوي خسارات وړ نه کړي اخیستونکی، پلورونکي ته د مراجعې حق نه لري.

د داخلي تجارت قراردادونه

د افغانستان تجارت اصولنامې ته په کتنې سره، د هغو قراردادونو له جملې څخه چې د تجارت د حقوقو په ساحه کې ترسره کېږي یو هم د حمل او نقل قرارداد دی.

د حمل و نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي «په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادېږي»، د فرانسې د تجارت په حقوقو کې، د ځمکې یا اوبو له لارې د شیانو د حمل په اړه له ۱۷۸۲ مادې څخه تر ۱۷۸۶ مادې پورې په مدني قانون کې یادونه شوې ده او د تجارت په اصولنامه کې یې له ۸۲۴ څخه تر ۸۵۵ مادې پورې وړاندوینه شوې ده.

د هوایی حمل او نقل لپاره جلا مقررات تدوین شوي دي او په څنگ کې ورسره په لاندې شرحه نړیوال کنوانسیونونه هم د مختلفو دولتونو تر منځ لاسلیک شوي دي:

۱- د اورگاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل په برخه کې د سویس (Brene) نړیوال کنوانسیون.
۲- د ۱۸۹۳ کال د C.I.M. توکیو د حمل او نقل کنوانسیون، د دغه کنوانسیون وروستی سمون په ۱۹۵۵ کال کې وو.

۳- د وارسا د ۱۹۱۹ د هوایی حمل او نقل کنوانسیون، دغه کنوانسیون په ۱۹۵۵ کال کې په لاهه کې اصلاح شو.

۴- د توکیو د ځمکني لېږد رالېږد کنوانسیون، ۱۹۵۴ کال ژنیو C.M.R.

۵- د سمندري لېږد رالېږد کنوانسیون، هامبورگ ۱۹۷۸ کال

د فرانسې د تجارت په حقوقو کې هم د حمل او نقل قرارداد نه دی تعریف شوی، خو فرانسوي حقوقپوهان د شیانو د حمل او نقل قرارداد داسې تعریفوي چې: د حمل او نقل قرارداد هغه قرارداد دی چې د هغو په وسیله یې د حمل او نقل متصدي متعهدې بلل کېږي چې له لېږونکي څخه د اجرت په ترلاسه کولو سره معین توکي او سامان آلات ځای پرځای کړي.

په دغه تعریف کې څو ټکي د پام وړ دي:

- قرارداد د هغه چا په واسطه منعقد کېږي چې د حمل او نقل په کاروبار لگیا وي.
- د قرارداد اصلي موضوع د اجرت په بدل کې د معینو توکیو او وسائلو حمل دی.
- د حمل او نقل متصدي د توکیو د حمل په چارو کې د پوره واک او اختیار درلودونکی دی. له پورتنی تعریف څخه دا نتیجه اخیستل کېدای شي چې، د حمل او نقل قرارداد د اجارې د خدماتو او اجارې د شیانو له قراردادونو سره توپیر لري، ځکه د حمل او نقل په قرارداد کې اړونده متصدي د شیانو په حمل یا خدماتو په وړاندې کولو کې د عمل پوره واک لري او خپل تعهدات په مستقل ډول ترسره کوي.

سر قفلي قرارداد

د هغو موضوعاتو له ډلې څخه چې له نهمې هجرې پيرې راهيسې يې د څيړونکو ذهنونه ځان ته جلب کړي دي د سرقفلي موضوع ده، مصريانو او د سوريې خلکو سرقفلي ته څلوالرجل ويل، د مغرب عربانو مفتاح (زينه) يا جلسه ورته ويل، په عراق کې قفليه ورته ويل کيږي، د سوريې ځينې خلک فروغينه ورته وايي، او په ځينې فقهي کتابونو کې له سرقفلي څخه په نقل القدم يا څلواليد سره تعبير شوی دی.

هغو څيړونکو چې د سرقفلي په اړه يې مطالعې کړې او مقالې يې ليکلې دي، نه دي توانېدلي چې د دغې مسألې د واقعيت کامل تصوير وړاندې کړي، نو بې له شکه چې په دغه موضوع باندې د بحث لپاره لاهم ځای شته چې له يوې نوې زاويې بايد وڅېړل شي، تر څو په دې برخه کې فقهي او حقوقي ليکنې او نظريات ترلاسه شي.

د اکتساب حق چې په عرف کې سرقفلي ورته وايي کوم معين تعريف نه لري، خو ويلای شو چې د اکتساب حق د منقولو او غير منقولو عواملو له مجموعې څخه عبارت دی، منقول عوامل لکه، اثاثيه، اوليه مواد، ابار، آلات، تجارتي توکي، نغدې پيسې او غير منقول عوامل لکه د اختراع حق په تر تجارتي نيسو او علامو پورې اړوند حقوق، د تجارتي محل د اجارې حق او ادبي يا هنري مالکيت او نورو... حقوق.

سرقفلي د اکتساب د حق د اجزاءو يو جزء گڼل کېدای شي، دغه حق کېدای شي چې مالک يې په يوه محل يا موقعيت کې د کاروبار له امله د مشتريانو د راجلبولو په علت خپل کړي. سرقفلي د موضوعي تجارتي اعمالو له جملې څخه يو عمل دی چې کله د يو لړ ظاهري ضوابطو په وجه بېکلي تجارتي عمل هم ورته ويل کيږي، د سرقفلي حق چې تاجر يا کسبگر يې د تجارتي محل يا يوې حرفې او کسب له مخې خپلوي، د دې کار حقوقي اثر له دې امله دی چې ولي نه شي کولای مستاجر (اجاره اخيستونکي) دې ته اړ باسي چې دغه محل او ځای ترک کړي.

په دې اساس ويلای شو چې د ځای په اجاره کې د مستاجر د تقدم حق، د مالک د مالکيت حق محدودوي.

سرقفلي د سرمايي او شتمني له مهمو عناصرو څخه يوه ده، دغه سرمايه له هغو حقوقو او امتيازاتو څخه عبارت ده چې د يوه تجارتي فعاليت لپاره رامنځ ته کيږي، دغه سرمايه او شتمني د فرانسې په حقوقو کې په (Fond Connerce de) سره يادېږي او دا په يوه تاجر يا کسبگر پورې د ټولو هغو حقوقو، اموالو او اثاثيې مجموعه ده چې تاجر يا کسبگر يې د خپلو اړونده فعاليتونو لپاره برابروي.

تجارتي شتمني کېدای شي چې پر سرقفلي يا په اجاره کې د تقدم پر حق سربيره، په لاندې مادي او غير مادي عناصرو کې شامله شي:

موقعیت، مشتریان، نوم او تجارتی عنوان، تجارتی او صنعتی نښې او علایم، نقوش، رسمونه او موډلونه، د کارخانې نښه یا علایم، صنعتی جوايز، لومړني تجارتی مواد، تجارتی اثاثیه، تجارتی توکو او نور. د سرقفلۍ او کسب د حق تر منځ د تفاوت په اړه ویل کیدای شي چې سرقفلي په ملک پورې اړه لري یعنی تر موقعیت، مرغوبیت مشتری والی، او د ساختمان تر ظاهر پورې مربوط حق دی. ملک کیدای شي له اجارې مخکې د محل د چمتو کیدو او ښه موقعیت او شهرت له امله د هغه تاجر یا مستاجر ته زیات اهمیت ورکړي او د هغه مرغوبیت او د جذب توان ته لا ډېر زیاتوالی ورکړي، چې دغه مسأله د سرقفلۍ د کچې په زیاتوالي کې هم مؤثره پریوتلای شي.

په دې اساس ښایي د ملکي سرقفلي کچه یوازې د موقعیت د تغیر له امله چې له اجارې وروسته پیداکېږي، ډېروالی ومومي البته د بیو تغیر او د پیسو ارزښت هم په دې چاره کې بې اغېزې نه دی. په دې ترتیب باید وویل شي چې د ملکي سرقفلي د کچې په ټاکلو کې چې د لومړي ځل لپاره په اجاره ورکول کېږي، د کسب یا سوداګرۍ حق مداخله نه لري او دا حق وروسته د مستاجر لپاره رامنځ ته کېږي.

که چېرې څښتن یا مالک خپل سوداګریز ملک په اجاره ورکړي، کولی شي د سرقفلي تر عنوان لاندې له مستجار څخه مبلغ ترلاسه کړي. لکه څنګه چې مالي سرقفلي نه وي اخیستې او مستجار د ملک د سرقفلۍ په ترلاسه کولو سره ملک بل چاته ورکړي، نو د مستجار د اجارې د مودې تر پای ته رسېدو وروسته له مالک څخه د سرقفلۍ د غوښتلو حق نه لري.

د سرقفلي تعریفونه

لومړی تعریف: سرقفلي د متعارف شرط پر بنسټ د کرایې د عقد یو ډول دی.

دویم تعریف: سرقفلي د کرایې په وړاندې په دوکان کې د اقامت او جلوس د دايمي حق له اخیستلو عبارت ده، چې اصلي مالک یې دبیرته ایستلو حق نه لري.

درېیم تعریف: سرقفلي له هغه منفعت څخه عبارت ده، چې شخص یې اصلي مالک ته د یوې اندازه پیسو د ورکړې په مقابل کې مستحق ګرځي، خو ملکیت له اصلي خاوند سره وي.

څلورم تعریف: سرقفلي یوازې د ګټې اخیستنې په موخه په یوه مکان کې د پېښې اېښودلو او ترلاسه کولو څخه عبارت ده، چې د هغه مکان واقف یا ناظر ته د مبلغ ورکړه ده چې صرف تعمیر او بیارغونه موقوفه کړي. په دکانونو کې مستعاره سرقفلي پر دې بنسټ ده چې واقف یا متولي یا ملک د دوکان لپاره ټاکلی مبلغ ټاکي، د دوکان له ساکن څخه هغه مبلغ واخلي او هغه د اسکان شرعي اجازه ورکړي.

په دې صورت کې ددوکان خاوند حق نه لري هغه کرایه دار له دوکان څخه وباسی چې

سرقفلی ورته ثابتته ده. اوتر هغه وخته پوری حق نلری دوکان بل کس ته په کرایه ورکړي ترڅو چې په لومړي سر کې اخستل مبلغ مسترد نکړي.

په کرایه ورکول د شیانو پر منفعت باندې تړون ته وايي. ټول فقیهان د اجارې کلمه د شیانو او اشخاصو پر اجارې اطلاقوي. یوازې مالکي فقیهان د اشخاصو او اشیاوو د اجارې ترمنځ توپیر کوي، له دې امله اجاره د انسان د کار لپاره کاروي، اما د اشیاوو پر منفعت تړون یا عقد کرایه بولي. همداشان که چېرې مستجار د مالک په منافعو کې اخلال رامنځ ته کړي، مالک د اجارې د عقد د فسخه کولو حق لري. د بېلگې په توګه مالک له مستجار سره د خپل دوکان د اجاره ورکولو پر سر هوکړې ته رسېدلی، چې مستجار په دې دوکان کې زرګري یا خیاطي وکړي، له یوې مودې وروسته د دوکان مالک ناڅاپه ویني چې مستجار په دوکان کې خپلسری کارکوي یا داسې کار په کې کوي، چې دوکان ته زیان رسېږي، مثلاً دېوالونه یې نړولي وي، په دې صورت کې مالک حق لري، چې مستجار له دوکانه وباسي.

د سوداګریزې بیې قرارداد

سوداګریزه بیه مشخص تعریف نه لري، همداشان د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې هم تعریف شوې نه ده. په بیه پورې اړوند ټول حقوقي او مدني مقررات په ټول سوداګریز پیر او پلور کې حاکم دي، خو د سوداګریزې بیې د ځینو برخو لپاره ځانګړي مقررات په پام کې نیول شوي دي. په ټولیزه توګه سوداګري ازاده ده او سوداګر د هر ډول سوداګریزو مالونو د پیر او پلور حق لري، البته چې نامشروع نه وي او په غیر مجازو څیزونو لکه تریاکو او نشه یي توکو پورې تړلي نه وي. اوسمهال هغه محدودیتونه چې د سوداګرۍ لپاره د تطبیق وړ دي، په دوه ډوله دي:

یو یې د ځینو اجناسو د پیر او پلور کلي ممنوعیت دی او بل یې له ټاکلو سازمانونو سره د معاملاتو محدودیت دی. د معاملې محدودیت په هغو مواردو پورې اړوند دی، چې د خرڅوونکي د واک له پلوه، د لېږد رالېږد، بانکوالۍ، بیمې، کارخونې تاسیس او هغو مواردو لپاره چې د دولت په ولکه کې دي، ټاکلي شرایط ولري.

لکه د بهرنۍ سوداګرۍ انحصار او دخانیات او بلاخره هغه محدودیتونه چې دولت یې د عمومي منابعو د ساتلو لپاره ټاکي، لکه له احتکار څخه مخنیوی، د هغو خنډونو او رقابت پر وړاندې چې د تولیدوونکو او خرڅوونکو ترمنځ د بيو د لوړوالي لپاره موجود وي، د مصرفوونکو په ملاتړ پورې اړوند مقررات ټاکل.

د یادونې وړ ده چې د ممنوعه اجناسو د پیر او پلور اړوند مقررات اغلب په جزایي قوانینو کې اټکل شوي او اصولاً د دې ډول څیزونو پیر او پلور منع دي. سوداګریزه بیه ځانګړي سوداګریز

مشخصات لري چې د افغانستان د سوداگرۍ د اصولنامې په درېم څپرکي کې يې يادونه شوې ده. د سوداگرۍ د اصولنامې ۶۲۹ ماده څرگندوي: (د معينه او د انعقاد د قيمت په نسبت د دواړو لوريو رضا، بيع گڼل کېږي). جاريه قيمت او د کتلاک لېږل او د هغه خرڅلاو عرضه چې د اشياوو د قېمت، مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته رامنځ ته شي، ايجاب نه بلل کېږي.

البته د يادونې وړ ده چې بايع غير (د بل چا) مال نه شي خرڅولی او په هغه صورت چې داسې وشي، پيرودونکی د هغه مال خاوند نه گڼل کېږي، خو بايع مکلف دی يا مال وپيري او مشتري ته يې تسليم کړي او يا هغه زيانونه چې رامنځ ته شوي جبران کړي. په هغه صورت کې چې خرڅلاو د سوداگر له خوا د بل شخص د منقوله اموالو په مورد کې ترسره شي او مشتري ته تسليم شي، په دې شرط يې مالک گڼل کېږي، چې پر دې حقيقت خبر نه وي. د مشتري مالکيت په هغه صورت کې سلېږي چې دا ثابت شي چې پلورل شوي مالونه مفقود يا مسروقه دي.

همداشان د يادونې وړ ده چې که د عقد په وخت کې د سوداگريزو اموالو بيع موجوده نه وي، خو د تسليم پر مهال د تدارک وړ وي، د اعتبار وړ ده. د هغو اموالو د بيعې په برخه کې چې د اتلاف وړ دي، بايد وويل شي چې که د عقد په موقعيت کې د دواړو لورو له خوا د مال د اتلاف احتمال په پام کې نيول شوی وي، بيع يې جايزه ده او د احتمال په صورت کې مشتري د قېمت د استرداد حق نه لري.

سره له دې چې د سوداگريزې بيعې په برخه کې د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې احکام شتون لري، د سوداگريزې بيعې ځينې ځانگړي ډولونه چې يوازې د سوداگريزې امتعې په ساحه او د کتلاک په لېږلو او يا د خرڅلاو په عرضه کې، چې د اشياوو د قيمت د مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته ترسره کېږي، په سوداگرۍ کې مطرح دي.

لکه (سيف) بيع چې د هغې په اړه د افغانستان د سوداگرۍ په اصولنامه کې داسې راځي: (هغه امتعه چې د سيف په ډول پلورل کېږي، بايد د بايع له خوا د مقاوله شرايطو او د هغه د عدم په صورت کې د سيمه ييزو روانو دودنو او عرف له مخې په کښتۍ کې لېږدول کېږي، داسې محسوبېږي چې عليحده پلورل شوې وي).

د سيف په اړه بايد وويل شي چې CIF د (Insurance Frigth Cost) مخفف، قيمت، بيمه او نقلیه مصرف دی. يانې هغه خرڅلاو چې په کښتۍ کې د مال د تسليم په شرط د نقلیه مصرف او بيمې اجراتو سر بېره ترسره کېږي.

همداشان بايد وويل شي هغه امتعه چې د سيف په ډول پلورل کېږي، له يوه ښار يا يوه هېواد او يا يوه بندر څخه لېږل کېږي، هغه تاريخ چې ياده امتعه د لېږد د لومړنيو وسايلو په وسيله لېږل شوې، د حل د تاريخ په توگه قبلېږي.

د شپږم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظيم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت يې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفينو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظيم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کېږي چې کيدای شي وروسته يې تفسير او تعبير د اختلاف وړ و گرځي لکه د F.O.B فرخلاو، د C.I.F، فرخلاو او د C and F فرخلاو، له همدې امله د تجارت نړيوال اتاق چې په ۱۹۱۹ کال کې تاسيس شوی دی د حقوقو د علماؤو، سوداگرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخيلو او متخصصينو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعريف لپاره يو کميسيون تشکيل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې يې په دې برخه کې د انکوټيرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړيوال تجارت کې يې د عرف ځای خپل کړی او دلته څو اصطلاحگانو ته اشاره کېږي.

۱ - FOB فرخلاو:

د دغه فرخلاو لنډيز له (Free on Board) څخه اخيستل شوی چې معنی يې په بېړۍ باندې يا د بېړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه فرخلاو (پلور) کې قيمت او بيه د ټولو هغو توکيو او اړونده مخارجو قيمت ته شامله ده چې د فرخلاو له ځای څخه بيا تر بېړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شوي توکي په خپل لگښت سره د فرخلاو له ځای نه د بېړيو تر بندر پورې يوسي او په بېړۍ کې يې ځای پرځای کړي.

۲ - C&F فرخلاو:

د دغه فرخلاو لنډيز له (Cost and Freight) څخه اخيستل شوی دی، يعنې بيه او د حمل کرایه. دا هغه فرخلاو دی چې له مخې يې پلورونکی د توکيو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د فرخلاو قيمت تر مقصود بندر پورې د توکيو په ټولو اړونده لگښتونو او انتقال کې شامل وي.

۳ - CIF فرخلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکيب لومړي توري دي، يعنې بيه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د داخلي تجارت قراردادونه

د حمل او نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ويل شوي دي « په وچه، اوبو يا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو يا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره يادېږي».

سرقفلي قرارداد

له هغې گټې څخه عبارت دی، چې شخص يې اصلي مالک ته د يو مقدار پيسو په ورکړې سره مستحق کېږي، خو مالکیت د اصلي خاوند سره باقي وي.

سوداگریزه بیه

په دې اړه د سوداگری اصولنامې په ۶۲۹ ماده کې راځي: ((د مبيعې او د قېمت د انعقاد په نسبت د دواړو لوريو رضایت بیه بلل کېږي، د جاريه قېمت اطلاع او د کنټراک لېږل يا د هغه خرڅلاو عرضه چې د خیزونو د قیمت، مقدار او ماهیت له ټاکلو پرته منځ ته راځي، ایجاب نه گنل کېږي.))

د شپږم څپرکي پوښتنې

- ۱ - عقود او سوداگريز قراردادونه د هېواد د سوداگري د قانون له مخې تعريف کړئ؟
- ۲ - د نړيوالو سوداگريزو قراردادونه په اړه رڼا واچوئ؟
- ۳ - د FOB او Fand C او CIF خرڅلاو په لنډه توگه توضېح کړئ؟
- ۴ - د لېږد را لېږد د قرارداد په هکله د افغانستان د سوداگري د قانون دريځ څه دی؟
- ۵ - د سرقفلي قرارداد څه دی، توضېح يې کړئ؟
- ۶ - سوداگريزه بيع زموږ د سوداگري په قانون کې څه ډول توضېح شوې ده؟

سوداگريز اسناد

ټوليزه موخه:

د سوداگريزو اسنادو پېژندنه او له نورو اسنادو څخه د هغو تفکيک او نورو ته يې د لېږد ساده او اسانه لارې چارې.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې خپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې معلوماتو پوه شي:

- سوداگريز اسناد به وپېژني.
- اسناد به له نورو اسنادو څخه تفکيک کړای شي..
- ظاهر ليکنه يا Endorsement د سوداگريزو اسنادو د لېږد غوره په توگه درک کړای شي.
- برات، چک او حجت د ځانگړو سوداگريزو اسنادو په توگه وپېژني.

سوداگريز اسناد د سوداگري د حقوقو په برخه کې ځانگړی رول لري او په سوداگري پورې د اړوند معاملاتو په وده او بشپړتيا کې يې ډېرې اسانتياوې رامنځ ته کړې دي، چې حتا د پېر او پلور په معرض کې واقع دي. د سوداگريزو اسنادو اصطلاح د حقوقو په علم کې په خاصه او عامه مانا استعمال شوې ده.

عامه مانا يې د هغو اسنادو له جملې څخه عبارت ده چې په سوداگري کې معمول وي، خو په خاصه مانا سوداگريز اسناد يوازې برات، حجت او چک افاده کوي.

هغه تاريخي ماخذ چې د سوداگريزو اسنادو په اړه له پخوا زمانو څخه لاسته راغلي، ناڅيز او نامتيقن دي او يوازې ويلي شو په منځنۍ پېړۍ کې هغه مهال چې سوداگري په اروپا کې د خپلې ودې پړاوونه وهل، د هېوادونو ترمنځ د لارو د امنيت نشتوالي، د نقلیه توکو خرابۍ، د اسعارو د

بیلابیلو ډولونو موجودیت او همداشان د قیمتې فلزونو د صدور ممانعت گنې ستونزې پیدا کولې. پر دې بنسټ د دې ډول ستونزو د هواري لپاره د دولتونو او سوداګرو ترمنځ تبادلوي مقاولات منځ ته راغلل او هغه سند چې مقاولات به یې ثابتول، د تبادلوي برایت په نامه ونومول شو. نن ورځ د سوداګرو د مالي اړتیاوو د پوره کولو او په سوداګریزو چارو کې د اسانتیاوو درامنځته کولو په موخه د سوداګرۍ د حقوقو په برخه کې د برات، چک او حجت په نامه یادېږي. ددغه دري ډوله اسنادو مقررات د حقوقو د تبادلې په نامه هم یادوي او د هغو قوانینو له مجموعې څخه عبارت دی چې پر برات، حجت او چک او حقوقي ارتباط چې د تدویر او انتقال پر مهال څرګندېږي، نافذ وي.

د سوداګریزو اسنادو په اړه ټولیز معلومات

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې په درېیم څپرکي کې د سوداګریزو اسنادو په هکله په برات، حجت او چک پورې اړوند مقررات بیان شوي دي. خو یاد اسناد یې د ټولیزو سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې نه دي ذکر کړي. د فرانسې د سوداګرۍ قانون هم دغو اسنادو ته د سوداګریزو اسنادو نوم نه دی ورکړي، بلکې د هره یوه لپاره یې بېل قواعد ټاکلي دي.

په حقوقي کتابونو کې پورتنی اسناد د سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې تر بحث لاندې نیول کېږي. که څه هم سفته برات او چک د هغو اسنادو له ډلې څخه دي، چې که د غیرسوداګرو اشخاصو ترمنځ هم رد و بدل شي، د سوداګرۍ د اصولنامې تابع دي او هغو ته سوداګریز اسناد ویل کېږي.

ټولیز سوداګریز اسناد په برات، حجت او چک پورې نه محدودېږي او د سوداګرۍ دنیا له هغو اسنادو ډکه ده، چې تر دې عنوان لاندې راځي، لکه د انبار قبض warehouse receipt، د حامل په درجه کې سند، بهالرونکې پانې، د پور پانې، د برات مشترکې ځانګړنې، حجت او چک په دې ډول دي چې د هغو په هکله د سوداګریزو اسنادو د عنوان پر ځای، کولی شو د براتي اسنادو له عنوان څخه استفاده وکړو.

دا اسناد ټول د ظهر لیکنې وړ دي، په جاري پیسو سره یې ارزښت په خپله په کې ذکر شوی او د یوه نقدي تعهد نمایندګه کې کوي او په لنډه موده کې د ورکړې وړ وي. هغه څه چې دا اسناد له نورو سوداګریزو اسنادو څخه بېلوي، له هغو څخه د پیدا کېدونکو تعهداتو د تجرید ځانګړتیا ده.

د برات، حجت او چک متعهد د دې اسنادو د لاسلیک په موجب نه شي کولی د لرونکي پر وړاندې د سند له لېږدوونکي په خپلو مشخصو اړیکو استفاده وکړي. په بله وینا د برات متعهد نه شي کولی د هغه د لرلودونکي پر وړاندې په هغو اراداتو پورې متوسل شي، چې کولی شي هغوی د لېږدوونکي په مقابل کې د هغې معاملې په لحاظ چې د هغه براتي سند په خاطر صادره شوې وي

او په جريان کې وي، مطرح کړي، ځکه د برات تعهدات د اصلي معاملې د حاصل له تعهد څخه بېل او مستقل وي.

د بحث وړ اسناد له اصلي معاملې څخه له حاصل شوي تعهد څخه جدا او مستقل دي. د بحث وړ اسناد د ورکړې د وسيلې په توگه د پيسو غونډې رول لري هغه هم په دې توپير چې د مديون د تعهد د اسقاط لامل نه گرځي. په واقعيت کې د برات، حجت او چک له لارې مديون فوراً بري الزمه نه کوي. حال دا چې په پيسو سره ورکړه د متعهد د ذمې برات کېږي. پر دې بنسټ کله چې د بېې غونډې معامله کې له پيسو څخه د ورکړې په توگه کار واخيستل شي، د متعهد (اخيستونکي) تعهد چې له اصلي معاملې څخه دی د پيسو د مبلغ په تسليم سره ساقطېږي. خو که د پيسو پر ځای له يادو سوداگريزو اسنادو کار واخيستل شي، تر هغه مهاله چې د دې اسنادو وجه د پيسو د تسليم يا تحويل په بڼه د متعهد په حساب کې وانه چول شي، د متعهد تعهد همداسې باقي پاتېږي. د سوداگريزو اسنادو بل خصوصيت دادی، چې که څه هم دا اسناد لکه په مدني قانون کې چې هم راغلي د عادي اسنادو په رديف کې په هغه مفهوم سره قرار لري، لېکن نسبت عادي اسنادو ته يو لړ شېگنې لري، چې درلودونکي ته د مندرج دين په حصول کې ډېر ډاډ ورکوي. د سوداگريزو اسنادو د بشپړتيا پړاوونه:

د سوداگريزو اسنادو بشپړتيا په لاندې پنځو پړاوونو کې خپرلی شو:

لرغونې ورځې

دا چې سوداگري خپله د انسانانو زېږنده ده او ډېره پخوا موجوده وه، پر دې بنسټ د سوداگريزو اسنادو نمونې هم په لرغونو زمانو کې ليدل کېږي. يوازېنۍ توپير يې دادی، لکه څنگه چې له هغې زمانې څخه تر دې دمه بشري ټولنې کوم پرمخيون کړی، همداسې ورسره سوداگريزو اسنادو هم لوی بدلونونه کړي دي. له ميلاد څخه مخکې (۱۳۶۰-۱۸۵۰) د حمورابيانو په دوران کې قوانين او مقررات موجود وو، بابليانو د لېږد را لېږد، وام يا د شرکت د گټې په برخه کې د کاري حق العمل اسناد پرېښې دي.

د فنيقيانو په دوره کې د سيند په هکله ډېر مقررات موجود وو، په لرغوني روم کې بانکي، حسابداري او سوداگريز قراډادونه موجود وو او د وکالت له لارې د دين انتقال ترسره کېده او روميانو د سوداگرۍ د ودې او پراختيا په برخه کې پر خپلو سوداگريزو اسنادو ډېر ټينگار کاوه.

اسلامي دوره

اسلام په داسې ځای کې ظهور وکړ، چې د ختيځ او لوېديځ ترمنځ سوداگريز کاروانونه له هغه ځايه تېرېدل، چې کولی شو په دې دوره کې د قونسلې، دريايي او بانکي مقرراتو په هکله اسناد

ومومو، همداشان یو ډول شرکتونه او یو ډول برات هم لیدلی شو، چې وروسته یې په اروپا کې په نوې بڼه ځان راڅرگند کړ.

منځنۍ پېړۍ

په دې وخت کې سوداگریزو اسنادو د پام وړ پراختیا او پرمختیا وکړه او د نننیو سوداگریزو اسنادو د اهمیت لامل شو. په دې زمانه کې د سوداگریزو محاکماتو اړوند اسناد، دریایي او بانکي اسناد ترسترگو کېدل او همداشان د لومړي ځل لپاره د شرکتونو برات او ډېوالي کېدو نوې بڼې مطرح شوې.

نوې زمانه

په دې دوره کې چې سوداگری د اروپایانو په ژوندانه کې مهم رول لوباوه، بهالرونکې پاڼو (سهام پاڼو او پور پاڼو) د بلجیم، مستردام، هالیند او فرانسې د تولوز ښارونو کې د بورس په نامه چلند درلود. د دې دورې بله ځانګړنه دا وه، چې په ګڼو هېوادونو کې د سوداگریزو اسنادو مقررات وضعه شول، همداشان په ۱۳۷۶ کال په فرانسه کې د کولیر له خوا مقررات وضعه شول، چې وروسته د ۱۸۰۳ قوانینو په ډله او اصطلاحاتو کې شامل شول.

اوسنۍ زمانه

اوسمهال د سوداګرۍ په برخه کې په نړیواله کچه د پراختیا او پرمختیا شاهدان یو، چې ځانګړي مقررات غوره کېږي او د هېوادونو په قوانینو کې شاملېږي. لکه څنګه چې د لومړي ځل لپاره په المان او انګلیستان کې د ښه تامین په موخه د برات سند او د هغه د لېږد موارد مطرح شول. په انګلیستان کې داسې قانون وضعه شو، چې د انګلوساکسون ټولو هېوادونو ومانه، اما تر ۱۹۱۰ کال وروسته د یادو هېوادونو په قوانینو کې بدلونونو له امله له سره وکتل شو، بلاخره د دې په لټه کې شول چې یو متحدالشکله قانون وضعه کړي. د ۱۹۳۰ کال د جون پر اوومه د برات او حجت په هکله درې قراردادونه په ژینوا کې وتړل شول، وروسته د چک په هکله درې قراردادونه لاسلیک شول، بلاخره پر ۱۹۸۰ کال د برات او حجت کنوانسیون، چې د نړیوالې سوداګرۍ د حقونو د کمېسیون له خوا تنظیم شوی و، د ملګرو ملتونو په عمومي مجمع کې تصویب شو.

د سوداگریزو اسنادو اوصاف او توپرونه

سوداګریز اسناد هغه بهالرونکې پاڼې دي، چې د لاندې تبادلوي معاملاتو او اوصافو لرونکې وي. سوداګریز اسناد د معاملې وړ پاڼې دي، یانې د هر یوه د مالکیت انتقال په مازې ظهريکښې

سره او حتا د ځينو هېوادونو د قوانينو له مخې يوازې د لاس په لاس تسليم سره صورت مومي او د حقوقي شكلياتو تابع نه گرځي.

د دې ډول شرطي او موکولو اسنادو د تاديې د موعده انقضا په يوه غيرمعيه زمانه کې نه شي کېدای، همداشان حامل يوازې د موعده انقضا په ورځو کې حق لري، چې د تاديې په موخه سند وړاندې کړي.

قضات نه شي کولی مديون ته د تاديې د مهلت په هکله دا ډول اسناد ورکړي.

برات د پرداخت د موعده له غوښتنې څخه مخکې، د قبولۍ په موخه مخاطب ته وړاندې کېدلی شي. د قبولۍ په صورت کې مخاطب اصلي مديون گڼل کېږي او د نکول په صورت هغه د صادره وونکې پر وړاندې حامل دی او ظهريکونکي د دعوا د کولو حق د تاديې د موعده تر رسېدو مخکې لرلای شي.

که چېرې حامل، برات د ورکړې يا پرداخت په موخه وړاندې کړي، خو د هغه مندرجه مبلغ ترلاسه نه کړای شي، ځينې شکليات چې په قانون کې په الزامي ډول بيان شوي دي، رعايت کړي، له هغه پرته د سوداگريزې محکمې پر وړاندې د خپلې دعوا د اقامې حق له لاسه ورکوي، اما د هغه د دعوا د اقامې حق د غيرسوداگريزو محکمو پر وړاندې خوندي وي.

هغه اشخاص چې د برات، حجت او چک په وسيله د دين د ورکړې متکفل کېږي، په متضامن ډول د ورکړې مسوول دي، که له هغوی څخه يو هم د برات مندرجه مبلغ ورکړي، کولی شي د لاسليکونکو او مخکېنيو ضمانت کوونکو پر وړاندې د دعوا اقامه وکړي.

هغه حاملان چې قانوني شرايط يې پوره کړي وي، نه شي کولی له هغې دعوا سره مواجهه شي چې د لاسليکونکو پر وړاندې اقامه شوې وي، مگر دا چې ياده دعوا له سند څخه منشاء اخيستې وي (مثلاً جعلی سند).

د برات، حجت او چک له حقوقي ادعا څخه د زمان مرور د خاصو احکامو په وسيله ټاکل کېږي او د زمانو له نور مرور څخه لنډه وي.

برات Draft

د افغانستان د سوداگري په اصولنامه کې برات تعريف شوی نه دی، خو د دې سند تعريف دا ډول دی: برات سوداگريز سند دی، چې د صادره وونکي يا مبتکر له خوا پر مخاطب باندې د ترلاسه کوونکي په گټه صادر شوی وي. په دې تعريف کې له مبتکر څخه موخه (صادروونکي)، له مخاطب څخه (هغه شخص چې د پيسو د ورکړې دستور ورکول کېږي) او له ترلاسه کوونکي څخه (هغه شخص چې د برات حامل دی او پيسې ورته ورکول کېږي) ده.

د برات حقوقي ماهيت

برات معمولاً د توکو يا خدمت پر وړاندې صادرېږي او صادروونکي ته تسليمېږي. دا رابطه د برات د صدور لامل تشکيلوي، چې د اصل رابطه په نامه يادېږي. د برات له صدور او د هغه د دوران له پيل وروسته، هغه اشخاص لکه ظهريکونکي، ضامن او برات اخيستونکي په بېلابېلو عناوينو پر هغه لاسليک کوي، چې د هغو پر بنسټ نوی تعهد رامنځ ته کېږي، چې براتي تعهد ورته وايي.

په اقتصادي ژوندانه کې د برات رول

له اقتصادي پلوه برات د ورکړې او د باور د ترلاسه کولو وسيله ده. اوسمهال برات د ورکړې د وسيلې په توګه په کورنيو سوداګريزو اړيکو کې څرګند رول نه لري، ځکه په دې ډول اړيکو کې ورکړه په نقدي ډول يا د بانکي چک او يا حوالې په ډول ترسره کېږي او تر ډېره بريده د ډاډ وړ بلل کېږي. برعکس په نړيوالو اړيکو کې له برات څخه ګټه اخيستل معمول دي، ځکه هغه وسيله ده چې له يوه هېواده بل هېواد ته د پيسو د نقد لېږد او همداشان د پيسو د تبادلې مخنيوی کوي او د خرڅوونکي يا پلورونکي لپاره تضمين دی.

د برات له صدور وروسته انتقال

برات د لومړني درلودونکي په لاس کې قرار مومي. دا شخص کولی شي هغه له ځانه سره وساتي او يا د اړتيا له مخې د ظهريکونکي له لارې يې بل شخص ته ورکړي.

ظاهر ليکنه

د برات د انتقال وسيله ده، چې د لاسليک له لارې منتقل اليه ته تسليمېږي. د افغانستان د سوداګرۍ قانون په ۴۸۲ ماده کې راځي: (ظهريکونه يا پخپله پر برات يا له برات سره په ملحقه پاڼه ظهريکونه لازمي ده او د ظهريکونکي له خوا بايد لاسليک شي. که په ظهريکونه کې د حامل نوم ياد شوی نه وي او يا ظهريکونه د برات په ظاهر او يا په متصله پاڼه کې يې يوازې پر لاسليک اکتفا کړي وي، دا ظهريکونه سمه او معتبره ده (سپينه ظهريکونه)).

د برات ورکړه:

قبلوونکي شخص مسووليت لري، چې د برات د موعده له رسېدو سره سم په برات کې مندرجه وجه ورکړي. د ځينو حقوقپوهانو په اند حتا په هغه صورت کې چې برات اخيستونکي شخص قبول

کړی نه وي او محل (د تعهد قيد) هم ټاکل شوی نه وي، پر ورکړه مکلف دی. البته په دې صورت کې صادروونکي ته د مراجعې حق لرلی شي. په دې هکله د افغانستان د سوداگرۍ اصولنامې ۵۰۷ ماده څرگندوي: (حامل اړ دی، په هغه ورځ چې برات ورکول کېږي او يا منتها تر دوو کاري ورځو وروسته مخاطب ته رجوع وکړي).

په هغه صورت کې چې درلودونکي د برات لومړنۍ پاڼه ورکه کړې وي، هغه ته ورکړه د وروستۍ نسخې پر بنسټ ترسره کېږي، ځکه برات په متعددو نسخو کې چې یو له بل سره توپیر ونه لري، صادرېدلی شي.

سوداگریز حجت (د دين فته يا سفته)

حجت له هغه سند څخه عبارت دی، چې د هغه په وسیله لاسلیک کوونکي د دې پر ځای د وجه د ورکړې امر د موعده پای ته رسېدو پر مهال درېیم شخص ته ورکړي، پخپله د ورکړې متعهد کېږي یا په بله وینا سوداگریز حجت هغه سند دی، چې د هغه له امله لاسلیک کوونکي ژمنه کوي، چې مبلغ به په ټاکلي یا عتدالمطالبه موعده کې د حامل یا معین شخص په وجه کې یا د هغه حواله کوونکي شخص ته برابرېږي. په سوداگریز حجت کې برعکس دوه اشخاص مطرح دي:

۱- لاسلیک کوونکي یا سند ورکوونکي.

۲- اخیستونکي یا سند ترلاسه کوونکي.

قانون د حجت لپاره ځانګړی شکل نه دی ټاکلی، خو د هغه ارګان یې مشخص کړی دی. د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده د حجت شرایط په لاندې ډول بیانوي:

۱- د سند پر مخ د حجت د کلمې لیکل، په هره زمانه کې چې لیکل شوې وي

۲- د مبلغ شرط او بلاقصده ورکړه.

۳- د ورکړې موعده

۴- د ورکړې ځای

۵- د هغه شخص نوم چې د مبلغ ورکړه د هغه په وجه یا امر کېږي.

۶- د حجت د لیکنې نېټه او ځای

۷- د حجت د صادروونکي لاسلیک.

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده څرګندوي هغه سند چې یو له پورتنیو مواردو څخه ونه لري (د لاندې مواردو په استثنا) حجت نه بلل کېږي.

- هغه حجت چې د ورکړې موعدي لیکل شوی نه وي، د غوښتنې پر مهال يانې عندالمطالبه د ورکړې وړ دی.

- که په يوه حجت کې د ورکړې ځای لیکل شوی نه وي، د هغه د صدور ځای د هغه د ورکړې ځای او په عين وخت کې د صادرهونکي اقامت گڼل کېږي.

- که د حجت په متن کې د صدور ځای نه وي لیکل شوی، د صدور محل همدا محل بلل کېږي چې د لاسليکونکي د نامه ترڅنگ لیکل شوی وي.

د برات او حجت ترمنځ ځينې مقررات مشترک دي چې له ۴۸۰ تر ۵۳۹ مادو پورې بيان شوي دي، چې دوه اصلي ارکان يا عناصر لري او په لاندې ډول دي:

۱- لاسليکونکی، يا متعهد يا مديون،

۲- اخيستونکی، چې ممکن معين شخص وي او يا دا چې حامل وي.

حجت د عمومي قراردادونو او تعهدونو د بنسټيزو شرايطو تابع دی او دا چې له سوداگريزو اسنادو څخه گڼل کېږي، د هغه په اړه په سوداگريزو اسنادو پورې اړوند احکام او قواعد لکه، ظهريکښه، ضمانت، د ورکړې موعدي، د نه ورکړې په صورت کې د رجوع حق، بالواسطه ورکړه، جعل او تحريف، د وخت تېرېدل او د رسمي ورځو صورت حساب، پر برات باندې د تطبيق وړ احکام د اعتبار وړ دي.

د برات او حجت پرتله

برات او حجت دواړه سوداگريز سندونه دي، چې عمده توپيرونه يې لاندې دي:

الف: په برات کې معمولاً درې تنه گډون لري، يانې برات کش، د برات درلودونکی او برات اخيستونکی. د دې اشخاصو له شتون پرته برات منځ ته نه شي راتلی. په حجت کې دوه تنه گډون لري يو يې تعهد کوي چې په سند کې مقررې وجه نورو (متعهد له) ته ورکړي.

ب: په حجت کې د قبولۍ موضوع شتون نه لري، ځکه حواله د بل کس پر غاړه نه ده.

ج: په برات کې د محال يا محال له اسم قيد الزامي دی، حال دا چې په حجت کې دا ډول ازام نه شته، له دې امله حجت په حامل وجه کې د اسنادو جز گڼل کېږي.

د: د برات معاملات د سوداگريزو معاملاتو جز دي، هغه که د سوداگر يا غيړسوداگر ترمنځ صورت ومومي، اما حجت که څه هم د ضمانت او اصولو له پلوه د برات غوندې دی، ذاتاً سوداگريز عمل نه دی او عموماً د عادي وگړو ترمنځ صورت مومي.

برات او حجت او بهرني قوانين

ممکن برات او حجت په داسې هېوادونو کې تبادلې شي، چې قوانين يې له يو بل سره توپير ولري، له دې امله د افغانستان د سوداگرۍ اصولنامه لکه د نورو هېوادونو د قوانينو غوندې د قوانينو په رابطه يا تعرض مقررات پيشيښي کړي او په ۵۴۲ ماده کې يادونه شوې ده (د برات په تعهداتو کې د اشخاصو اهليت د متبوع دولت د قوانينو له مخې تعهدکوونکي اشخاص تشيېتېري). د افغانستان د سوداگرۍ د اصولنامې په ۵۴۳ ماده کې له صدور څخه وروسته د تعهد په هکله راځي: (د برات په معامله کې د هر ډول تعهدونو اجراکول د هغه هېواد د قوانينو تابع دي، چې تعهد هلته رامنځ ته شوی وي).

چک

چک د برات او حجت غوندې تاريخي سابقه نه لري، ظاهراً د بانکونو له پيدايښت سره منځ ته راغلی. له سوداگرۍ پلوه چک له معتبرو اسنادو څخه گڼل کېږي او د وجه د ورکړې د موندلو لپاره د نقدو پيسو پر ځای کارول کېږي. خلک له چک څخه د توکو، مالونو او اجناسو د پېرودنې په معاملاتو کې کار اخلي او د نقدو پيسو په عوض يې بېي د چک په وسيله ورکوي. د يادونې ده چې چک له سوداگرو پرته عام خلک هم کاروي.

د چک تعريف

د نړۍ د ډېری هېوادونو قوانينو او د افغانستان، فرانسې، المان، ايتاليا، سويس او نورو هېوادونو د سوداگرۍ اصولنامو د چک لپاره تعريف نه دی وړاندې کړی، يوازې د هغه اړين شرايط يې وړاندې کړي دي، خو د ايران د سوداگرۍ اصولنامې په ۳۱۰ ماده کې يې چک داسې تعريف کړی دی:

چک هغه ليکنه ده، چې له امله يې صادروونکی هغه وجوه چې د محال عليه سره وي ټول يا ځينې مسترد او يا بل ته ورکوي.

د برات او چک ترمنځ توپيرونه دا دي

الف: برات اصلاً د قرض وسيله ده، خو چک د وجه د استراد يا ورکړې وسيله ده، يانې چک عندالمطالبه حواله ده، خو برات حداکثر مهلتي حواله ده.

ب: هر شخص (حکمي او حقيقي) د برات مخاطب کېدای شي، خو حتمي ده چې د چک مخاطب يو بانک وي.

ج: برات تر ذخيرې مخکې مخاطب ته ایستل کېدای شي، خو د چک صدور د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۱ مادې له مخې او همداشان د نړۍ د یو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د اصولنامو له مخې په داسې حال کې صادرېدلی شي، چې صادروونکی د مخاطب پر وړاندې دارايي ولري. د: د برات په ځینو ډولونو کې د پولي ټکټ شرط صریحاً درج کېدلی شي، خو د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۲ مادې او د نړۍ د یو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د قوانینو له مخې، که چېرې چک د پولي ټکټ په شرط صادر شوی وي، دا ډول شرط معتبر نه دی.

ه: په برات کې پرته له دې چې صادروونکی قبولي منع کړي، حامل حق لري په هره لحظه کې چې وغواړي مخاطب وغواړي، خو د نړیوالو مقرراتو له مخې چک قبولي نه ایجابوي، ځکه سند رویتي دی او عندلرویت د ورکړې وړ دی.

د چک لېږد

چک د برات او حجت غوندې د لېږد وړ دی او د ظهر لیکنې له لارې یې لېږد ممکن دی. د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې د ۵۵۹ مادې له مخې هر چک حامل ته د محرر چک په استثنا، د ظهرلیکنې وړ دی، مګر دا چې صادروونکي په چک کې دا جمله (د لېږد وړ نه دی) لیکلې وي.

د اووم څپرکي پوښتنې

- ۱ - سوداګریز اسناد څه ته وايي، د سوداګرۍ په برخه کې یې پر اهمیت رڼا واچوئ؟
- ۲ - حجت یا سفته څه ته وايي او له برات سره یې توپیر په څه کې دی؟
- ۳ - برات څه ډول سوداګریز سند دی او له چک سره څه توپیر لري؟
- ۴ - ظهرلیکنه کوم مفهوم لېږدوي؟
- ۵ - ایا برات، حجت او چک د ظهرلیکنې په وسیله د لېږد وړ دي او که نه؟

دېوالي کېدل (افلاس)

ټوليزه موخه:

د دېوالي کېدو پېژندنه، له افلاس سره يې توپير او د دېوالي کېدو ډولونه.

د زده کړې موخې: محصلين به د دې خپرکي تر لوستلو وروسته لاندې څيزونه زده کړي:

- دېوالي کېدل به زده کړي.
- د دېوالي کېدو او افلاس ترمنځ توپيرونه به زده کړي.
- د دېوالي کېدو ډولونه به وپېژني.

کله چې د دېوالي کېدو يا افلاس له اصطلاح سره مخ کېږو، زموږ په ذهن کې د سوداگر يا سوداگريزو شرکتونو ناوړه او ناسم حالات خطور کوي، چې په ناوړه اقتصادي او حقوقي حالت کې قرار لري. البته د سوداگر ناوړه اقتصادي حالت په دې مانا دی، چې د سوداگر مالونه او شتمني له لاسه وتلې ده او د سوداگريز فعاليت پر مخ بېول ورته ستونزمن شوي دي، خو ناوړه حقوقي وضعيت په دې مانا دی، چې سوداگر يا سوداگريز شرکت د حقوقي شخصيت په توگه له ثالثو اشخاصو يا وگړو سره معاملي ترسره کړي او يو لړ تعهدات او وجايب يې پر غاړه اخيستي، چې د دېوالي کېدو په صورت کې نشي کولی خپل تعييدات ايفا کړي.

چې په پايله کې يو شمېر نور کسان زياتمېږي، چې دېوالي شوی سوداگر يا سوداگريز شرکت د داینينو او ثالثو اشخاصو پر وړاندې مسووليت لري. د دې لپاره هغه دين چې پر دېوالي شوي کس باندې دی ادا شي، موضوع عدلي او قضايي ارگانونو ته سپارل کېږي، ترڅو د وگړو د حقونو احقاق

د عدلي او قضايي ارگانونو په وسیله صورت ومومي. نو په دې توگه د دې ډول مسایلو په هکله د حقوقي مقرراتو او قواعدو شتون اړین گڼل کېږي او دا ډول قواعد او مقررات د (ديوالي کېدو او افلاس د قواعدو) په نامه یادېږي.

د ديوالي کېدو ټوليز مفاهيم

په پخوا زمانو کې څوک چې د خپلو بديهيو پر ورکړه قادر نه وو، هغه به مفلس بلل کېده او په دې زمينه کې حاکم مقررات به يې د افلاس د قواعدو په نامه یادول. هر وگړی که به هغه سوداگر و او که عادي وگړی، چې خپل پورونه به يې ادا کولی نه شواى د دې حکمونو تابع گڼل کېده. کله چې اقتصادي اړیکو پراختيا ومونده او سوداگريزو فعاليتونو له جغرافيايي محدودې څخه سر وایست، قانون پوهان دې چارې ته متوجه شول چې د سوداگرۍ کسب د هغه خصوصیت پر بنسټ چې لري يې، د ځانگړو مقرراتو وضع کولو ته اړتيا لري. پر دې بنسټ د خصوصي حقوقو په ساحه کې نوې څانگه رامنځ ته شوه، چې د سوداگرۍ د حقوقو په نامه ونومول شوه.

وروسته له دې چې د سوداگرۍ حقوقو له مدني حقوقو څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه، طبيعتاً مدني حقوقو پر ځای نوي مفاهيم ځای پر ځای شول، چې يو يې هم ديوالي کېدل (Bankruptcy) دی، چې له افلاس سره مترادف گڼل کېږي. د یادونې وړ خبره ده، چې د ديوالي کېدو اصطلاح يو نوی مفهوم دی، چې په سوداگريزو معاملاتو کې يې د افلاس ځای نيولی دی. زموږ په هېواد کې دا مفهوم په بشپړه توگه له يو بل نه مجزا نه دی او دواړه اصطلاحگانې بعضاً يوه مانا افاده کوي او په يوه مانا کارول کېږي، حال دا چې په يو شمېر نورو هېوادونو کې دا دواړه اصطلاح گانې ځان ځان ته د کارولو موارد لري. دلته تر ډېره بريده هڅه شوې چې دا دوې اصطلاح گانې سره تفکيک شي. دا دواړه ځينې وختونه يو د بل مترادف کارول شوي، چې د هېواد له حقوقي دريځ او په دې برخه کې له نافذو شويو قوانينو سرچينه اخلي.

د افلاس يا ديوالي کېدو تعريف

افلاس د فلس له فصل څخه د ف او ل په فتحه سره د مفلس صفت دی. مفلس هغه څوک دی، چې د هغه د افلاس حکم د واکمنې محکمې له خوا صادر شوی وي. د افلاس د حکم د صدور شرط دا دی، چې د پام وړ شخصي ديونان (پوروړوي) د محکمو په نزد ثابت شوي وي او اموال او مطالبات يې د هغه له ديون څخه لږ وي او لږترلږه يو تن له دايينو څخه له محاکمو څخه د هغه د حجر غوښتنه کړې وي.

د دیوالي کېدو او افلاس د اوصولنامې په لومړۍ ماده کې د دیوالي کېدو او افلاس د تعریف په هکله راغلي دي: (کله چې یو تاجر یا سوداگریز شرکت تر دې بریده بند یا یې په کار کې ځنډ راشي، چې د پورونو او یا نورو نقدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي د دې ډول حالاتو په پایله کې دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي).

پر دې بنسټ دېوالي کېدل تاجري حالت دی چې:

لومړی: د خپلو پورونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداگریز تعهدات چې د ورکړې موعده یې پوره شوی وي، عملي کړي. ممکن سوداگر مال او شتمني ولري، چې د پورونو د ورکړې لپاره کافي وي، خو په داسې وضعیت کې وي، چې فعلاً خپل پورونه ادا نه شي کړای. مثلاً د هغه املاک د بل په گرو کې وي، چې د مرتهن له غوښتنې ډېر ارزښت ولري او امکان ونه لري چې دا مالونه د نورو پورو پورونه ادا کړي.

دویم: یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي، کله چې واکمنې محکمې د یوه سوداگر د دیوالي کېدو حکم صادر کړی نه وي، د علاقې وړ اشخاص نه شي کولی د دیوالي سوداگر د سوداگریزو معاملاتو د ترسره کولو ځنډ وگرځي، خو هغوی کولی شي له محکمې څخه د سوداگر یا سوداگریز شرکت د دیوالي کېدو د حکم غوښتنه وکړي. د دې لپاره چې د دیوالي کېدو او افلاس تر منځ مو توپیر پېژندلی وي، نو لازمه ده چې را ویې سپړو.

د سوداگر په دیوالي کېدو کې دولتي چارواکي د پورو له پلاوي سره دخالت کوي او د شخص ټول اموال د پورو ترمنځ وېشي، خو د افلاس په هکله یوازې مديون کولی شي د داین پر وړاندې دعوا وکړي. د ټولو داینینو په نسبت د دیوالي شوي شخص د دیوالي کېدو حکم موثر دی، خو د افلاس په دعوا کې یې پایلې نسبت هغه کس ته چې په دعوا کې دخالت لري، اثر لري.

درېیم: دېوالي کېدو کې ټول موجد دیون په معجل بدلېږي، حال دا چې په افلاس کې موجد په معجل نه بدلېږي.

څلورم: دیوالي خپل اعتبار له لاسه ورکوي او اعاده یې هغو شرایطو ته اړتیا لري، چې قانون ټاکلي دي، حتا بعضاً دیوالي شوی شخص ممکن له ځینو ټولنیزو او اقتصادي حقونو څخه هم بې برخې شي، خو د مفلس شخص په هکله تل داسې نه وي.

پنځم: په دیوالي کېدو کې دیوالي شوی شخص په خپله شتمنۍ او مال کې له تصرف څخه محرومېږي، حال دا چې په افلاس کې دا محدودیت نشته.

شپږم: تر دیوالي کېدو وروسته د تصفیې مقررات اجرا کېږي، خو په افلاس کې دا ډول مقررات نه شته.

اووم: دیوالي کېدل او قواعد یې خاص سوداگر شخصیتونه دي، او په افلاس کې یې مقررات په غیرسوداګرو اشخاصو پورې اړه لري.

اتم: دیوالي کېدل ممکن په بېلابېلو ډولونو (عادي، تقصیر، ثقلب) باندې وي، خو په افلاس کې دا ډول تفکیک او تشخیص شتون نه لري.

دېوالي کېدل او حقوقي ماهیت

دیوالي کېدل په تاجر پورې تړلي، چې د هغه د پورونو په ورکړه کې خنډ راغلی وي. د محکمې رول، د داینینو وضعیت او د دیوالي کېدو مسئله په دې ډول ده، چې د دیوالي کېدو موضوع د خصوصي حقوقو د نورو څانګو څخه بېله مشخصوي، په داسې ډول چې ځان ته حقوقي ماهیت ولري، چې په لاندې ډول به اشاره ورته وشي.

الف- د محکمې رول:

په دې اړه چې محکمه د دیوالي کېدو په وضعیت کې څه رول لري، باید ووايو چې یو سوداګر یا سوداګریز شرکت تر هغه وخته له حقوقي پلوه د دیوالي کېدو په وضعیت کې قرار نه مومي، چې محکمې دخالت نه وي کړی او د دیوالي کېدو حکم یې نه وي صادر کړی. که څه هم د دیوالي کېدو د حکم په صادرولو او د ناظر غړي په ټاکلو سره د محکمې د تصفیې مدیر ظاهراً له رسیدګۍ څخه فارغېږي، ولې د محکمې عالیه نظارت د دیوالي کېدو د امر په نسبت د شکایت د مرجع په توګه د دیوالي کېدو د دورې تر پایه باقي پاتېږي. د محکمې دخالت حتا بعضاً د دیوالي کېدو د چارې تر پای ته رسېدو وروسته هم غځېږي او د اعتبار د اعادي د تقاضا لپاره د حکم د صادرېدو تر مهاله باقي پاتېږي.

د محکمې رول د داینینو د حقونو د ساتلو لپاره اصولاً پیشبیني شوی او د دیوالي شوي په مجازات کې په تقصیر او ثقلب سره ډېره محسوسېږي. د دیوالي کېدو له لارې د دولت نظارت د نظارت کوونکي د اهرام په څېر دی چې په دوامداره توګه د دیوالي کېدو د دعووو د حل او فصل کولو په برخه کې بنسټیز رول لري.

د داینینو وضعیت

داینین د دیوالي کېدو په چاره کې خاص حقوقي وضعیت لري، ځکه د محکمې تر دخالت او نظارت وروسته همدا داینین دي چې دیوالي شخص ته د ارفاقي قرارداد د موافقې په ترڅ کې د فعالیت اجازه ورکوي، برعکس د ارفاقي قرارداد په وړاندیز سره دا مجال له هغه څخه سلب کولی هم شي او په پایله کې د هغه اموال د داینینو ترمنځ د هر داین د حقوقو په نسبت وېشل کېږي.

معهدا په دې زمينه کې داینينو اختیار مطلق نه دی، په داسې ډول که دیوالي شوی سوداگر د دیوالي کېدو له اړخه په تقلب مفهوم پیدا کړي، د هغه د کار په ادامه سره د داینينو موافقت موثر نه دی او د داینينو د تمایل سره سره یې مالونه وپشل کېږي. په دې ترتیب د قانون جوړوونکي په واسطه اټکل شوی مصلحت د داینينو تر تمایل مقدم دي.

په غیرسوداگریزو دعووو کې معمولاً هغه څوک چې د مدعي په توګه دعوا پیلوي، د ضروري شرایطو د شتون په صورت کې په یوازې سر کولی شي د دعوا له نتیجې څخه د ځان په ګټه کار واخلي، اما د دیوالي کېدو په دعوا کې که څه هم د قانون له مخې یو له داینينو څخه کولی شي د مدعي په توګه د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه کوکړي خو د حکم تر صدور وروسته متقاضی داینین له دې اړخه د نورو پر وړاندې کوم امتیاز نه تر ګوتو کوي او صادر شوی حکم د دیوالي شوي سوداګر ټولو داینينو ته رسېږي.

د دیوالي په هکله

د حقوقو د نورو څانګو خلاف، دیوالي شوی سوداګر د دیوالي کېدو د حکم تر صادرېدو وروسته په مالي چارو کې له دخالت نه منع کېږي. هغه معاملې چې دیوالي شوي سوداګر د خپلو دیونو د ورکړې له نېټې مخکې یا وروسته ترسره کړي، ځینې یې د فسخې وړ او ځینې یې د بطلان وړ ګرځي. دا هغه خصوصیت دی چې د دیوالي معاملې لپاره په پام کې نیول شوی دی.

د دیوالي کېدو شرایط

د دې لپاره چې د دیوالي کېدو احکام مو د سوداګر یا سوداګریز شرکت په اړوند تطبیق کړي وي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی. له هغو پرته لکه څنګه مو چې وویل د دیوالي کېدو احکام نسبت افلاس ته توپیر لري، نو ځکه نه شو کولی د سوداګر او یا سوداګریز شرکت د دیونو نه ورکړې ته دیوالي کېدل ووايو، ځکه د دیوالي کېدو اطلاق د اشخاصو په یوه مشخص صنف پورې مختص دی، چې نه شي کولی خپل دیون پر موقع سره ورکړي، سره له دې چې سوداګر یو مقدار پانګه او شتمني په واک کې ولري، چې دا پانګه د هغه له دیونو څخه لږه وي او دا چې بالفعل د هغه په واک کې نه وي. د موضوع د روښانیا لپاره لازمه ده دا شرایط د دیوالي کېدو د تعریف مطابق او د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې سره سم چې مخکې مو یادونه وکړه، داسې را لنډ کړو.

۱- د دې لپاره چې دیوالي کېدل تحقق ومومي، لازمه ده چې دیوالي شوی شخص سوداګر یا سوداګریز شرکت وي.

۲- د سوداګریز اهلیت د شرط پوره کیدل، چې دا اهلیت د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې له مخې د ۱۸ کلنۍ سن پوره کول دي.

۳ - دېوالي کېدل د سوداگريزو کړونو اومعاملو سره تړل دي.

۴ - د سوداگر د يون په سوداگريزو معاملاتو پورې تړلي وي، يانې د يوه سوداگر يا سوداگريز شرکت غړيسوداگريز د يون د ديوالي کېدو په احکامو پورې مستلزم نه دي.

۵ - پر وخت او موقع د دين يا ديون نه ورکړه د هغه د ورکړې د ناتوانۍ له امله وي او له هغه پرته صرف نه ورکړه لکه نکول له برات څخه په ديوالي کېدو پورې مستلزم نه وي.

۶ - شتمنۍ ته نه لاسرسی لازم نه دی، د سوداگر شتمني د هغه تر ديون کمه وي، بلکې که ونه شي کولی خپل ديون ورکړي ديوالي دی، ځکه ممکنه ده تاجر خپلې شتمنۍ ته لاسرسی ونه لري يا کافي نقدیه يا د خرڅلاو توکي ونه لري او ونه شي کولی خپل دين ادا کړي او يا په بله وينا د ديوالي کېدو په چاره کې توان او استطاعت ونه لري، بلکې د هغه ملاک د ديون په ورکړه کې وقفه ده، که څه هم د تاجر له شتمنۍ کم نه وي.

لکه څنگه چې وليدل شول کله چې پورتنی شرايط د يوه شخص په هکله شتون ولري او ياد شخص د ديون په ورکړه قادر او د محکمې مخارج نه شي، د ديوالي کېدو احکام ورباندې تطبيقېږي. د پورتنیو شرايطو د نه شتون په صورت کې هغه شخص چې د ديونو د ورکړې توان ونه لري د افلاس احکام چې په مدني قانون کې راغلي ورباندې تطبيقېږي.

د دېوالي کېدو حکم او آثار

د ديوالي کېدو حکم: سوداگريزې محکمې د ديوالي کېدو د اعلام تر وصول وروسته تاجر يا سوداگريز شرکت ته د موضوع د رسېدنې لپاره وخت ټاکل کېږي او محکمه د ديوالي شرکت يا سوداگر په حضور يا غياب کې او د متقاضي شخص په حضور کې موضوع ته رسېدنه کوي او د ديون د ورکړې په برخه کې د توقف تر احراز وروسته د تاجر د دېوالي کېدو حکم صادروي. ياد حکم د لاندې ټکو درلودونکی وي:

۱- د موضوع د جريان شرح او مقدمه.

۲- د محکمې له نظره په احراز سره د توقف اړوند دلايل

۳- د توقف نېټه د ورځې، مياشتې او کال په قيد سره.

۴- د تصفيې د مدير او ناظر غړي ټاکل.

۵- د مالونو او شتمنۍ د مهر او موم امر، د شتمنۍ توقف او د غوښتنې په صورت کې د تاجر توقيف.

د دېوالي کېدو اثرات

دېوالي کېدل لاندې اثرات لري:

الف- د داینینو ترمنځ د دېوالي شویو مالونو وېشل: د دېوالي کېدو د حکم تر اعلام وروسته، دېوالي شوي مالونه د تصفیه کوونکي پلاوي له خوا اداره او وروسته د داینینو ترمنځ د دین د تناسب پر بنسټ وېشل کېږي.

ب- د داینینو د غونډې جوړېدل: د داینینو لومړنۍ غونډه باید د افغانستان د دېوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۲ مادې له مخې د دېوالي کېدو د حکم تر اعلان لږ ترلږه یوه اونۍ او حداکثر ۳۰ ورځې وروسته جوړه شي.

ج- د دېوالي شوي په نسبت د حکم اثرات: د دېوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۶ مادې مطابق د سوداګرۍ د کسب خلاف اعمالو ارتکاب، ناوړه اغېزې لکه د دېوالي شوي نیول، زنداني کول له ځانه سره درلودل شي.

د دېوالي کېدو ډولونه: دېوالي کېدل ممکن له لاندې دريو ډولونو څخه وي:

۱- عادي دېوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دېوالي کېدل،

۳- په تقلب سره دېوالي کېدل.

عادي دېوالي کېدل

عادي دېوالي کېدل هغه دي، چې سوداګر د بهرنیو عواملو او یا غیرمترقبه پېښو له امله له تقصیر او تقلب پرته متوقف شي، په دې مانا چې یو سوداګر خپلې ورځنۍ معاملې په ښه توګه ترسره کړي او لګښتونه یې هم د سوداګریز عاید سره سم وي، خو د ځینو غیرمترقبه پېښو یانې بهرنیو عواملو له امله دېوالي شي او دا عوامل د افغانستان د دېوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۳۹ مادې له مخې په اثبات رسېدی شي. په دې ډول حالاتو کې د سوداګر دېوالي کېدل عادي دي او مجازات ورباندې د تطبیق وړ نه دي. سربېره پر دې د ارفاقي قرارداد د تړون تمه هم لري او دا داسې سوداګر په نسبت داینین د عمل له شدت څخه کار نه اخلي.

۱- په تقصیر سره دېوالي کېدل: تقصیر هغه عمل ته وايي، چې شخص یې په تر سره کولو مکلف وي، خو له خپل توان سره سره هغه ترسره نه کړي. تقصیر د بې احتیاطۍ او غفلت په مانا هم دی. تقصیر یا خطا له حقوقي پلوه په عمل کې د سوء نیت نشتوالي ته وايي، چې له امله یې

ثالث اشخاص زيانمېږي. په جزايي قوانينو کې داسې موارد شته چې له عملي مجرمانه قصد او نيت پرته سر راپورته کوي، چې د جزا استحقاق لري.

دا ډول جرايم غير عمدي وي. د سوداگرۍ په حقوقو کې دا ډول ديوالي کېدل د عادي افلاس برعکس، د سوداگر اراده په خپل ديوالي کېدو کې په غيرمستقيم ډول دخيله ده او د سوداگريزو اصولو د نه مراعاتولو او د نه پاملرنې له امله رامنځ ته شوي. مثلاً هغه سوداگر چې ورځني عوايد يې لږ اما برعکس ورځني لگښتونه يې دوه چنده وي، په دې صورت کې که چېرې ياد سوداگر له ديوالي کېدو سره مخ شي، ديوالي کېدل يې په تقصير سره دي، سر بېره د خپلو پورونو په ورکړه، په بله جزا هم محکومېږي. د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۰ مادې له مخې دې پايلې ته رسېږو چې په ديوالي کېدو کې څنگه چې سوداگر يا شرکت سوداگريز اصول او ضوابط رعايت کړي نه دي او د سوداگريزو معاملاتو په برخه يې سهل انگاري کړې وي، نو سوداگر مقصر گڼل کېږي او په هغه صورت کې چې تقصير مطرح شي، ورسره د موضوع جزايي اړخ هم مطرح کېږي.

۲- په **تقلب سره ديوالي کېدل**: عملي تقلب دی، چې د فاعل مقصود د نورو حقونو يا گټو ته زيان رسول يا د قانون نقض دی. تقلب يو جرم دی چې په ناوړه نيت باندې اړه لري. د سوداگرۍ په حقوقو کې په دې صورت کې سوداگر واقعاً مفلس شوی نه وي. د دې لپاره چې نور سوداگر چې خپل دايينينو ته صدمه ورسوي، ځان مفلس ښيي. د اسنادو د جعل له لارې په خپلو سوداگريزو دفترونو کې هڅه کوي، خپله خبره ټينگه کړي. خو کله چې موضوع د محکمې له خوا وڅېړل شي، ليدل کېږي چې ياد سوداگر واقعاً ديوالي شوی نه دی، بلکې له چل او فرېب څخه يې کار اخيستی دی او غواړي له دې لارې د خپلو پورونو ورکړه وځنډوي. وروسته له دې چې ثابته شي، چې ياد سوداگر په دې حالت کې ديوالي شوی نه دی، محکمه په تقلب سره د ديوالي کېدو خپل حکم صادروي، سوداگر د خسارې پر جبران سر بېره د محکمې له خوا پر نورو جرايمو هم محکومېږي.

لکه څنگه چې وويل شول، د سوداگريزې اصولنامې له مخې هېڅکله ديوالي شوی نه دی، بلکې ځان ديوالي ښيي، چې موخه يې هغه زيان او ضرر دی، چې نور يې بايد وگالي. که دا موضوع څرگنده شي چې سوداگر په تقلب سره عمل کړی دی، د زيان پر جبران سر بېره د مجازاتو مستوجب هم گڼل کېږي.

د دېوالي شوي سوداگر د اعتبار اعاده

د سوداگرۍ له عمده او بنسټيزو اصولو څخه يو هم اعتبار او اعتماد دی، اما د سوداگر دا اعتبار او اعتماد د هغه د ديوالي کېدو له امله له منځه ځي. تر ديوالي کېدو وروسته، سوداگر يا

سوداگريز شرکت او ثالث اشخاص نه شي کولی د هغه پر وړاندې باور وکړي او له هغه سره معاملې ته مخه کړي. په دې کې شک نشته چې ديوالي کېدل د سوداگر اعتماد له منځه وړي، په ځانگړې توگه دا امر په ديوالي کېدو کې د سوداگر د اعتماد د له منځه وړلو لامل کېږي، په ځانگړې توگه دا امر په ديوالي کېدو کې د ډېر ثقل په تقصير سره صدق کوي، د دې لپاره چې د ديوالي شوي اعتبار بېرته اعاده شي، د يو لړ شرايطو شتون اړين دی، چې په لاندې ډول اشاره ورته کېږي:

۱ - ديوالي شوی بايد خپل ټول پورونه (ديون) له مخرجي متفرقاتو سره چې له هغه سره اړه لري، ورکړي.

۲ - ديوالي شوی سوداگر په لاندې مواردو کې د عمل د صحت تر ثبات وروسته، د پنځو کلونو په موده کې د ديوالي کېدو او افلاس د اصولنامې له مخې، د ديوالي کېدو له نېټې څخه کولی د اعتبار اعاده وکړي.

۳ - ديوالي شوي سوداگر چې د ارفاقي قرارداد تحصيل او ټولو وجوه چې د ارفاقي قرارداد په سبب يې پر غاړه اخیستي وي، ورکړي وي.

۴ - هغه ديوالي شوی سوداگر چې ټولو داینينو يې ذمه وهلې وي او يا د اعتبار په اعادې او رضایت ورکړي وي، له همدې امله اعاده په پنځو کلونو کې د عمل د صحت په اثبات پورې تړلې ده، اعاده د ديوالي شوي اعتبار او حیثیت په منوط ثقل سره د حیثیت په اعادې سره له جزایي پلوه ده.

د ديوالي کېدو د حکم د صدور لپاره واکمنه مرجع، د سوداگر د اوسېدو د ځای محکمه ده، البته د سیمه ییز سوداگر د اوسېدو ځای دی، چې د سوداگر کړنې او حقوق هلته قرار لري. د منل شويو اصولو له مخې لاندې اشخاص کولی شي د ديوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي:

۱ - پخپله سوداگر يا سوداگريز شرکت.

۲ - داینين

۳ - ثالث اشخاص (څارنوال، محکمه او پوليس)

۱ - د سوداگر يا سوداگريز شرکت د اظهار له امله د ديوالي کېدو د حکم صادرېدل: سوداگر تر بل هر چا له اقتصادي ناوړه وضعې څخه ډېر خبر لري، له دې امله قانون هیله لري، چې پخپله هغه شخصاً محکمې ته خپل توقف اعلان کړي.

۲ - د يوه يا څو تنو داینينو په غوښتنه د ديوالي کېدو د حکم صادرېدل: لکه مخکې چې وویل

شول، ځني وخت سوداگر دې ته حاضر نه وي، ځکه خپل ديوالي کېدل پټوي. په دې صورت کې دايين کولی شي چې د خپلو مطالباتو په ورکړه کې د ځنډ له امله، له محکمې څخه د سوداگر د ديوالي کېدو غوښتنه وکړي.

۳ - د محکمې، مدعي العموم يا څارنوالۍ د غوښتنې پر بنسټ د ديوالي کېدو د حکم صادرېدل: د افلاس او ديوالي کېدو د اصولنامې د ۴ مادې له مخې يوازې ديوالي شوی سوداگر او دايين کولی شي له محکمې څخه دا ډول غوښتنه وکړي. د دې اختيار دليل کولی شي د موضوع اقتصادي اهميت، د دايينو د حقونو ساتنه او بلاخره عامه نظم پلي کېدل وي. له اقتصادي پلوه ديوالي کېدل کله کله پر بانکونو او نورو واحدونو باندې هم منفي اغېزې پرېباسي.

د اتم خپرکي لنډيز

د افلاس او دېوالي کېدو د اصولنامې لومړۍ ماده د دېوالي کېدو د تعريف په هکله وايي: کله چې د يوه سوداگر يا يوه سوداگريز شرکت کاري بندست او ځنډ تر دې حده ورسېږي، چې د خپلو پوړونو او نورو نقدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي، د دې ډول حالت په څرگندېدو سره دېوالي کېدل رامنځ ته کېږي.

پر دې بنسټ دېوالي کېدل يو سوداگريز حالت دی، چې:

لومړی، د خپلو ديونو له ورکړې متوقف شي، يانې ونه شي کولی خپل سوداگريز تعهدات د هغو د ورکړې پر مهال پوره او عملي کړي.

دویم، ياد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي.

د دېوالي کېدو د تعريف په پام کې نيولو سره کولی شو د دېوالي کېدو شرايط داسې را لنډ کړو:

۱- د دېوالي کېدو د تحقق لپاره اړينه ده، دېوالي شوی شخص يا سوداگر او يا هم سوداگريز شرکت وي.

۲- د سوداگريز اهليت لرلو شرط د ۱۸ کلنۍ د سن پوره کول دي.

۳- له سوداگريزو کړنو سره د دېوالي کېدو تړاو.

۴- پر خپل ټاکلي وخت د پوړونو نه ورکړه.

د دېوالي کېدو ډولونه:

۱- عادي دېوالي کېدل،

۲- په تقصير سره دېوالي کېدل،

۳- په تقلب سره دېوالي کېدل.

د اتم خپرکي پوښتنې

- ۱- دېوالي کېدل څه ته وايي او له افلاس سره څه توپير لري؟
- ۲- د دې لپاره چې دېوالي کېدل تحقق ومومي، کوم شرايط لازم دي؟
- ۳- د دېوالي کېدو ډولونه کوم دي او ديوالي کېدل څه ډول ډلبندي شوی؟
- ۴- کوم اشخاص کولی شي، له محکمې څخه د دېوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي؟
- ۵- د دېوالي شوي سوداگر د اعتبار د اعادې شرايط کوم دي، شرحه يې کړئ؟
- ۶- څه وخت دېوالي شوی مديون د مجازات مستوجب پېژندل کېږي او ولې؟

بانکوالی

ټولیزه موخه:

د بانکوالۍ پېژندنه او د هېوادونو په وده کې د هغې رول.

زده کړه ې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- بانکوالی یا بانکداري وپېژني.
- د هېواد د اقتصاد په وده کې به د بانکوالۍ رول توضیح کړای شي.
- د خصوصي بانکونو د تاسیس شرایط به وپېژني.

بانک د حکمي شخصیت په توگه خپل قانوني حقوق او مکلفیتونه لري او د خپل شخصیت په پام کې نیولو سره په یوه یا څو هېوادونو کې په خپل ټاکلي قلمرو کې فعالیتونه ترسره کوي او د مرکزي بانک تر څارنې لاندې وي.

د افغانستان د بانکوالۍ قانون په یوولسو څپرکو او ۱۰۱ مادو کې د د بهرنۍ او کورنۍ پانگونې د ډېرې هڅونې او د اعتماد د راجلبولو د همغږۍ او همداشان په اقتصادي ژوندانه کې د هغه د غوره رول لوبولو په موخه د ۱۳۸۲ کال د وري د میاشتې پر ۲۷ نېټه توشیح او نافذ شو. د قانون محتوا د سرمایوټي جوړښت د فعالیتونو د ډول او د بانکوالۍ د اداري جوړښت او تشکیل په برخه کې په افغانستان کې د بانکوالۍ د نورو قوانینو په رڼا کې د عطف او پاملرنې وړ ده.

د پورتنیو موضوعگانو په پام کې نیولو سره کولی شو بانک داسې تعریف کړو:

بانک حکمي شخص دی، چې د قانون له مخې د اعتبارونو یا پانگونې د رامنځ ته کولو په موخه

پر راکړه ورکړه، له خلکو څخه د پولي امانتونو اخیستلو او یا د ورکړې وړ نورو وجوه اخیستلو پر چارو بوخت وي. د افغانستان د بانکوالۍ قانون د یوه بانک د تاسیس لپاره عمومي او اختصاصي شرایط په پام کې نیولي، ترڅو د هغو په رڼا کې شرکتونه خپل بانکي فعالیتونه د بانک په توګه ترسره کړای شي.

د بانک د تاسیس آرونه (شرایط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نیولو سره د یوه یا څو تنو حکمي یا حقیقي اشخاصو په وسیله د موسس یا ونډه لرونکي په توګه تاسیسېږي. کله چې د موسسې غړي خپله لیکلې غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال یا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقیقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانینو په رڼا کې هغه د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنگوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمینه کې مالي او پولي سیاستونه تصویب شوي، واضح او روښانېږي.

لومړی: وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د افغانستان بانک له لیکلې اجازې پرته خپل قانوني جوړښت او تشکیل ته بدلون ورکړي. د پورتنیو طرحه شویو ټکو په پام کې نیولو سره په ښه توګه څرګندېږي، چې د افغانستان بانک واک لري، چې د خصوصي بانکونو فعالیتونه وڅاري او له متني او شکلي پلوه د بانکوالۍ په سیستم کې د قواعدو نظم او همغږي وساتي.

دویم: د بانک د تاسیس لپاره د اساسنامې شتون حتمي او اړین دی. د بانک اساسنامه یو رسمي سند دی، چې له مخې یې د بانک موخې، د فعالیتونو ډول، د مدیرانو د واک او مسوولیت حدود او سرمایوي جوړښت، په ځانګړې توګه واکمن یا استحقاقی سهام د یوه بانک د بانکي محصولاتو په پام کې نیولو سره مجاز ګڼل کېږي. د مرکزي بانک له خوا د خصوصي بانک د اساسنامې تر تصویب وروسته، خصوصي بانک نه شي کولی په هغه کې بدلونونه وارد کړي، ځکه امکان لري چې د تعدیلاتو راوړل له هغو پولي او مالي سیاستونو سره ټکر ولري، چې د افغانستان بانک له خوا تصویب شوي وي.

درېیم: د بانک له تاسیس سره په تړاو د هغه پانګوالي جوړښت هم یوه حتمي او اړینه چاره ده. یانې د یوه بانک د تاسیس لپاره د بانکي مقرراتو په پام کې نیولو سره د پانګې شتون د تاسیس له ارکانو څخه یو رکن تشکیلوي. مرکزي بانک د بانک د تاسیس پر مهال لږترلږه د هغه د اولیې او د ورکړې وړ پانګې د میزان د ټاکلو واک د بانک د پانګې له مخې درلودلی شي. بانک مکلف دی چې شتمنۍ یې د هغه د دین (پور) په نسبت د تاسیس پر مهال ډېره وي. بل ټکی چې د یادونې وړ دی

دا دی، چې په بانکونو کې الزامي زېرمې بايد لږترلږه ۸٪ د هغوی د ورځنیو عوایدو له سرجمع څخه تشکیل کړي. خصوصي بانکونه نه شي کولی چې خپله سرمایه یا الزامي زېرمې د سهامو یا پانګې توزیع د مرکزي بانک (د افغانستان بانک) له قبلي اجرا پرته کمې کړي.

د بانکونو د پانګې په اړه د واکمنو سهامو یا استحقاق شتون د توجه وړ دی. واکمن سهم په یوه ثبت کې له هغه مستقیم یا نامستقیم سهم څخه عبارت دی، چې درلودونکی یې له پانګې یا د توجه وړ د نفوذ د اعمال له امکان څخه د ډېرې رایو درلودونکی کېږي. د یادونې ده چې په اداره کې یو ثبت چې سهام په کې شتون ولري، قانون قیودات او محدودیتونه وضعه کړي دي، چې د افغانستان د بانکوالۍ د قانون په ۲۱ ماده کې یې یادونه شوې ده.

څلورم: بل شرط چې د بانک د تاسیس لپاره اړین او مهم دی، هغه د بانک اداري جوړښت دی، یانې بانک باید یو قانوني تشکیل ولري او د هغو اشخاصو موجودیت (اسناد) چې په بانکي رتبو کې شامل شوي، د افغانستان بانک ته وړاندې شي. هر بانک باید لاندې تشکيلات ولري:

۱ - د ونډه والو یا سهم لرونکو عمومي مجمهه (د بانک د تصمیم نیولو تر ټولو لوړه مرجع).

۲ - د څارنې پلاوی، د ادارې او بانکي فعالیتونو د څارنې د مسوول په توګه.

۳ - عامل پلاوی، د بانک د اجرائوي چارو او بودیجې د مسوول په توګه.

۴ - د ارزونې او څېړنې کمېټه، د حسابوالۍ چارو، او د عامل پلاوي د غړو د انتصاب د څرنګوالي په اړوند کنټرول او داخلي ارزونې مسوولیت لري او د ارزونې کمېټه باید د غوښتنې پرمهال د هغوی جواز مرکزي بانک ته پیشنهاد او اجازه یې وغواړي.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره ویلی شو، چې د یادو شویو شرایطو په پام کې نیولو سره یو شرکت د بانکي فعالیتونو په موخه رامنځ ته او ثبتېږي. کله چې شرکت رامنځ ته او ثبت شي، د غوښتنې پړاو د بانکوالۍ د جواز د اخیستلو پر بنسټ رارسېږي.

بانکي اجازه لیکونه یا جواز

د سوداګریزو شرکتونو لپاره چې د بانکي فعالیتونو د ترسره کولو غوښتنه لري د جواز د صدور په صورت کې یې دوه موضوعګانې په پام کې نیول کېږي، جدیدالتاسیس شرکت او موجودي شرکت. دې شرکتونو ته د جواز ورکړه د افغانستان د بانکوالۍ د قانون د اتمې مادې په پام کې نیولو سره صورت مومي.

مرکزي بانک، د یوه بانک، د هغه د فرعي دفترونو او څانګو د لغوه کولو او جواز ورکولو یوازېنۍ مرجع ده. په واقعیت کې د یوه شرکت ټول بانکي فعالیتونه د داسې سند له مخې ترسره

کېږي، چې د یوې واکمنې مرجع له خوا د بانکوالۍ د جواز په توګه ورکړل شوی وي. په حقیقت کې د بانکوالۍ جواز هغه اجازه لیک دی چې د بانکي فعالیتونو او پانګوالۍ په موخه د افغانستان بانک له خوا یوه شرکت ته ورکول کېږي.

د یادونې د یادونې وړ ده دهغو شرکتونو دابتدایي بانک مجزا چې دقانون له مخې ثبت اورامنځته شوي باید تر ۲۵۰ ملیونه افغانیواویاهغه مفادې کمه نوي چې دافغانستان بانک له لاری ټاکل شوي وي. لږ نه وي، د بانکوالۍ جواز د افغانستان بانک له خوا صادرېږي. د بانکوالۍ د جواز له تر لاسه کولو وروسته د نافذو قوانینو په پام کې نیولو سره د هېواد د بانکوالۍ په ساحه کې کولی شي فرعي دفترونه او څانګې پرانیزي. له فرعي دفترونو څخه موخه هغه ځای دی، چې په هغه کې بانکي قانوني راکړه ورکړه ترسره کېږي او یا هم ټولې یا ځینې د بانکوالۍ چارې مخ ته وړي. داخلي بانک نه شي کولی د افغانستان بانک له موافقې پرته فرعي داخلي دفترونه یا څانګې ولري. همداشان جوازونه او اجازه لیکونه د افغانستان بانک له خوا د یوې نامحدودې مودې لپاره د اعتبار وړ او د انتقال وړ نه دي او د هغو الزامیت او مرعي الاجرا توب د صدور له نېټې څخه نافذ دی.

بله موضوع چې د یوه خصوصي بانک او د هغه د فعالیتونو په اړه مطرح کېږي داده، چې پر داخلي بانکونو سربېره غیرمقیم بانکونه هم کولی شي په یوه هېواد کې فرعي دفترونه او څانګې ولري. په دواړو حالتونو کې د دې ډول څانګو رامنځ ته کول د هېواد د نافذو قوانینو له مخې ارزول کېږي، د مدیرانو وړتیا، د داخلي ارزونې مناسبوالی، د اټکل شویو مالي فعالیتونو مناسبوالی او د مرکزي بانک هر قناعت د یادو فعالیتونو د تضمین پر بنسټ د افغانستان بانک له خوا صورت مومي.

د بانکوالۍ فعالیتونه

د نافذو قوانینو په رڼا کې د بانکونو د فعالیتونو ډول او څرنګولی د افغانستان د بانکوالۍ قانون په ۳۳ ماده کې بیان شوی دی. د بانکي فعالیتونو په پام کې نیولو سره چې یو بانک یې ترسره کوي، نه شي کولی له نورو بانکي فعالیتونو سره د عامل، استازي، په عمده او پرچون سوداګرۍ یا صنعتي، حمل و نقل، کرنې، کب نیولو، کانونو، ودانیو کې شریک شي، چې ممانعت د قانون له خوا الزامي نه وي او یاد فعالیت موقتي وي او د موخو د ترلاسه کولو لپاره یې لازم وي، بانک د مرکزي بانک د قناعت تر ترلاسه کولو وروسته کولی شي د دوام د معیاد په ټاکلو فعالیت ترسره کړي.

په بانک کې متولیت

که چېرې د خصوصي بانکونو د فعالیتونو په جریان او اداره کې د افغانستان بانک له خوا نیمګړتیاوې وموندل شي، د بانکوالۍ د قانون د ۵۳ مادې له مخې د مرکزي بانک له خوا یاد بانک

ته متولي ټاكل كېږي. متولي په حقيقت كې د يوې ټاكلې مودې لپاره ټاكل كېږي، بياځلي احيا كول او د بانك چارې په لاس كې اخلي او د بانك له شتمنيو، دفترونو، اسنادو او زېرمو څخه مواظبت او كنترول كوي.

كه چېرې د بانك مالي وضعيت په داسې حالت كې وي چې د بانك د انحلال موضوع په اجباري يا اختياري ډول مطرح شي، د متولي په انتصاب سره د بانك د مديرانو واك او صلاحيت ځنډول كېږي. متولي د بانك د مجددې احيا په موخه كولى شي د خپل واك يوه برخه د شرايطو وړ كاركونكو او مديرانو ته ورکړي. هغه شخص چې د بانك د متولي په توگه انتصاب كېږي د بانك د بياځلي احيا په اړوند د خپلو دندو د ترسره كولو په برخه كې يوازې د افغانستان بانك پر وړاندې مسوول دى. كه چېرې د افغانستان بانك وگوري چې د متولي له انتصاب سره سره د مركزي بانك لپاره د بانك اداره او فعاليتونه مطلوبې او د ډاډ وړ پايلې نه لري، په دې حالت كې د بانك انحلال مطرح كېږي.

د بانك انحلال

د بانكوالۍ د قانون د منځپانگې له مخې د بانك انحلال په دوو صوتونو كې مطرح كېږي. يو اختياري انحلال او بل اجباري انحلال.

الف- د بانك اختياري انحلال: اختياري انحلال په هغه حالت كې مطرح كېږي چې د ماليكيانو د تصميم پر بنسټ د بانكي اجازه ليك او جواز د لغوې پر بنسټ د غوښتنې په وړاندې كولو سره، د بانك دفترونه، څانگې او نمايندگۍ له مركزي بانك څخه غوښتنه وكړي. په دې حالت كې د بانك د انحلال پروسه د افغانستان بانك تر څارنې لاندې صورت مومي، بانك مكلف دى خپل مدارك، اسناد او دفترونه د مركزي بانك په واك كې ورکړي او د تصفيې عمليه د هغه له مخې ترسره كېږي. د بانكي اجازه ليك او جواز د لغوه كولو په تړاو د ديوالي كېدو كړنې او بلاخره انحلال د بانكوالۍ د قانون له مخې صورت مومي.

ب- د بانك اجباري انحلال: اجباري انحلال د افغانستان بانك د تصميم له امله صورت مومي او دا تصميم په يوه ډېره خوږېدونكې رسمي ورځپاڼه كې خپرېږي او يا د بانك د داينينو د عريضې د وړاندې كولو له امله صورت مومي. په دې موخه د افغانستان بانك له خوا د پام وړ بانك لپاره يو متولي انتصابېږي او د بانك ټوله شتمني، مدارك، مصادرې او املاك خوندي كېږي. د انحلال او تصفيې نور موارد د بانكوالۍ د قانون په ۶۳ ماده كې څرگند شوي دي. د بانكونو په هكله د انحلال د پروسې ترسره كول او ديوالي كېدو كړنې د خاصو قواعدو او شكلياتو تابع دي، چې د لاندې دلايلو پر بنسټ پيلېږي:

۱ - بانک چې مالي مسوولیتونه (پورونه) د وخت د پوره کېدو پر مهال ور نه کړي.

۲ - د بانک پانگه له هغې پانگې څخه چې الزامي گڼل کېږي، ۷۵ سلنه کمه وي.

۳ - د بانک د شتمنیو ارزښت د هغه د پورونو تر ارزښت لږ وي.

له پورتنیو دلایلو استنباطېږي، چې د بانکونو د دیوالي کېدو په اړوند، د دیوالي کېدو قانون او نور اړوند تقنیني اسناد د پلي کېدو وړ نه دي. کله چې د پام وړ بانک د دیوالي کېدو غوښتنه د مرکزي بانک له خوا ومنل شي، بانک دیوالي اعلانېږي او د بانک د تصفیې مدیر او متولي د دیوالي کېدو کړنې عملاً پیلوي.

د نهم خپرکي لنډيز

بانک له حکمي شخصیت څخه عبارت دی، چې اکثره د سهامی شرکت په ډول بانکي کړنې ترسره کوي. په بانکي کړنو کې لاندې کړنې شاملېږي: د پانګونو منل، د جاري حسابونو افتتاح، د پورونو ورکول، د اسنادو له مخې د معاملاتو ترسره کول، په سهامو پورې اړوندې کړنې او د پیسو لېږد رالېږد، پولي معاملات او د نجیبه فلزاتو پر بنسټ معاملې، د اماناتو په حساب کې د پیسو اېښودل او نور.

د بانک د تاسیس آرونه (شرایط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نیولو سره د یوه یا څو تنو حکمي یا حقیقي اشخاصو په وسیله د موسس یا سهام لرونکي په توګه تاسیسېږي.

وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د مرکزي بانک له قبلي او کتبي اجازې پرته د بانک جوړښت او تشکیل ته بدلولون ورکړي.

د بانک د تاسیس لپاره د یوې اساسنامې شتون اړین دی او همداشان د بانکي مقرراتو په پام کې نیولو سره د بانک د پانګې شتون بنسټیز رکن دی. د بانک د تاسیس لپاره بل شرط قانوني تشکیل دی، چې کارکوونکي یې د افغانستان بانک د رتبو پر بنسټ ټاکل کېږي.

کله چې د موسسې غړي خپله لیکلي غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال یا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقیقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانینو په رڼا کې او د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ هغه د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنگوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمینه کې مالي او پولي سیاستونه تصویب شوي، واضح او روښانېږي.

د افغانستان بانک د بانکونو د لغوه کولو او جواز ورکولو لومړنۍ مرجع ګڼل کېږي.

د نهم څپرکي پوښتنې

- ۱- بانک څه شی دی او د بانک کړنې یا عملیات څه ډول دي؟
- ۲- د یوه بانک د تاسیس لپاره کوم شرایط لازم دي؟
- ۳- کومه مرجع د بانک د جواز د صدور یا لغوه کولو صلاحیت لري؟
- ۴- متولي څوک دی او په کومو حالاتو کې د مرکزي بانک له خوا ټاکل کېږي؟
- ۵- د بانک انحلال څه مفهوم لري او د بانک انحلال په څو ډوله دی؟

د سوداگریزو شخړو حل

ټولیزه موخه:

د سوداگریزو شخړو د هواري بېلابېلې لارې، د سوداگریز حاکمیت پېژندنه، په دې برخه کې له قوانینو سره بلدتیا او منځګړیتوب.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې موضوعگانو پوه شي:

- د سوداگریزو شخړو هوارول.
- د سوداگریزو شخړو د هواري لارې چارې.
- سوداگریز حاکمیت.
- منځګړیتوب.

سوداگریزې شخړې له دوو لارو هواریږي، یوه قضایي حل لاره ده چې په محکمه پورې اړوندېږي او بله یې ناقضایي حل لاره ده، چې د جورجاري او یا دې قضیې له اړخونو څخه د اشخاصو په غوره کولو سره هواریږي.

قضایي حل لارې

په هر هېواد کې د سوداگریزو شخړو د هواري او څېړلو په موخه سوداگریزې محکمې جوړې شوي، چې یوازې د یوه قضایي ارگان په توګه سوداگریزې شخړې هواري. البته سوداگریزې محکمې د هر هېواد د قضایي نظام پر بنسټ جوړېږي. د بېلګې په توګه په مصر کې سوداگریزې

محکمې له قضاات څخه تشکیلېږي. حال دا چې په تونس، فرانسه او ځینو نورو هېوادونو کې، پر قضاات سربېره، سوداګر هم په سوداګریزو محکمو کې شاملېږي. د فرانسې په اوسني قانون کې په سوداګریزو محکمو کې یوازې سوداګر شاملېږي. د افغانستان قانون د سوداګریزو محکمو تشکیل له ۳۰۴ تر ۳۰۹ مادو پورې بیانوي چې د لومړي څپرکي اړوند دي او سوداګریزو محکمو د اصولو د قانون په شپږم باب کې سوداګریزه دعوا د ابتدايه سوداګریزو محکمو اړونده وي. دغه محکمې له رییس او دوو غړو څخه چې د قضاات له جملې څخه دي، تشکیلېږي. د قضایي شروطو په هکله چې په غږیتوب یا ریاست باندې گومارل کېږي، د افغانستان قانون د اداري او وظیفه یي اړتیاوو له مخې ځینې شرایط وړاندې کړي دي. د بېلګې په توګه هغه قاضي چې په کابل کې د سوداګریزې ابتدايه محکمې د رییس په توګه وړاندیز کېږي، باید د رتبې له پلوه لومړۍ رتبه وي. هغه کسان چې له کابل بهر پر یاد بست گومارل کېږي، که دویمه رتبه هم وي، کولی شي پر یاد پوست باندې وټاکل شي. همداشان په کابل کې د دې محکمو غړي باید دویمه رتبه وي او تر کابل بهر درېیمه رتبه هم کېدای شي. البته د کابل او ولایتونو ترمنځ دغه توپیر چې قانون ټاکلی دی، د توجیه وړ دی، ځکه عموماً په پلازمېنه کې د سوداګریزو فعالیتونو حجم او اندازه ډېر وي، دا پخپله ایجابوي، چې په پلازمېنه کې قضاات باید ډېره تجربه ولري.

د حکم په وسیله د شخړو حل

د دې پروسې پر بنسټ د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو په صورت کې د دې پر ځای چې قضا او محاکمو ته مراجعه وکړي، د اړخونو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي او د شخړو د هوارې ټول واک ورکوي، چې دا پروسه د تحکیم په نامه هم یادېږي. احياناً عقد کوونکي د ستونزو د حل دا کړنلاره د عقد په متن کې ځای پر ځای کوي، په دې مانا چې په عقد کې لیکي، چې (د ستونزو د پېښېدو په صورت کې د هغو حل د حکم د ټاکلو او د هغه د پرېکړې له لارې مومو) په دې ډول حالت کې، هره ستونزه چې رامنځ ته کېږي، د تحکیم په وسیله هوارېږي. هغه شرط چې په عقد کې ځای پر ځای کېږي، د (تحکیم د شرط) په نامه یادېږي.

احياناً که عقد کوونکي دا ډول شرط په قرارداد کې ذکر نه کړي، خو د شخړې تر پېښېدو وروسته، په خپل منځ کې خاص تفاهم لاسلیک کړي او دې ته متعهد شي، چې شخړه به یې د حکم ټاکلو او پرېکړې له لارې هوارېږي، دغه تفاهم چې د شخړې تر پېښېدو وروسته ترسره شوی وي، د (تحکیم د وثیقي) په نامه یادېږي.

د تحکیم شرط عموماً د عقد په متن کې درج وي او کله هم د بېل عقد په ترڅ کې د شخړو تر پېښېدو مخکې په هغه تعهد ترسره کېږي. بڼا هغه عنصر چې د تحکیم د شرط او د تحکیم د وثیقي ترمنځ تمیز رامنځ ته کوي، په اصلي عقد کې لیکل او یا په هغه کې نه لیکل دي. د تحکیم

شرط دادی، چې د شخړو تر پېښېدو مخکې پر هغه تعهد شوی وي، خو د تحکیم وثیقه هغه ده، چې دواړه لوري د شخړې تر پېښېدو وروسته مخ وړ اړوي.

د یادونې وړ ده چې د تحکیم شرط که هر څومره د عقد په متن کې ذکر شوی وي، د یوه مستقل عنصر په توګه پېژندل کېږي او له هغه سره تعامل صورت مومي. نو له دې امله حتا د عقد د بطلان په صورت کې، دا شرط د خپل استقلالیت له نظره، صحیح شمېرل کېږي او له مخې یې عمل ترسره کېږي. خو دا چې د بطلان سبب دې شرط ته هم راجع شي، د بېلګې په توګه عقد د اهلیت د ناقض شخص له خوا لاسلیک شوی وي، په دې حالت کې عقد د دواړو د تحکیم په شرط سره باطل ګڼل کېږي، لازمه د تحکیم او د شخړو د نورو ډولونو ترمنځ تفکیک وشي. د بېلګې په توګه کله چې یو شخص د قضیې له یوه لوري څخه، د یوه داسې عنصر د ټاکلو په موخه چې قانوني تصرف یې هغه ته احتیاج لري، وټاکل شي، هغه په تحکیم کې نه شو ویلی، مثلاً د پیر او پلور په عقد کې که دواړه لوري د جنس ده چې د بیې لپاره درېیم شخص وټاکي، دا ډول تفاهم تحکیم نه ګڼل کېږي.

د حکمونو شرطونه

حکم کېدای شي یو یا تر یوه ډېر اشخاص وي، په دې شرط چې شمېر یې جفت نه وي، له دې پرته به تحکیم باطل وي. د هغوی د ټاکلو په هکله باید ووايو: ممکن د اصلي عقد په وسیله صورت ومومي او یا د مستقل عقد په واسطه، په دې شرط چې د هغه خلاف خاص قانون شتون ونه لري. هر وګړی کېدای شي د حکم په توګه وګومارل شي، که هغه ډاکټر وي، که انجنیر وي او که بل څه، خو په دې شرط چې بشپړ مدني اهلیت ولري. د اهلیت ناقصان لکه، محجور او هغه څوک چې د جنایت له امله له مدني حقونو بې برخې وي، مفلس تر هغه وخته چې خپل اعتبار ترلاسه کوي، پر دې پوست باندې ټاکل کېدای نه شي.

د بهرنیو اتباعو په اړه بېلابېل لیدلوري شتون لري، مثلاً د ایټالیا په قانون کې حکم باید له سیاسي حقونو له هغې جملې د انتخاب د حق لرونکي وي، هغه شرط چې حکم توب د بهرنیو اتباعو لپاره هم کېدای شي حکم وي. بل شرط چې د حکمانو لپاره وړاندې شوی، دا دی چې دغه پوست ته نوماند شخص باید قانوناً د دې دندې له احراز څخه منع شوی نه وي، ځکه احياناً د ځینو هېوادونو قانون، ځینې اشخاص د دې دندې له ترسره کولو څخه منع کړي دي. لکه څنګه چې د مصر قضایي قانون د هرې رتبې لرونکي قضات له حکمیت څخه منع کړي دي.

که څه هم له مزاحمت پرته وي، مګر دا چې د قضایي پلاوي له عالي شورا څخه په دې برخه کې اجازه ترلاسه کړي. بل شرط دادی حکم په هغه شخړه کې چې پرېکړه یې پر غاړه اخلي مصلحت ونه لري. د حکم د اختیاري او اجباري ټاکل وجود لري. د حکم ټاکل هغه وخت اختیاري

وي، چې هغه ته مراجعه د خلکو په اراده وي او په سمه مانا حکم هم همدغه دی. کله کله قانون اجباري حکم تنظیموي، د دعوا لورو ته لازمه ده، د شخړې د حل لپاره له حکم څخه مرسته وغواړي. که څه هم موږ پر دې باور يو، چې د اجباري تحکیم نظريه، حکم د هغه له اصلي مانا څخه خارجوي.

د حکم له خوا د حکم صادرېدل

د حکمو له خوا حکم تر پټې مداولې وروسته صادرېږي، دا جواز نه لري چې په هغه کې له دوی سره څوک گډون وکړي او قرار يې د رایو په اکثریت صادرېږي. که اکثریت شتون ونه لري، ډله (گروه) لږترلږه له دوو گروپونو څخه په یوه پورې تړل کېږي. حکمان مکلف دي چې په ټاکلي وخت کې حکم صادر کړي، چې دا موده غالباً په قرارداد کې ذکر کېږي. که چېرې د قرارداد حد ذکر نه وي، ټاکلې موده د تحکیم تر منلو وروسته دوې میاشتې ده. که د حکمانو حکم تر ټاکلي ميعاد وروسته صادر شي، باطل دی. خو د دعوا لوري کولی شي د مودې پر تمديد باندې په څرگند ډول اتفاق وکړي. د حکم صدور باید د شخړې د موضوع د څرگندو دلایلو پر بنسټ وي.

حکم د افغانستان په قانون کې

په حکم پورې اړوندې موضوعگانې د سوداگریزو محاکماتود اصولنامې په ۲۰۸ او ۲۳۰ مادو کې د شرط پر بنسټ ذکر شوي دي، چې په عقد کې راغلي او د شخړې تر پېښېدو وروسته پر هغه توافق صورت مومي. البته د تفاهم په صورت کې حکم یا حکمان د دواړو لورویو له خوا غوره کېږي. د یادونې ده چې د حکمیت او منځگړیتوب په هکله پر ۱۳۸۶ کال دوه بېل بېل قوانین د ولسمشر د تقنیني فرمان په وسیله نافذ او مرعی الاجرا شول، چې د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ گڼه رسمي جریده کې خپاره شوي او د تصویب په موخه ملي شورا ته وړاندې شوي دي.

د حکمیت د حکم د نه اعتبار حالتونه

- ۱ - کله چې د حکم حکم د هېواد د قانون خلاف وي،
- ۲ - کله چې د حکم حکم د دعوا له موضوع څخه انحراف کړی وي او له موضوع سره اړه ونه لري،
- ۳ - په هغه صورت کې چې د حکم حکم تر ټاکلې مودې وروسته اصدار شوی وي.
- ۴ - کله چې د حکم حکم په سوداگریزه محکمه کې له موجودو رسمي اسنادو سره په مخالفت کې صادر شوی وي.

منځگړیتوب

منځگړیتوب د سوداگریزو شخړو د غیرقضایي هواري یوه بله لار گڼل کېږي. د منځگړیتوب

موخه لکه د حکمیت غوندې ده. تر څو د دعوا لوریو ته د چټکې، عادلانه او بې طرفه حل لارې زمينه برابره کړي. د یادونې ده چې د سوداگریزو شخړو په غیرقضایي حل لارو کې، د قضیې لوري د دعوا پر چټک هوارېدو سربېره تمه لري، چې هوارول یا حل و فصل کول په بې طرفه او عادلانه ډول ترسره شي او همداشان د هغوی دعوا د امکان تر بریده د هغوی د روابطو په حدودو کې پاتې شي او ثالث اشخاص له هغې څخه خبر نه شي، ترڅو د هغوی اعتبار او اعتماد د هغوی د معامله کوونکو او مشتریانو پر وړاندې زیانمن نه شي.

د منځګړي تعريف (۱)

منځګړی له یوه یا څو حقیقي اشخاصو څخه عبارت دی، چې د سوداګریزې شخړې د دواړو لوریو په موافقه، د شخړې د هوارې په موخه ټاکل کېږي. له یاد تعريف څخه دې پایلې ته رسېږو، چې یو حکمي شخص د منځګړي په توګه نه شي غوره کېدلی.

د منځګړیتوب تعريف (۲)

منځګړیتوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنسټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټک، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د حکمیت او منځګړیتوب ترمنځ توپیر

د حکم د حکم خلاف، په حکمیت کې چې تر قانوني پړاوونو وروسته په ځانګړې توګه د واکمنې محکمې له قراره د شخړې پر لوریو الزامیت لري، د شخړې وړاندیز شوې حل لاره د منځګړي له خوا پر دواړو لوریو باندې له دوه اړخیز موافقت پرته د تحمیل وړ نه وي. د یادونې ده، چې دا توپیر کولی شو په کارول شویو اصطلاحاتو کې ومومو. په حکمیت کې د حکم د حکم خبره مهمه ده، حال دا چې په منځګړیتوب کې د وړاندیز شویو حل لارو په اړه خبرې کېږي. له بله اړخه ویلی شو چې منځګړیتوب ډېر مسوولیت لري، ځکه پر منځګړي باندې د بې طرفه او عادلانه حل لارې او هڅو اعتماد کېږي، چې وروسته حل لار د دواړو لوریو د تایید وړ ګرځي.

البته په حکمیت کې هم حکم باید بې طرفي رعایت کړي، خو امکان لري د هغه حکم چې پر قانوني او حقوقي دلایلو ولاړ وي، د شخړې د یوه لوري لپاره غیرعادلانه وېرېږي.

د منځګړي ټاکل

منځګړی اصولاً د دعوا د دواړو لوریو له خوا ټاکل کېږي، له دې پرته او په ځانګړې توګه د طرفینو د نه توافق په صورت کې د ټاکلو په هکله یا په ټاکلي موعده کې د ټاکلو د مکلفیت نه

مراعاتول، کېدای شي محکمې ته د مراجعې له لارې د منځگړي د ټاکلو موضوع هواره شي. خو په عمل کې ډېر لږ واقع کېږي، چې طرفین د موافقې په صورت کې منځگړي ته د رجوع په اړه، د منځگړي دټاکلو په هکله خپل مکلفیت رعایت نه کړي.

د منځگړیتوب پیل، له دواړو لوریو سره کتنه او د طرحې وړاندې کول

د منځگړیتوب عملیه هغه مهال پیلېږي، چې د شخړې لوري د منځگړي د حضور او گډون په اړه توافق وکړي. منځگړی کولی شي له طرفینو سره یو ځای او یا په بېله توگه کتنه وکړي او یا اړیکې ورسره ونیسي. منځگړی کولی شي، د منځگړیتوب د عملیې په هر پړاو کې د شخړې د هوارې په اړه یادو لوریو ته طرحې وړاندې کړي. دا امکان د دې زمینه برابروي، چې منځگړی د خپلو طرحو په هکله د شخړې د طرفینو ملاحظات ترلاسه او په دې پوه شي، چې ایا مطروحه طرحه کولی شي د طرفینو د تفاهم وړ وگرځي یا دا چې بهتره ده، چې د نورو طرحو د لټولو اقدام وکړي. په ټولو حالاتو کې منځگړی مکلف دی، چې د منځگړیتوب د عملیې په ترسره کولو کې له طرفینو سره منصفانه چلند وکړي، یانې دا چې د هغوی حقونه د مساواتو په رعایتولو سره د طرفیتو هر یوه طرف ته د خبرو کولو او په غونډو کې د لازمو کتنو حق ورکړي.

د گټې اخیستنې وړ مدارک

هغه مدارک چې د شخړې د طرفینو له خوا د یوې محکمې، یا حکم یا حکمیت بورډ پر وړاندې د منلو وړ وي، د منځگړیتوب په عملیه کې هم د وړاندې کولو وړ وي او منځگړی کولی شي د حل د لارو د وړاندیز په موخه له هغو څخه گټه واخلي.

د منځگړیتوب پای

منځگړیتوب په لاندې حالاتو کې د عقد له نېټې یا اعلام وروسته پای ته رسېږي:

الف: د طرفینو له خوا د شخړې د هوارې هوکړه لیک د عقد یا لاسلیک په صورت کې.

ب: په هغه صورت کې چې منځگړی اعلان کړي، چې د منځگړیتوب په عملیه کې تر دې ډېره مساعي د توجیه وړ نه ده.

ج: په هغه صورت کې چې طرفین د منځگړیتوب عملیه منځگړي ته اعلان کړي.

د: په هغه صورت کې چې یو له طرفینو څخه په طرف یا نورو طرفونو او منځگړي ته د منځگړیتوب د عملیې پای اعلان کړي (د منځگړیتوب د قانون ۱۶ ماده، د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ گڼه رسمي جریده کې خپره شوې).

د لسم څپرکي لنډيز

سوداگريزې شخړې کېدای شي له دوو لارو حل شي، لومړی قضايي حل لارې چې د سوداگريزې محکمې له لارې حل کېږي او بل غیرقضايي حل لارې لکه (حکمیت او منځگريټوب) له لارې. د حکم د ټاکلو په وسیله د شخړو هوارول داسې دي، چې د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو پر مهال د دې پر ځای چې قضا او محکمو ته مراجعه وکړي، د دواړو لوريو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توگه ټاکي، د شخړې د هوارولو واک او صلاحیت ورکوي او دا پروسه د تحکیم په نامه یادېږي. عقد کوونکي د هوارې دا کړنلاره د یوه عقد په متن کې لیکي.

حکمیت د افغانستان په قانون کې یا د شرط پر بنسټ دی چې په عقد کې ذکر کېږي او یا د اختلافاتو تر پېښېدو وروسته د هغه په هکله توافق کېږي.

منځگريټوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنسټ منځگړی د دواړو لوريو په غوښتنه او توافق، د سوداگريزې او اقتصادي شخړې د چټک، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د لسم څپرکي پوښتنې

- ۱ - سوداگريزې شخړې په چټکه او بې طرفانه توگه د کومو لارو په وسيله هوارېدای شي؟
- ۲ - د سوداگريزو شخړو د مناسبو حل لارو په اړه رڼا واچوئ؟
- ۳ - سوداگريز حکمیت څه ته وايي؟
- ۴ - منځگريټوب څه شی دی؟
- ۵ - د منځگريټوب او حکمیت ترمنځ توپير څه دی؟

سرچینې او اخلیکونه

- ۱ - سکني، ډاکټر ربیعا، حقوق تجارت، تهران، سنت، درېیم چاپ، ۱۳۸۲.
- ۲ - ستوده، دوکتور حسن، حقوق تجارت، تهران، خلورم چاپ، ۱۳۸۰.
- ۳ - ستانکزی پوهندوی نصرالله، ناصح، پوهنمل ولي محمد، حقوق تجارت، کابل پوهنتون، ۱۳۸۷.
- ۴ - قایم مقام فرهانی، محمد حسین، حقوق تجارت ورشکستگی و تصفیه، تهران پوهنتون، ۱۳۸۶.
- ۵ - عدلیې وزارت، اصولنامه افلاس و ورشکست، کابل، ۱۳۲۹.
- ۶ - عدلیې وزارت، اصولنامه تجارت افغانستان، ۱۳۸۴.
- ۷ - عدلیې وزارت، قانون بانکداری، رسمي جریده، پرلپسې گڼه، ۸۱۹، ۱۳۸۲ کال.

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معيښت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسې بيا د شاگردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښښ وکړي. د خداي (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانگې د ښوونکو په ميرانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاگردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي. د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنيکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانگې د مسلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلکي، تخنيکي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنگوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلينو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معيښت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**